

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tina Žaberl

**Pokonfliktna obnova Afganistana in Iraka – uvedba neoliberalne
ekonomske politike in njene posledice**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Žaberl

Mentor: doc. dr. Erik Kopač

**Pokonfliktna obnova Afganistana in Iraka – uvedba neoliberalne
ekonomske politike in njene posledice**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

Zahvaljujem se mentorju doc. dr. Eriku Kopaču za vse pripombe in nasvete pri pisanju magistrskega dela.

Pokonfliktna obnova Afganistana in Iraka – uvedba neoliberalne ekonomske politike in njene posledice

Neoliberalna ekonomska politika je prevladujoča ekonomska paradigma dandanes, kljub temu da se je izkazalo, da od večjih dobičkov najbogatejših nimajo nižji sloji skorajda nobenih koristi in da večinoma privede do povečanja revščine in neenakosti, kar je ravno nasprotno od naukov teorije neoliberalizma. Kljub temu se je neoliberalna ekonomska politika uvedla v (po)konfliktnih državah kot sta Afganistan in Irak v okviru pokonfliktne obnove. Pokonfliktna obnova naj bi (vsaj v teoriji) vključevala ponovno izgradnjo družbenih in političnih institucij in reforme v političnem, ekonomskem, socialnem in varnostnem sektorju, pri čemer naj bi poleg lokalne vlade, zasebnih akterjev in mednarodnih organizacij sodelovala tudi civilna družba, kar pa se ni zgodilo v Afganistanu in Iraku. Ekonomska (po)konfliktna obnova je potekala po nekem univerzalnem modelu, ki so ga oblikovale mednarodne finančne institucije, in ki ni bil prilagojen specifičnim značilnostim in zmogljivostim Afganistana in Iraka. Z izjemo kratkoročne gospodarske rasti je ta politika privedla do oblikovanja dveh šibkih držav, v katerih vladata korupcija in konflikti.

Ključne besede: neoliberalna ekonomska politika, pokonfliktna obnova, Afganistan, Irak.

Post-conflict reconstruction of Afghanistan and Iraq – the implementation of neoliberal economic policy and its consequences

The neoliberal economic policy is the dominant economic paradigm nowadays, even though it has been shown that the considerable financial gains of the richest do not benefit the lower classes and that it mostly leads to an increase in poverty and inequality, which is the opposite of the teachings of the theory of neoliberalism. Nevertheless, the neoliberal economic policy was implemented in (post-) conflict countries such as Afghanistan and Iraq in the context of post-conflict reconstruction. Post-conflict reconstruction should (at least in theory) include the rebuilding of social and political institutions and economic, political, social and security sector reforms with the cooperation of the local government, private actors, international organizations and especially the civil society, which was not the case in Afghanistan and Iraq. The economic (post-) conflict reconstruction was carried out based on a universal model which was developed by international financial institutions and was not tailored to the specific characteristics and capacities of Afghanistan and Iraq. With the exception of short-term economic growth, this policy led to the creation of two weak countries in which corruption and conflicts are the dominant forces.

Keywords: neoliberal economic policy, post-conflict reconstruction, Afghanistan, Iraq.

KAZALO

SEZNAM KRATIC	7
1 UVOD	9
1.1 CILJI MAGISTRSKEGA DELA.....	12
1.2 NA LITERATURO IN VIRE OPRTI RAZISKOVALNI VPRAŠANJI	12
1.3 METODOLOGIJA OZ. METODE PROUČEVANJA.....	12
1.4 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	13
1.4.1 Neoliberalna ekonomska politika.....	13
1.4.2 Pokonfliktna obnova	19
2 EKONOMSKA POKONFLIKTNA OBNOVA.....	22
2.1 POKONFLIKTNA GOSPODARSTVA.....	22
2.2 VRSTE EKONOMSKE OBNOVE.....	25
2.3 NEOLIBERALNI ELEMENTI EKONOMSKE POKONFLIKTNE OBNOVE.....	28
2.3.1 Privatizacija.....	31
2.3.2 Uvedba prostega trga in deregulacija.....	33
2.3.3 Neposredne tuje investicije	36
2.3.4 Zmanjšanje javne porabe.....	39
3 EKONOMSKA POKONFLIKTNA OBNOVA AFGANISTANA	39
3.1 KONFLIKT V AFGANISTANU	39
3.2 IZBRANI ELEMENTI EKONOMSKE OBNOVE	49
3.2.1 Privatizacija.....	51
3.2.2 Uvedba prostega trga in deregulacija.....	54
3.2.3 Neposredne tuje investicije	59
3.3 USPEŠNOST EKONOMSKE POKONFLIKTNE OBNOVE.....	60
4 EKONOMSKA POKONFLIKTNA OBNOVA IRAKA	63
4.1 KONFLIKT V IRAKU	63
4.2 IZBRANI ELEMENTI EKONOMSKE OBNOVE	70
4.2.1 Privatizacija.....	72
4.2.2 Uvedba prostega trga in deregulacija.....	76

4.2.3 Zmanjšanje javne porabe.....	79
4.3 USPEŠNOST EKONOMSKE POKONFLIKTNE OBNOVE.....	81
5 SKLEP IN VERIFIKACIJA RAZISKOVALNIH VPRAŠANJ	85
6 LITERATURA	89
PRILOGA: DOBIČKONOSNE DEJAVNOSTI IN GOSPODARSKI ZMAGOVALCI V KONFLIKTNEM GOSPODARSTVU.....	100

SEZNAM KRATIC

AISA	Afganistanska agencija za pomoč pri investicijah (Afghanistan Investment Support Agency)
ANSF	Afganistanske nacionalne varnostne sile (Afghanistan National Security Forces)
CIA	Osrednja obveščevalna agencija (Central Intelligence Agency)
CPA	Začasna zavezniška oblast (Coalition Provisional Authority)
DFI	Razvojni sklad za Irak (Development Fund for Iraq)
FDI	Neposredne tuje investicije (Foreign Direct Investments)
IANDS	Začasna afganistanska nacionalna razvojna strategija (Interim Afghanistan National Development Strategy)
ISAF	Mednarodne sile za varnostno pomoč (International Security Assistance Force)
ISG	Iraška študijska skupina (Iraq Study Group)
ISI	Pakistanska obveščevalna agencija (Pakistani Inter-Services Intelligence)
MDS	Mednarodni denarni sklad
NATO	Organizacija severnoatlantskega sporazuma (North Atlantic Treaty Organization)
OEF	Operacija trajna svoboda (Operation Enduring Freedom)
OECD	Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (Organization for Economic Cooperation and Development)
ODA	Uradna razvojna pomoč (Official Development Assistance)
OIF	Operacija iraška svoboda (Operation Iraqi Freedom)
ORHA	Urad za obnovo in humanitarno pomoč (Office of Reconstruction and Humanitarian Assistance)
OZN	Organizacija združenih narodov
SAPs	Programi strukturnega prilagajanja (Structural Adjustment Programs)
UNAMA	Misija Združenih narodov za pomoč v Afganistanu (United Nations Assistance Mission in Afghanistan)
UNAMI	Misija Združenih narodov za pomoč v Iraku (United Nations Assistance Mission in Iraq)
USAID	Agencija Združenih držav za mednarodni razvoj (United States Agency for International Development)

WTO	Svetovna trgovinska organizacija (World Trade Organization)
ZDA	Združene države Amerike
ZN	Združeni narodi

1 UVOD

Vojna, nasilje in visoka stopnja kriminala prizadenejo več kot 1,5 milijarde ljudi po vsem svetu; povzročajo gospodarska bremena za države, ki si jih težko privoščijo in zatrejo vsakršno upanje za odpravo revščine milijonov ljudi po svetu. Hkrati vsako leto zaradi nasilnih konfliktov umre več kot 526,000 ljudi – malo več kot eden vsako minuto (United Nations Development Programme 2013). Samo v letu 2012 je bilo na svetu 396 konfliktov, med njimi 18 vojn in 25 omejenih vojn (Heidelberg Institute for International Conflict Research 2013, 6). Posledično postaja vse bolj aktualna pokonfliktna obnova družb, ki zahteva veliko finančnih sredstev, hkrati pa pomoč tem državam postaja eden najbolj kompleksnih izzivov, s katerimi se sooča mednarodna skupnost (Mesa Peinado 2010).

Država po konfliktu ni niti v stanju miru niti v stanju konflikta. Obstaja prevladujoče tveganje, da se obnovi nasilje, kar bi zahtevalo mednarodno posredovanje. Preko svojih prizadevanj za obnovo je tako cilj mednarodne skupnosti, da prepreči ponovitev konflikta in zagotovi trajni mir. Poleg tega si mednarodna skupnost prizadeva, da bi se v pokonfliktne družbe povrnilo stanje »normalnosti«, in da se jim preko obnove pomaga pri vzpostavitvi boljših življenjskih pogojev za njihovo prebivalstvo (Florea 2005, 23)¹. Ključna točka pri obnovi je, da se okupacijske sile zavedajo, da morajo implementirati politike v okviru institucionalnih pogojev, ki že obstajajo v državi, saj se bodo le v tem primeru politike obdržale tudi po odhodu stabilizacijskih sil (Coyne 2005, 4).

V pokonfliktnem okolju je ena glavnih nalog obnove povečanje javnofinančnih prihodkov, ki bi lahko zagotovili financiranje novih demokratičnih institucij in izdatkov za izboljšanje blaginje ljudi, okrepili javno varnost in omilili družbene napetosti (Boyce in O'Donnell 2007, 274). Proces ekonomske obnove pokonfliktne družbe vključuje obnovo infrastrukture, fizičnega, družbenega in človeškega kapitala ter prestrukturiranje fiskalnih, monetarnih in trgovinskih politik, da bi omogočil nastanek robustnega zasebnega sektorja (Coyne in Pellillo 2011, 2). Pri tem se ključni akterji soočajo s številnimi dilemami, kot npr. kolikšna pomoč donatorjev je potrebna, kako hitro si trg lahko opomore, ali je obnovo mogoče pospešiti itd.

¹ V pokonfliktnih gospodarstvih obstaja veliko skupnih značilnosti, med katerimi večinoma prevladujejo negativne, kot so: padec bruto domačega proizvoda, migracije prebivalstva, ki zaradi nestabilnih razmer zapušča predvsem podeželje, slabo stanje infrastrukture, visoka inflacija, precenjen menjalni tečaj, šibak finančni in fiskalni sistem, nenormalno majhen industrijski sektor in slabi socialni indikatorji (Haughton 1998, 4).

(Haughton 1998, 5). Makroekonomsko stabilnost je potrebno obnoviti, da se lahko premaga visoko stopnjo inflacije, nevzdržni proračunski primanjkljaj in precenjen menjalni tečaj. V pokonfliktnih družbah je torej potrebno oblikovati nov okvir za delovanje makroekonomskih politik (Wohlmuth 2007, 11). Veliko pozornosti se namenja predvsem reformam, ki vodijo v tržno gospodarstvo in so praviloma pogoj za pridobitev mednarodne finančne pomoči (Jeong 2005, 124).

Mednarodne organizacije, kot so Organizacija združenih narodov (OZN), Mednarodni denarni sklad (MDS) in Svetovna banka, svoje razvojne politike utemeljujejo na neoliberalni ekonomski politiki, ki zahteva prosti trg kot pogoj za ekonomski razvoj svobodne in uspešne države (Fitzgerald 2010, 1–2).² Takšen pristop h gospodarskemu razvoju pokonfliktnih družb, ki spodbuja strukturno prilagoditev in integracijo v svetovno gospodarstvo, naj bi bil po mnenju ključnih akterjev mednarodne skupnosti najzanesljivejša formula za gospodarsko rast (Ahearne 2009, 15), kljub temu da mnogokrat ne doseže želenih ekonomskih rezultatov.³ Ne glede na to je mednarodna skupnost neoliberalno ekonomsko politiko uporabila tudi pri pokonfliktni obnovi Afganistana in Iraka (Zia-Zarifi 2004,1).

Oktobra 2001 so Združene države Amerike (ZDA) pričele z zračnimi in kopenskimi napadi na Afganistan s ciljem zrušiti talibansko vlado in pregnati Al Kajdo iz države po terorističnih napadih na ZDA 11. septembra 2001 (Bellal in drugi 2011, 47). Hkrati pa je bil teroristični napad 11. septembra podlaga tudi za mednarodno posredovanje v Iraku. Marca 2003 se je tako pričela operacija iraška svoboda s ciljem odprave režima Sadama Huseina in uničenjem njegovih sposobnosti uporabe orožja za množično uničevanje ali njihovo dostopnostjo teroristom (Copson 2003, 2–7).

² Hkrati se takšna politika zavzema tudi za privatizacijo podjetij v državni lasti, odpravo ali zmanjšanje sredstev za socialne programe, reforme v sektorju dela in ceni zdravo konkurenco (Fitzgerald 2010, 1–2).

³ Po mnenju Naomi Klein ekonomski neoliberalizem svojo usodnost najpogosteje širi v negotovih razmerah, saj takrat nastopi »doktrina šoka«, kar izrabi za prestrukturiranje obstoječega stanja: razprodajo državnega bogastva, privatizacijo in še večjo deregulacijo trgov (Lesjak 2009, 39).

Afganistan kljub milijardam dolarjev, ki so v zadnjem desetletju prišli v državo⁴, do danes še vedno ni »delujoča« država (Insight On Conflict 2013). Ker so bile državne strukture uničene ali zapostavljene zaradi 25 let trajajoče vojne in mednarodnih sankcij, je program obnove na prvo mesto postavil izgradnjo države s tujo gospodarsko in vojaško pomočjo (Suhrke 2006, 1), vendar se zaradi nejasnih ciljev ekonomske obnove razmere ne izboljšujejo (Insight On Conflict 2013). Nenaden upad zunanje pomoči bi tako destabiliziral moč vlade ter spodbudil politične akterje in oborožene skupine, da izpodbijajo vladno avtoriteto. Posledično bi se še povečala odvisnost od trgovine z opijem⁵ in drugimi nezakonitimi dejavnostmi (Svetovna banka 2012a, 4). Chossudovsky poleg tega navaja, da je vojna v Afganistanu del načrta, ki temelji na dobičku: vojna gospodarskega osvajanja in plenjenja oz. »vojna za vire«⁶ (Chossudovsky 2010), kar bom v magistrskem delu poskušala ugotoviti.

Neoliberalna ekonomska politika, ki so jo ZDA uvedle pri obnovi Iraka, vključuje strategijo odpiranja iraškega trga in posledično pomikanje iraškega gospodarstva h kapitalizmu, kar pomeni, da je prišlo do popolne privatizacije iraških državnih podjetij, pri kateri domačini niso mogli sodelovati (Fitzgerald 2010, 2–5). Zaradi zgrešene neoliberalne ekonomske politike, ki se je morala soočiti z močnim diskurzom odpora, je bila ekonomska obnova počasna, stroški pa so bili veliko višji od prvotnih napovedi. Odsotnost dejanskih gospodarskih koristi in izboljšanja življenjskega standarda je podžgala nezadovoljstvo med domačim prebivalstvom in prispevala k političnemu in gospodarskemu nasilju (Le Billon 2005, 3).⁷ Invazija na Irak tako dejansko pomeni divji povratek k nekdanjim tehnikam

⁴ Afganistan letno prejema več kot šest milijard dolarjev civilne pomoči, kar znaša približno 40 odstotkov BDP države. Pomoč donatorjev je samo leta 2010 obsegala 50 odstotkov državnega proračuna, mimo državnega proračuna pa je Afganistan leta 2010 prejel še dodatnih 9,4 milijard dolarjev (Svetovna banka 2012b, 35).

⁵ Prihodki od proizvodnje opija so v letu 2011 predstavljali približno devet odstotkov BDP, poleg tega Afganistan dobavlja približno 93 odstotkov opija na svetovnem trgu (International Development Committee 2012, 13).

⁶ ZDA so namreč v Afganistanu odkrile neizkoriščena rudna nahajališča v vrednosti enega trilijona dolarjev, ki so tako bistvenega pomena za sodobno industrijo, da bi se Afganistan, pod ameriško in zavezniško okupacijo, lahko preoblikoval v enega najpomembnejših rudarskih centrov na svetu (Risen 2010; Chossudovsky 2010). Del strategije ZDA in Nato naj bi bil tudi, da sčasoma prevzamejo nadzor nad afganistanskimi zalogami zemeljskega plina, s čimer bi preprečili širjenje ruskih, iranskih in kitajskih energetskega interesov (Chossudovsky 2010).

⁷ Obseg delitve prihodka od iraške nafte kaže, da je bila iraška invazija leta 2003 ena najbolj drznih in spektakularnih kraj v moderni zgodovini. Institucionalizacijo korporativne korupcije, ki je sledila invaziji, pa je možno razumeti v kontekstu nespoštovanja univerzalnih načel mednarodnega prava, ki so zapisana v haaških in

križarskega pohoda svobodnega trga – uporabo najhujšega šoka, da s silo odstranijo vse ovire za vzpostavitev modela korporativistične države, proste vsega vmešavanja (Klein 2011, 447).

V magistrskem delu nameravam proučiti ekonomsko (po)konfliktno obnovo Afganistana in Iraka, ki je temeljila na neoliberalni ekonomski politiki. Temeljita analiza omenjenih primerov bi namreč lahko pokazala prednosti in slabosti uvedenega modela obnove in morda pripomogla k njegovemu izboljšanju v prihodnosti.

1.1 CILJI MAGISTRSKEGA DELA

Cilji magistrskega dela so:

- opisati kompleksnost pokonfliktne ekonomske obnove države nasploh,
- predstaviti posamezne elemente neoliberalne ekonomske politike, ki jih mednarodna skupnost praviloma vključuje v ekonomske obnove (po)konfliktnih držav,
- opisati (po)konfliktne razmere v Afganistanu in Iraku, s posebnim poudarkom na njuni ekonomski obnovi,
- na podlagi študij primerov Afganistana in Iraka oceniti uspešnost pokonfliktne ekonomske obnove, ki temelji na neoliberalni politiki.

1.2 NA LITERATURO IN VIRE OPRTI RAZISKOVALNI VPRAŠANJI

Na osnovi zgoraj navedenih dejstev si tako v magistrskem delu zastavljam naslednji raziskovalni vprašanja:

- Kateri so glavni elementi neoliberalne ekonomske politike, ki se uvajajo pri ekonomski obnovi (po)konfliktnih držav?
- Kako uspešna je uvedba neoliberalne ekonomske politike pri ekonomski obnovi (po)konfliktnega Afganistana in Iraka?

1.3 METODOLOGIJA OZ. METODE PROUČEVANJA

Magistrsko delo bo metodološko gledano sestavljeno iz dveh delov. V prvem, teoretičnem, delu magistrske naloge, ki bo osnova za empirično proučevanje študij primerov, bom uporabila deskriptivno metodo in metodo analize sekundarnih virov. Z deskriptivno metodo

ženevskih konvencijah, s strani koalicijskih sil. Neoliberalna šok terapija, ki jo je uvedla anglo-ameriška okupacijska oblast, je omogočila ekonomski red, ki privilegira primat in avtonomijo udeležencev na trgu nad zakoni, ki zagotavljajo univerzalno zaščito civilnega prebivalstva med vojno in konflikti (Whyte 2007, 1).

bom pojasnila temeljne pojme, ki bodo ključni pri pojasnjevanju teoretičnega dela ekonomske pokonfliktne obnove. Ta bo v večji meri temeljila na analizi sekundarnih virov, kot so knjige, članki v znanstvenih in strokovnih revijah, članki v tiskanih občilih in na spletu ter različna raziskovalna poročila mednarodnih organizacij, ki predvsem teoretično obravnavajo ekonomsko pokonfliktno obnovo na splošno in še posebej posamezne elemente neoliberalne ekonomske politike pri obnovi.

V drugem, empiričnem delu magistrske naloge, bom analizirala ekonomsko (po)konfliktno obnovo Afganistana in Iraka. V ta namen bom uporabila metodo študije primerov, ki poskuša podrobno raziskati posamezen pojav (v tem primeru ekonomsko (po)konfliktno obnovo izbrane države) in se zanaša na več virov dokazov, ki jih je potrebno smiselno združiti na podlagi predhodnega teoretičnega načrta za zbiranje podatkov in analizo (Yin 2009, 18). Ker je bistvo študije primera, kot navaja Schramm (Yin 2009, 17), da poskuša razjasniti določeno odločitev ali niz odločitev, pa bom znotraj same študije primerov uporabila tudi analizo primarnih virov, kot so resolucije, načrti, zakoni, pogodbe in dokumenti posameznih držav (predvsem Iraka, Afganistana in ZDA) in mednarodnih organizacij, vključenih v proučevana primera (po)konfliktne ekonomske obnove, analizo sekundarnih virov, med katerimi bodo predvsem knjige, članki v strokovnih revijah, tiskanih občilih in na spletu ter raziskovalna poročila mednarodnih organizacij na to temo. Pri ocenjevanju uspešnosti uvedbe neoliberalne ekonomske politike na ekonomsko (po)konfliktno obnovo pa si bom znotraj študije primerov pomagala tudi z analizo statistik držav in mednarodnih organizacij.

1.4 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

1.4.1 NEOLIBERALNA EKONOMSKA POLITIKA

Sistem ekonomskih ukrepov, ki jih država sprejema za uresničevanje temeljnih ekonomskih ciljev, imenujemo ekonomska politika (Setnikar Cankar in Hrovatin 2000, 135–136). Tržni liberalizem oz. *laissez-faire* je ekonomska doktrina, ki nasprotuje vladnemu poseganju v trgovino in se zavzema za svobodno delovanje podjetij (Torbat 2008). Neoliberalizem, ki izhaja iz klasičnega liberalizma, se je v 19. stoletju oblikoval kot nasprotje konzervativizma, torej tudi poudarja neizpodbiten pomen svobodne trgovine (Scholte v Lesjak 2009, 15).

Moderni sistem svobodnega trga in tržnega gospodarstva se je pojavil pred približno 200 leti kot ena izmed gonilnih sil industrijske revolucije. Leta 1776 je namreč britanski ekonomist

Adam Smith, ki velja za očeta modernega kapitalizma prostega trga, objavil delo *Bogastvo narodov*, v katerem je predlagal, da bi za doseganje čim večje učinkovitosti odpravili vse oblike državnih intervencij v gospodarstvo, poleg tega ne bi smelo biti carinskih omejitev glede proizvodnje ali trgovanja znotraj naroda, zato da bi se le-ta lahko razvijal (Shah 2010). Smith je predstavil tudi koncept »nevidne roke«, ki nenehno vodi tržno gospodarstvo skupaj s »konkurenco«, ki je njegov mehanizem nadzora (Torbat 2008). Neoliberalizem povzema velik del svojih teoretičnih korenin iz t. i. avstrijske šole in ekonomske teorije monetarizma⁸, katerih najpomembnejši predstavniki so Michael Polanyi, Friedrich August von Hayek in Milton Friedman. Neoliberalne teorije v ekonomski znanosti nikoli niso dosegle take stopnje priljubljenosti kot v politiki. K političnemu uspehu neoliberalizma so največ prispevale promocijske dejavnosti ekonomskih inštitutov, ki so jih ustanovili oziroma navdihnili Polanyi, von Hayek in Friedman, od katerih je najpomembnejše Društvo Mont Pelerin (*Societe du Mont Pelerin*)⁹ (Alkalaj 2005).

Po ameriškem borznem zlomu leta 1929 in svetovni depresiji so usodo globalnega kapitalizma v največji meri rešile zamisli Johna Maynarda Keynesa, ki je verjetno najpomembnejši ekonomist 20. stoletja. Ameriški predsednik Franklin Delano Roosevelt je namreč ameriško in globalno gospodarstvo obudil z deficitarnim spodbujanjem povpraševanja v skladu s Keynesovimi teorijami. Keynes je namreč zagovarjal tezo, da je kapitalizem po svoji naravi nestabilen in zato potrebuje stalen nadzor države, ki mora omejiti destabilizacijske učinke recesij, depresij in obdobj pretirane rasti (Alkalaj 2005).

Neoliberalizem je bil tako od izbruha velike gospodarske krize v 30. letih 20. stoletja pa vse do 70. let izrinjen iz ekonomskega prizorišča. Takrat je začel ponovno vstajati, toda svoje ideje in koncepte je najprej testiral v deželah v razvoju (Štefančič 2011). Friedman je trdil, da bi se *laissez-faire* kapitalizem lahko oživil z nižanjem davkov, zmanjšanjem javne porabe, deregulacijo in privatizacijo državnih podjetij, kar je bistvo neoliberalne strategije. Friedmanovo idejo so uporabili pri obnovi čilskega gospodarstva po tem, ko je Augusto Pinochet izvedel državni udar in zrušil demokratično izvoljeno vlado Salvadorja Allendeja

⁸ Monetarizem je doktrina, ki trdi, da ponudba denarja določa raven gospodarske aktivnosti, torej, če se ponudba zmanjša, to vodi do zmanjšanja gospodarske dejavnosti (Machaj 2007).

⁹ Društvo Mont Pelerin je bilo ustanovljeno na konferenci, ki jo je 10. aprila 1947 organiziral von Hayek. Društvo je bilo razvito kot akademski temelj za zaščito in spodbujanje svetovnega reda, ki temelji na načelih prostega trga in odpora proti kolektivizmu (Van Vuuren 2013, 14–15).

(Torbat 2008). V sodelovanju z MDS so prestrukturirali čilsko gospodarstvo: razveljavili so nacionalizacijo in privatizirali javno premoženje, odprli naravne vire (npr. lesno industrijo) zasebnemu in dereguliranemu izkoriščanju, privatizirali socialne storitve, omogočili neposredne tuje investicije in svobodnejšo trgovino ter tujim podjetjem zagotovili pravico, da dobiček od poslovanja v Čilu prinesejo v domovino. Edini sektor, kjer je vlada imela nadzor, je bil nad ključnim naravnim virom – bakrom (podobno kot nafta v Iraku). Takojšnje oživetje čilskega gospodarstva v smislu rasti, akumulacije kapitala in visokih stopenj donosa na tuje investicije, je bilo kratkoročno (Harvey 2005, 8–9). Rezultat je bil gospodarska beda, saj so se realne plače znižale, brezposelnost se je zvišala in bogati so si pridobili bogastvo na račun delavskega razreda (Torbat 2008). Povsod so Friedmanove »reformne« – projekt neoliberalne prenove – izpeljali ob podpori fašistoidnih vojaških hunt. Tiste, ki se z »reformami« niso strinjali, so zaprli ali ubili, represijo pa prelevili v javni spektakel (Štefančič 2011).

Kljub temu je v poznih 70. letih neoliberalizem postal najbolj priljubljena gospodarska politika republikanske stranke v ZDA in konservativne v Veliki Britaniji. Neoliberalne reforme so sprejeli tudi trije vzhajajoči svetovni voditelji: Deng Xiaoping na Kitajskem, britanska premierka Margaret Thatcher¹⁰ in ameriški predsednik Ronald Reagan (Torbat 2008). Od 80. let prejšnjega stoletja pa je tudi prevladujoča globalna politična usmeritev, ki so jo prevzele politične stranke centra in večji del tradicionalne levice in desnice. Te stranke predstavljajo neposredne interese izjemno bogatih vlagateljev in manj kot tisoč velikih korporacij (McChesney V Chomsky 2005, 15). Po uvedbi neoliberalizma v ZDA in Veliki Britaniji, so Svetovna banka, MDS in Svetovna trgovinska organizacija (*World Trade Organization* – WTO) idejo pogosto predpisovale državam v razvoju (Torbat 2008), zato igrajo pomembno vlogo pri izvajanju fundamentalizma prostega trga in neoliberalnih idej.

¹⁰ Margaret Thatcher je bila britanska premierka v obdobju 1979–1990 in zagovornica neoliberalnih ukrepov, ki je skovala kratico TINA – »*There is no alternative*« (»ni alternative« – neoliberalizmu namreč) (Alkalaj 2005). »Thatcherizem« je bil rešitev za relativno izgubljanje britanske konkurenčnosti in mednarodnega položaja po drugi svetovni vojni, obenem pa je Thatcherjeva uničila angleško avtomobilsko industrijo, propadlo je jeklarstvo in ladjedelništvo, vrsta predelovalnih industrij, sesula se je mreža javnih transportnih organizacij, bolnišnic in šol itd. Na koncu je bilo jasno, da je bil britanski ekonomski uspeh zgrajen na omejevalni plačni politiki in zmanjševanju javnih storitev, kar je povzročilo, da so se socialne razlike povečale, položaj srednjega razreda pa poslabšal (Kovač 2013). Neoliberalizem oz. agresivni konzervativizem Thatcherjeve je preprosto šel predaleč, saj je šlo za poskus, da bi obrnili redistribucijo državne blaginje, da bi bila usmerjena k premožnejšim razredom (Wallerstein 2004, 56). Politični uspeh Thatcherjeve pa je zagotovo v tem, da je neoliberalizem iz intelektualne periferije pripeljala na zmagovalni politični oder (Kovač 2013).

Državam, ki so zadolžene pri teh institucijah, svetujejo, da pričnejo s strukturnimi reformami in s tem odprejo svoje trge mednarodnemu redu (Van Vuuren 2013, 24). Medtem ko sta MDS in Svetovna banka uvedla neoliberalno strategijo v revnejših državah zaradi potrebe po kapitalu, so bile bogatejše države prisiljene v njeno uvedbo s strani svetovnih finančnih trgov (Beder 2009, 6).

Neoliberalizem je tako odločujoča politično–ekonomska paradigma našega časa – nanaša se na politiko in procese, po katerih je sorazmerni peščici zasebnih interesov dopuščeno, da nadzira toliko družbenega življenja, kot je mogoče, da bi kar najbolj povečala osebni dobiček (McChesney V Chomsky 2005, 15). Za gospodarski napredek naj bi poskrbel neomejeni kapitalizem¹¹ v razmerah domače in svetovne svobodne konkurence in odprtih trgov (Alkalaj 2005). Glavne točke neoliberalizma so tako: privatizacija, prosti trg, deregulacija, zmanjšanje javnih izdatkov za socialne storitve, kot sta izobraževalni in zdravstveni sistem in odprava pojma »javno dobro« ali »skupnost«, ki naj ga nadomesti individualna »odgovornost« (Martinez in Garcia 2013)¹². Čeprav je individualna svoboda zagotovljena na trgu, bi moral biti vsak posameznik odgovoren za lastna dejanja in blaginjo. To načelo se tako nanaša na področje izobraževanja, zdravstva in celo pokojnin (Harvey 2005, 65).

Pri privatizaciji gre za prodajo državnih podjetij, blaga in storitev zasebnim investitorjem, kar vključuje banke, železnice, električno energijo, šole, bolnišnice in celo svežo vodo (Martinez in Garcia 2013). Odsotnost jasne pravice do zasebne lastnine – kar je pogosto v številnih državah v razvoju – je za neoliberalce največja institucionalna ovira za gospodarski razvoj in izboljšanje blaginje ljudi ter najboljši način zaščite pred t. i. »tragedijo skupne lastnine« –

¹¹ Wallerstein trdi, da smo v kapitalističnem sistemu šele tedaj, ko sistem daje prednost *neskončni* akumulaciji kapitala; ljudje in podjetja namreč akumulirajo kapital zato, da bi akumulirali še več kapitala – gre za proces, ki je kontinuiran in neskončen. Če rečemo, da sistem »daje prednost« taki neskončni akumulaciji, to pomeni, da obstajajo strukturni mehanizmi, s katerimi se kaznuje ali celo odstrani iz družbenega prizorišča vse, ki imajo drugačne motivacije, medtem ko so ti, ki delujejo s pravimi motivacijami, nagrajeni, in če so uspešni, tudi bogatijo (Wallerstein 2006, 34).

¹² Da bi bila neka dobrina javna, mora ustrezati dvema kriterijema: netekmovalnost in neizključljivost. Netekmovalnost pomeni, da tedaj, ko nek posameznik troši določeno enoto dobrine, njegova poraba v ničemer ne preprečuje drugemu posamezniku, da bi trošil to isto enoto javne dobrine. Neizključljivost v porabi pomeni, da tedaj, ko je dobrina proizvedena in dana v uporabo, nikomur ni mogoče preprečiti, da jo uporabi. Ko je na voljo nekemu posamezniku za uporabo, je hkrati na voljo vsem (npr. obramba države, lokalne ceste, javna razsvetljava itd.) (Setnikar Cankar in Hrovatin 2000, 239–240).

nagnjenostjo posameznikov, da preveč neodgovorno izkoriščajo skupne vire lastnine kot sta zemlja in voda. Sektorje, ki jih je včasih vodila ali regulirala država, je zato potrebno prenesti na zasebno sfero in jih deregulirati. Privatizacija in deregulacija v kombinaciji s konkurenco naj bi odpravili birokratske postopke, povečali učinkovitost in produktivnost, izboljšali kakovost in znižali stroške, tako neposredno potrošnikom prek cenejšega blaga in storitev kot tudi posredno prek znižanja davčnega bremena (Harvey 2005, 65).

Prosti trg¹³ pomeni osvoboditev zasebnega podjetja vseh obveznosti, ki jih določi država, ne glede na to koliko družbene škode to povzroči. Zavzema se za večjo odprtost mednarodnemu trgovanju in investicijam, znižanje plač, odpravo sindikatov, odpravo nadzora nad cenami itd. (Martinez in Garcia 2013). Teorija pravi, da bi morala neoliberalna država dati prednost močni pravici posameznika do zasebne lastnine, vladavini prava in institucijam svobodnega trga in proste trgovine, s čimer se zagotovijo individualne svoboščine. Svetost pogodb in individualne pravice do svobodnega delovanja, izražanja in izbire mora zato država zaščititi z uporabo svojega monopola nad sredstvi prisile. S tem pa se svoboda podjetij in korporacij, ki delujejo znotraj tega pravnega okvira svobodnega trga in proste trgovine, šteje kot temeljno dobro. Zasebna podjetja in podjetniške pobude so namreč po njihovem mnenju ključ do inovacij in ustvarjanja bogastva (Harvey 2005, 64).

Deregulacija naj bi silam na trgu omogočila, da delujejo kot samoregulativni mehanizem, kar pomeni zmanjšanje vladnega nadzora nad vsem, kar bi lahko zmanjšalo dobiček, vključno z varovanjem okolja in varnostjo pri delu (Martinez in Garcia 2013). Prost pretok kapitala med sektorji, regijami in državami je za neoliberalce ključen. Vse ovire prostemu pretoku (carinske omejitve, kaznovalne davčne ureditve, okoljski nadzor in druge lokacijske ovire) je potrebno odstraniti z izjemo tistih, ki so ključne za »nacionalne interese«. Državni suverenosti

¹³ Eden od razlogov, da svobodni trg ni vsakdanja realnost, je v tem, da tak trg onemogoča neskončno akumulacijo kapitala. To se morda zdi paradoksalno, ker kapitalizem ne more delovati brez trgov, kakor tudi, da kapitalisti vedno prisegajo na svobodni trg. V resnici pa kapitalisti ne marajo povsem svobodnega trga, raje imajo trge, ki so le delno svobodni. Recimo, da bi obstajal trg, v katerem bi bili vsi dejavniki brez omejitev, kjer bi bilo zelo veliko prodajalcev in zelo veliko kupcev in v katerem bi se pretakale popolne informacije (kar pomeni, da bi vsi prodajalci in vsi kupci točno vedeli za vse produkcijske stroške). Na takem popolnem trgu bi bilo zmeraj mogoče, da bi kupci barantali s prodajalci, tako da bi ti imeli absolutno minimalni dobiček. Tako nizka raven dobička bi povzročila, da bi postala kapitalistična igra za proizvajalce popolnoma nezanimiva, s čimer bi spodnesli ves sistem. Prodajalci imajo zato vedno najraje monopole, ker lahko ustvarjajo razmeroma širok zev med produkcijskimi stroški in prodajnimi cenami ter dosejajo visoke dobičke (Wallerstein 2006, 36).

nad surovinami in gibanjem kapitala pa se je potrebno prostovoljno odreči v korist svetovnega trga. Mednarodna konkurenca je po mnenju neoliberalcev zdrava, saj izboljšuje učinkovitost in produktivnost, znižuje cene in tako nadzira inflacijske težnje. Države bi zato morale skupaj poiskati načine za zmanjšanje ovir za pretok kapitala preko meja in odpiranje trgov globalnim izmenjavam (Harvey 2005, 66).

Države v skladu z neoliberalno teorijo, da bi znižale javni dolg, zmanjšajo javne izdatke za socialne storitve kot so šolstvo, zdravstvo, vzdrževanje cest in mostov, oskrba z vodo itd. (Martinez in Garcia 2013). Po mnenju Janežiča je dinamika dolga odvisna od deficita in stopnje nominalne gospodarske rasti in če je slednja nižja kot obrestna mera, dolg raste eksponentno in na dolgi rok investicije v javni sektor (npr. zdravstvo, infrastruktura itd.) stimulirajo gospodarsko rast. Nižanje javnih prihodkov namreč poglobi depresijo, zato je treba ohraniti oz. zvišati nivo socialne varnosti z investicijami v javni sektor (Janežič 2013). Pri tem pa je potrebno omeniti, da neoliberalci ne nasprotujejo vladnim subvencijam in davčnim olajšavam za podjetja (Martinez in Garcia 2013).

Brez vmešavanja neučinkovitih in razsipnih državnih administracij naj bi neoliberalna ekonomska ureditev poskrbela za vse, tudi za socialo. Geslo »plima dvigne vse ladje« poudarja, da bo razmah gospodarstva v razmerah neoviranega kapitalizma zagotovil tudi ekonomsko šibkejšim slojem višje prihodke – po t. i. načelu »trickle-down«, bo od višjih dobičkov vlagateljev več »pricurjalo« tudi »navzdol«. Ker bodo nižji sloji več zaslužili, si bodo lahko sami plačali storitve, ki jih v »državno interventnih« okoliščinah sicer zagotavlja ali subvencionira država (npr. zdravstvo, šolstvo itd.); in še več – ker je država po mnenju neoliberalcev neučinkovita, bodo nekdam solidarnostno financirane storitve cenejše, če jih bo izvajal profitno usmerjen zasebni kapital, zaradi nižjih davkov (ker se bo država znebila socialnih storitev) pa bo vsem dejansko ostalo več denarja (Alkalaj 2005). Neoliberalni teoretiki pa so močno nezaupljivi do demokracije, saj menijo, da je vladanje z večinskim glasom potencialna grožnja individualnim pravicam in ustavnim svoboščinam. Menijo, da je demokracija razkošje, ki je možno le v pogojih relativnega obilja in močne navzočnosti srednjega razreda, ki zagotavlja politično stabilnost. Neoliberalci imajo zato raje vlade z izvršilno močjo in sodnim odločanjem, kot pa demokratične vlade s parlamentarnim odločanjem in zato tudi radi izolirajo ključne institucije, kot je centralna banka, od demokratičnih pritiskov (Harvey 2005, 66–67).

Naomi Klein je v knjigi *Doktrina šoka* pokazala, da neoliberalci vse svoje ideje in projekte najlažje izpeljejo v krizi, v času hude politične, ekonomske ali naravne katastrofe, ko je družba, ki jo je zadela nenadna katastrofa v stanju zmanjšane »prisebnosti« in je najbolj vodljiva. Ameriški ekonomist Milton Friedman, ki je v 70. letih prejšnjega stoletja poskrbel za ponovno oživitev neoliberalnega evangelija (in potem dobil Nobelovo nagrado), je rad poudaril, da je kriza priložnost: »Tisto, kar je bilo pred krizo nemogoče, je zdaj mogoče.« (Štefančič 2011). Neoliberalci namreč trdijo, da bi prosti trg in hitra privatizacija v stabilnem monetarnem okolju preoblikovala neučinkovita državna podjetja v dinamična kapitalistična podjetja, zato zagovarjajo politiko, ki se imenuje doktrina šoka in daje prednost stabilizaciji, liberalizaciji in privatizaciji (King 2007, 10). Fiskalni pakt je znak neoliberalne centralizacije – ustvarjanja vitke države, ki se ne bo smela zadolževati in ki ne bo mogla trošiti. Zaradi »nacionalnega ponosa« in drugih populističnih kapric v tako izgubo suverenosti ni hotela pred krizo privoliti nobena država. Kar pa je pred krizo politično nemogoče, je v času krize politično neizogibno (Štefančič 2011).

Za liberalni tržni kapitalizem sta torej značilna vodilna vloga finančnih trgov in upravljanje podjetij, pri čemer so glavni cilj koristi delničarjev – torej nadpovprečno visoki profiti (Močnik 2005). Pomembno je, da se prostemu trgu omogoči, da se sam uravnovesi preko pritiska, ki ga nanj izvaja povpraševanje na trgu, kar je ključno za uspešna tržna gospodarstva (Shah 2010). Z uvedbo neoliberalne politike po svetu so se razlike med bogastvom in prihodki povečale in revščina se je povečala, kar je v nasprotju z neoliberalno teorijo, ki trdi, da bi bilo vsem bolje z večanjem bogastva na vrhu. Takšne razlike v dohodkih so bile sprejete, ker je bil pohlep institucionaliziran in legitimiran kot gonilna sila svobodne tržne ekonomije: grabežljivo pridobivanje in kopičenje bogastva elite je utemeljeno kot nujen predpogoj za napredek in blaginjo ljudi. Svetovna finančna kriza pa je pokazala, da finančni trgi zagotavljajo priložnosti za naložbe, ki ustvarjajo relativno malo delovnih mest in se poganjajo z blaginjo, ki se jo lahko izniči v nekaj dneh (Beder 2009, 4–5).

1.4.2 POKONFLIKTNA OBNOVA

Koncept pokonflikten/-a/-o se nanaša na obdobje po koncu konflikta v posamezni državi, vendar ima koncept dve težavi že pri sami opredelitvi. Pogosto je namreč nemogoče določiti natančen datum začetka in konca pokonfliktnega obdobja. Zaradi tega ponavadi uporabimo dva dogodka, ki označujeta začetek pokonfliktnega obdobja: prvi je obdobje po prelomni zmagi ene od vojskujočih se strani (npr. padeč prestolnice), drugi dogodek pa je datum

podpisa mirovnega sporazuma. Ko je začetek pokonfliktnega obdobja določen, je potrebno določiti še njegov konec. Če se začetek pokonfliktnega obdobja utemeljuje na dejstvu, da imajo države po koncu konflikta specifične značilnosti, zaradi katerih se razlikujejo od miroljubnih držav, potem naj bi se, vsaj v teoriji, pokonfliktno obdobje končalo, ko te specifične značilnosti iz obdobja konflikta prenehajo prevladovati. V resnici pa je nemogoče reči, kdaj natanko se država vrne v stanje normalnosti po pokonfliktnem obdobju, zato se le-to arbitrarno opredeljuje kot desetletno obdobje po koncu konflikta (Nkurunziza 2008, 4–5).

De Coning definira pokonfliktno obnovo kot pokonfliktno intervencijo, ki zagotavlja vzporedne, sočasne in medsebojno povezane aktivnosti, ki bodisi preprečujejo stopnjevanje sporov bodisi se poskušajo izogniti ponovitvam nasilnega konflikta tako, da se posvečajo neposrednim posledicam in temeljnim vzrokom konflikta. Pokonfliktna obnova zahteva širok spekter notranjih in zunanjih akterjev vključno z vlado, civilno družbo, zasebnim sektorjem in mednarodnimi agencijami (De Coning 2008, 4–5). Eden glavnih izzivov mednarodne skupnosti pri pokonfliktni obnovi je tako potreba po usklajevanju med multilateralnimi in bilateralnimi agencijami in oblikovanje integriranega dolgoročnega pristopa (Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior 2009, 2). Vsi ti akterji opravljajo velik nabor aktivnosti, ki obsegajo naslednje dimenzije: varnostno, politično, razvojno, humanitarno, človekove pravice in vladavino prava. Te dejavnosti se nanašajo tako na vzroke kot na posledice konflikta in težijo k preoblikovanju sistema in povečevanju tako njegove odpornosti, da bi se lažje spoprijemal z izbruhi nasilnega konflikta, kot tudi njegove sposobnosti za ohranjanje miru. Ločimo različne vrste pokonfliktne obnove: varnostno, ekonomsko, politično in družbeno. Obnova varnostnega sektorja se nanaša na potrebo po obnovi domačih javnih varnostnih institucij in še posebej na vzpostavitev legitimnega monopola nad uporabo sile (Brzoska in Heinemann-Grüder 2004, 121). Ekonomska obnova vključuje iniciative za oblikovanje nove politike, v kateri bosta prioriteta razvoj in gospodarska rast, za obnovo infrastrukture in proizvodnih zmogljivosti in za razvoj kvalificirane delovne sile. Politična obnova stremi predvsem k doseganju dogovora glede delitve moči, oblikovanju političnih prioritet in razvoju legitimnih, odgovornih in zmogljivih institucij, ki zagotavljajo minimalno stopnjo zaščite državljskih pravic. Družbena obnova pa se ukvarja s ponovno vzpostavitvijo družbenih storitev (npr. zdravstvo in šolstvo) in širšimi vprašanji socialne integracije (Sorensen 1998, 5–45). Kratkoročni cilj pokonfliktne obnove je pomoč notranjim akterjem pri utrditvi mirovnega procesa in preprečitvi ponovitve

konflikta, njen končni cilj pa je pomoč pri preoblikovanju vzrokov konflikta in polaganje temeljev za socialno pravičnost ter trajnostni mir in razvoj (De Coning 2008, 4–5).

Prvi korak pri pokonfliktni obnovi je oblikovanje strateškega okvira, ki temelji na oceni potreb in skupni analizi konflikta s strani vodilnih agencij in akterjev. Ugotovitve Združenih narodov (ZN) in Svetovne banke kažejo, da sta potrebna realno pokonfliktno zavezništvo z upoštevanjem nacionalnih zmogljivosti in uspešna izhodna strategija ter ne zgolj skupni odziv na problem (Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior 2009, 2–3). Obstaja več medsebojno povezanih nalog pri pokonfliktni obnovi: oblikovalci politik morajo zbrati in analizirati informacije, da se lahko oceni zahtevnost obnove; pri načrtovanju in koordinaciji se mora določiti cilje, razviti strategijo, določiti ustrezno delitev dela, mobilizirati potrebne vire in upravljati konkurenčne zahteve številnih akterjev. Usposabljanje je ključno tako za razvoj kot za vzdrževanje trajnostnih prizadevanj. Za kratkoročno in dolgoročno obnovo pa so ključni predvsem ustrezni načini financiranja (Center for Strategic and International Studies in drugi 2002, 4).

Intervencija v gospodarskih in družbenih razsežnostih je ključna od stabilizacije dalje, zato mora biti aktivno vključevanje civilne družbe in podjetij prisotno od samega začetka. Elite večine držav na obrobju mednarodnega sistema se strinjajo pri eni zadevi, ki presega njihove ideološke razlike, in sicer da lahko sposobnost in učinkovitost zasebnega sektorja privede do gospodarske rasti. Obenem se v razvitih gospodarstvih širi ideja, da lahko zasebni sektor, pod določenimi pogoji pomaga preprečevati izbruh nasilnih konfliktov ali ohraniti pokonfliktno obnovo na pravi poti (Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior 2009, 3). Mednarodni akterji se sedaj zavedajo, da morajo strategijo obnove prilagoditi posameznemu primeru. Zunanji akterji morajo tako razumeti zgodovino, politiko in kulturo države, v kateri poskušajo vzpostaviti mir, ne glede na izvor družbe (npr. iz institucionaliziranega avtoritarnega režima). Brez razumevanja, kako so se odnosi država-družba razvijali, kako je vojna spremenila zadeve, kdo ima moč in kako le-ta deluje, neka splošna strategija izgradnje miru ne bo ustrezala. Pri tem je zlasti pomembno razumevanje tradicionalnih virov moči in upravljanja – tako njihove prednosti kot tudi slabosti (Call in Cousens 2008, 14).

Konflikti ne le da uničijo ekonomske vire in fizično infrastrukturo, ampak tudi spodkopljejo družbene institucije, izoblikovane vloge, odnose in politične strukture, ki so ključne za

gospodarsko rast in stabilnost. Mednarodna skupnost se zato v sodelovanju s pokonfliktnimi vladami sooča s številnimi težavami pri oblikovanju in izvajanju učinkovitih projektov. Ti vključujejo preveč oblikovane in nefleksibilne intervencije, nikoli preizkušene modele posredovanj, preveliko množico mednarodnih akterjev, slabo koordinacijo med donatorji, preveč birokracije, zamude pri razdelitvi sredstev, neprimerno umestitev projektov in omejeno sodelovanje državljanov pokonfliktnih družb (Kumar 1997, 33).

Pokonfliktna obnova vključuje ponovno izgradnjo formalnih in neformalnih institucij, kar obsega obnovo fizične infrastrukture, minimalnih socialnih storitev ter strukturne reforme v političnem, ekonomskem, socialnem in varnostnem sektorju (Cowen in Coyne 2003, 2) v šibkih, propadlih in pokonfliktnih državah. Končni cilj je vzpostavitev liberalnih demokratičnih institucij oz. vsaj temeljev takšnih institucij. Liberalna demokracija se nanaša na politične institucije, ki priznavajo, spoštujejo in uveljavljajo individualne in državljanske pravice, vladavino prava in zasebno lastnino (Coyne 2007, 1). Za uspešne pokonfliktne obnove je značilen samozadosten liberalni politični, gospodarski in družbeni red, ki se ne zanaša na zunanjo podporo v obliki finančne in/ali vojaške pomoči (Coyne 2005, 3). Pokonfliktna obnova je tako dolgotrajen proces, ki lahko traja več let ali celo desetletij, preden se družba in oblast lahko učinkovito obnovita do točke, ko sta sposobni opravljati ključne naloge, ki se jih od njih pričakuje (Kumar 1997, 2–3).

2 EKONOMSKA POKONFLIKTNA OBNOVA

2.1 POKONFLIKTNA GOSPODARSTVA

V pokonfliktnih državah se morajo politiki že zelo zgodaj soočiti z resnimi makroekonomskimi neravnovesji ter monetarnimi in fiskalnimi težavami sredi vrste političnih, družbenih in institucionalnih pomanjkljivosti (Del Castillo 2001, 1). Ena glavnih žrtev v vseh konfliktih je fizična infrastruktura – ceste, mostovi, železnice, letališča, proizvodnja in dobava električne energije, telekomunikacije, kanalizacija, vodovod itd. Fizična infrastruktura je namenoma onemogočena med boji zaradi vojaških in političnih razlogov, poleg tega pa nadalje propada zaradi nerazpoložljivosti sredstev za vzdrževanje (Kumar 1997, 42). Uničenje fizičnega kapitala povzroča tudi gospodarske motnje, kar zvišuje

proizvodne stroške. Poleg fizičnega je uničen tudi človeški kapital zaradi poboja¹⁴ ali pobega delovne sile, kar državo prikrajša za enega najpomembnejših dejavnikov, potrebnih za vzdrževanje razvojnih sposobnosti. Pokonfliktne države se soočajo tudi z okrnjenimi državljanskimi svoboščinami (Nkurunziza 2008, 9–11) in oslABLJENO državno valuto, nacionalne institucije pa nimajo toliko zmogljivosti, da bi lahko hitro obnovile in zmanjšale te pomanjkljivosti (Cullen in Mendelson Forman 1998, 10).

Čeprav je po konfliktu veliko gospodarske aktivnosti, je večinoma neformalna in ne vključuje proizvodnje (Cullen in Mendelson Forman 1998, 10).¹⁵ V tipični pokonfliktni situaciji lahko razlikujemo štiri vrste gospodarstva, ki se medsebojno prepletajo: mednarodno gospodarstvo za pomoč, ki je povezano s številnimi humanitarnimi organizacijami, ki potrebujejo delovne prostore, namestitve, luksuzne dobrine in storitve; kriminalno gospodarstvo, ki sestoji iz vrste kriminalnih in parakriminalnih dejavnosti, od organiziranega kriminala do aktivnosti »sivega območja« (npr. prodaja državne lastnine); neformalno gospodarstvo, kjer prevladuje samooskrbno kmetijstvo in preostanek formalnega gospodarstva, ki zajema le majhen del celotne gospodarske aktivnosti (Kamphuis 2005, 186).

Dolgotrajni konflikt spremeni strukturo nacionalnega gospodarstva in oblikuje konfliktno gospodarstvo, ki ga noben mirovni sporazum ne more hitro odpraviti. Takšno gospodarstvo ohranja strukturo, ki so botrovale konfliktu in lahko vodi v obnovitev nasilja¹⁶. Ljudje, ki

¹⁴ Škodovanje civilistom se pogosto pripisuje »kolateralni škodi«, vendar obstajajo dokazi, da je večina civilnih žrtev posledica vojne strategije, v kateri so civilisti ciljna skupina. Dejansko je nasilje nad civilisti norma v sodobnem vojskovanju, saj civilisti predstavljajo 84 odstotkov vseh žrtev, povezanih s konfliktom (Nkurunziza 2008, 10–11).

¹⁵ V pokonfliktnih družbah se gospodarski viri preusmerijo v neproizvodne dejavnosti in sicer v vojaške izdatke. Pokonfliktne države porabijo približno 4,7 odstotkov BDP za vojaške izdatke, kar je sicer manj kot države med vojno, vendar veliko več kot države v obdobju miru. Visoka stopnja porabe je predvsem posledica pritiska militarističnih lobijev, ki so se oblikovali med konfliktom, kot tudi potrebe, da vlada zagotavlja vojaške sposobnosti, da se lahko odzove na kakršenkoli ponoven izbruh spopadov (Nkurunziza 2008, 12).

¹⁶ V nekaterih primerih je pokonfliktno nasilje spodbujeno s strani članov varnostnih struktur, ki uporabljajo široko razširjeno poceni orožje in privilegirani položaj za plenjenje ali razrešitev preteklih sporov. V takšnem okolju vladavina pištole potepta vladavino prava. Posledično je ena najtežjih nalog, s katerimi se soočajo pokonfliktni voditelji, kako hitro lahko opravijo s kriminalom v okviru šibkega sistema upravljanja. Ponekod politični voditelji začasno žrtvujejo individualne svoboščine za varnostne imperitive, kar je v nasprotju s prakso dobrega političnega vodenja, vendar s tem pošljejo jasen signal kriminalcem, da se njihovih kriminalnih dejanj ne bo toleriralo (Nkurunziza 2008, 11).

imajo dobiček od konfliktnega gospodarstva, namreč imajo interes, da se konfliktna situacija nadaljuje in bodo težili k ohranitvi varnostnih problemov in šibkosti organov kazenskega pregona, kar bo prispevalo k ugodnemu okolju za kriminalne aktivnosti. Prisotnost tujih humanitarnih agencij in mirovnih sil pa lahko povzroči nastanek gospodarskih spodbud, ki niso najbolj koristne za pokonfliktni razvoj. Večina tujih agencij namreč zagotavlja višje plače od lokalnih standardov, s čimer se domača visoko kvalificirana delovna sila raje zaposli pri njih kot pa v javnem sektorju, in posledično se zmanjšuje človeški kapital, potreben za izgradnjo države. Če ima sama vlada koristi od konfliktnega gospodarstva, je verjetnost gospodarskih reform še toliko manj verjetna (Kamphuis 2005, 185–188).

Uporniške skupine, izkoriščevalci konflikta in humanitarne agencije ustvarjajo nove oblike dostopa do moči. Te alternativne strukture ustvarjajo nove gospodarske »zmagovalce« in »poražence« konfliktna ekonomije, ki jih lahko najdemo na obeh straneh konflikta, ne glede na to kdo je dejansko zmagal v konfliktu. Priloga prikazuje pregled možnih gospodarskih zmagovalcev in poražencev konfliktna ekonomije ter dobičkonosne aktivnosti, s katerimi se ukvarjajo. Pomanjkanje varnosti tako ustvari trg za tiste, ki jo lahko zagotovijo, kar so predvsem lokalni vojaški poglavarji, ki nadzirajo večino lokalnega gospodarstva.¹⁷ Dobiček, ki so ga ustvarili med konfliktom, prispeva k njihovi moči, nekateri imajo celo velik družbeni ugled, ker del dobička delijo z lokalnim prebivalstvom, zato jih le-ti podpirajo. Vojaški poglavarji lahko zagotovijo tudi plače za (bivše) bojavnike in javne uslužbence v zameno za nevmešavanje v njihove ilegalne dejavnosti, saj pokonfliktna vlade večinoma nimajo dovolj prihodkov, da bi jih zagotovile (Kamphuis 2005, 187–188).

Interesi tistih, ki so povezani s prisotnostjo vojaških sil, omrežji pomoči in globalnim kriminalom, so v nasprotju z interesi večine prebivalstva, saj prosperirajo na njihov račun. Velike skupine družbe so tako poraženci konfliktnega gospodarstva. Ker so izgubili nekdanje vire zaposlitve in prihodkov, se morajo zateči k alternativnim strategijam preživetja, in sicer samooskrbnemu kmetijstvu¹⁸ in delni odvisnosti od podpore humanitarnih agencij. Večina prebivalstva tako trpi ne le zaradi neposrednega nasilja, ampak tudi zaradi slabih

¹⁷ Avtoriteta centralne vlade pogosto ne sega dlje od glavnega mesta, zato nekatera območja ostanejo pod nadzorom opozicijskih sil, vojskovidij ali tujih oboroženih sil (Kamphuis 2005, 186–187).

¹⁸ Zaradi pomanjkanja alternativnih virov prihodka in zaposlitve so samooskrbni kmetje prisiljeni obdelovati zemljišča polna min, s čimer sebe in svoje družine izpostavljajo nevarnosti. Poleg tega ne morejo pridobiti niti potrebnih finančnih sredstev za kmetovanje niti tržiti svojih izdelkov zaradi miniranih cest (Kumar 1997, 39).

gospodarskih pogojev (pomanjkanje, visoke cene, izguba prihrankov) in omejenih možnosti za zaposlitev (Kamphuis 2005, 188–189).

Neposredno pokonfliktno okolje ponavadi ni ugodno za varčevanje in investicije. V času trajanja konflikta visoka stopnja negotovosti in tveganja povzročita, da gospodarski subjekti omejijo svoje naložbe na minimum (Nkurunziza 2008, 12–13). Domače poslovne elite ponavadi raje vlagajo v tujino kot v pokonfliktno državo, tuji vlagatelji pa so seveda nepripravljeni vlagati v negotovo okolje (Kumar 1997, 38). To se nadaljuje v začetni fazi pokonfliktnega obdobja in traja nekaj časa, da se spremeni in se prihranke vložijo v produktivne investicije (Nkurunziza 2008, 12–13). V takšnih okoliščinah je mednarodna pomoč bistvenega pomena za gospodarsko obnovo (Kumar 1997, 38).

Dlje kot se opisana situacija nadaljuje, bolj problematične so posledice. Kriminalne dejavnosti se bodo povečale zaradi pomanjkanja alternativ in norme za vladno in civilno vedenje se bodo poslabšale. Pokonfliktna ekonomska politika tako lahko prispeva k podaljšanju situacije, saj lahko nehote okrepi položaj zmagovalcev konfliktnega gospodarstva (Kamphuis 2005, 189). Pokonfliktne družbe se tako soočajo z normalnimi izzivi družbeno-ekonomskega razvoja, obenem pa imajo še dodatno breme obnove in utrditve miru, zato da bodo lahko v prihodnosti reševale težave preko institucionalnih in miroljubnih sredstev (Del Castillo 2001, 1).

2.2 VRSTE EKONOMSKE OBNOVE

Cowen in Coyne sta oblikovala smernice, ki naj bi vodile v uspešno pokonfliktno obnovo, pri čemer je ključno medsebojno usklajevanje. Obnova infrastrukture je v nekaterih primerih potrebna, vendar je ne smemo jemati kot znak uspešne obnove, saj je potrebno upoštevati, ali ima pokonfliktna družba socialni kapital, kohezijo in znanje, da bo investicije uspešno izvedla in vzdrževala. Nadalje ne smemo pretirano poudarjati pomena volitev in demokracije, saj je demokracija lahko učinkovita le, če se državljani zavzemajo za svobodno družbo, v nasprotnem primeru lahko vodi v tiranijo. Pred izvedbo volitev je tako potrebno postaviti temelje družbene ureditve in trga, politična ureditev pa naj služi kot osnova in okvir, znotraj katerega se razvijata ekonomska in družbena ureditev. Četudi so ljudje zadovoljni z odstranitvijo prejšnjega režima, bodo lahko gojili zamero do okupatorjev, če bodo imeli preveč optimistična pričakovanja, zato je pričakovanja potrebno ohraniti na realni ravni. V nasprotnem primeru se lahko podaljša proces obnove, kar lahko vodi v neuspeh pokonfliktne obnove (Cowen in Coyne 2003, 25–26). Coyne navaja, da so ključnega pomena za uspešno

pokonfliktno obnovo skupna ideologija in etika, zavezanost do trgov in vladavina prava. Brez tega se ukrepi pokonfliktne obnove ne bodo obdržali (Coyne 2005, 4).

Sholnikov in Nadgrodkiewicz predlagata naslednje ukrepe za gospodarsko stabilizacijo: ustanovitev neodvisne centralne banke, oblikovanje jasnih postopkov javnih naročil, zaustaviti zaposlovanje v javnem sektorju in realistično oceniti državno porabo, preučiti sposobnost preživetja obstoječih državnih podjetij in prestrukturirati propadajoča, oživitev zasebnega sektorja, razvoj finančnega sektorja, ki bo zadostil povpraševanju po bančnih storitvah in dostopnih posojilih ter omogočiti trgovino in naložbe, kar bo spodbudilo povezovanje s svetovnim gospodarstvom. Nujno je, da pokonfliktne države spravijo proračunski primanjkljaj pod nadzor in oblikujejo zanesljiv finančni sistem, ki bo zagotavljal nadzor nad vladno monetarno politiko in uvedel poslom prijazne pogoje za ponoven začetek dejavnosti v zasebnem sektorju. Ključnega pomena za pokonfliktno obnovo je končanje nasilja in vzpostavitev ključnih institucij. Dolgoročno se morajo ukoreniniti demokratične vrednote, ki bodo usmerjale in okrepile dobro upravljanje na vseh področjih javnega življenja in poslovanja. Da bi reforme trga uspele, je nujno premagati korupcijo in izvajati reforme za vključujoč prosti trg. Ključni cilj pokonfliktne obnove je obnovitev domačih zmogljivosti za produktivno tržno gospodarstvo, s katerimi bi vzpostavili temelje uspešne družbe (Sholnikov in Nadgrodkiewicz 2008, 10–16).

Po mnenju Hailuja in Weeksja je glavni izziv za vlade pokonfliktnih držav doseganje družbenega konsenza za mir. Čeprav makroekonomske politike niso primarni mehanizem za doseganje miru, bi moral njihov temeljni cilj prispevati v ta namen. Makroekonomska politika tako ne bi smela še bolj okrepiti varčevalnih ukrepov, saj je boj za omejene vire pogosto vzrok konflikta oz. prispeva k razvoju konflikta. Kratkoročni cilj javnih odhodkov bi tako moral biti zapolnitev vrzeli agregatnega povpraševanja, ki je nastala s propadom naložb zasebnega sektorja in izvoza, kar pomeni ustvarjanje delovnih mest. Poudarek srednjeročne makroekonomske politike pa je predvsem rast, ki jo vodi javni sektor med čakanjem na okrevanje zasebnega sektorja. Poleg ustvarjanja začasnega zaposlovanja lahko javni izdatki znižajo stroške zasebnega sektorja prek obnove in širitve infrastrukture. Monetarna strategija bi morala okrepiti finančne institucije, da bi omogočila mobilizacijo zasebnih sredstev za investicije (Hailu in Weeks 2011, 6–8).

Praktično univerzalna značilnost pokonfliktnih držav je skorajda nevzdržna odvisnost od uradne razvojne pomoči (*Official Development Assistance* – ODA). Zaradi tega je bistveno, da pokonfliktna obnova temelji na izvozu, ki bo omogočal trajno rast gospodarstva (Hailu in Weeks 2011, 8). Haughton trdi, da morajo ekonomske institucije posvetiti več pozornosti pokonfliktnim gospodarstvom, donatorji pa morajo biti potrpežljivi, saj gospodarstva, ki jih je razdejala vojna, načeloma potrebujejo eno generacijo, da si opomorejo na predvojno raven blaginje. Donatorji se lahko, in se morajo, vključiti čim prej, da si vsaj zagotovijo informacije, ki jim lahko omogočijo hitro ukrepanje, ko je mir bolj stabilen. Pomembno je, da se čim hitreje oblikuje lokalne odločevalske in administrativne zmogljivosti, v nasprotnem primeru je to lahko največja ovira pri okrevanju (Haughton 1998, 6).

Kamphuisova predlaga, da se v razmerah konfliktnega gospodarstva ekonomska politika osredotoča na področje zaposlovanja, javnih financ in izvoza, saj naj bi to prispevalo k izgradnji miru. Z vidika izgradnje miru učinkovita politika zaposlovanja igra ključno vlogo pri: reintegraciji bivših borcev in vojnih dobičkarjev (potrebno je povezati programe reintegracije s programi demobilizacije¹⁹), spravi med nasprotnimi stranmi (skupaj morajo sodelovati pri ekonomski obnovi), oblikovanju trajnostnih pogojev za preživetje gospodinjev (potrebno jim je zagotoviti mikrokredite), obnovi infrastrukture, zdravstvenega in izobraževalnega sistema. Na področju fiskalne politike Kamphuisova predlaga: implementacijo mirovnega sporazuma, izgradnjo učinkovitih javnih storitev (približevanje plač v mednarodnih humanitarnih agencijah lokalnim standardom), neodvisnost od mednarodnih donatorjev in zmanjševanje zadolževanja v tujini (mobilizacija vladnih prihodkov preko pobiranja davkov), civilni nadzor nad obrambnim sektorjem, transparenten državni proračun in privatizacijo (ustanovitev privatizacijske agencije z močnim nadzornim mehanizmom). Pokonfliktno gospodarstvo najlaže najde svoje mesto v globalni ekonomiji z vključitvijo v mednarodno trgovino s tremi storitvami: državni prihodki od izvoza surovin lahko pripomorejo k mobilizaciji financ za pokonfliktno okrevanje in neodvisnosti od zunanje pomoči; državni prihodki se lahko povečajo s spodbujanjem razvoja turizma in potrebno je

¹⁹ Demobilizacija in ponovna vključitev nekdanjih borcev v civilno življenje ali v novoustanovljene varnostne strukture določata intenzivnost in trajanje nasilja. To se običajno izvede s povečanjem velikosti vojske in policije preko optimalne velikosti, kar je strogo gledano negospodarno, vendar je takšna ureditev politično pomembna izbira, še posebej kadar je del mirovnega sporazuma (Nkurunziza, 2008, 11–13). Ti programi lahko spodbudijo gospodarsko rast, saj nekdanji borci zopet postanejo produktivni člani družbe, s čimer se znižajo javni izdatki (Kumar 1997, 24).

poiskati alternativne kmetijske proizvode (npr. zelenjava), ki bodo zmanjšali odvisnost od mednarodnih kriminalnih omrežij (lahko se uporabi logistične izkušnje, pridobljene pri trgovanju z drogami). Ekonomsko politiko za izgradnjo miru se lahko uresniči le, če politika temelji na celostnem razumevanju konfliktnega gospodarstva. Da bi okrepili mir, se mora gospodarsko strategijo izvajati dolgoročno na individualni, skupinski in nacionalni ravni (Kamphuis 2005, 189–209).

Politična in gospodarska stabilnost sta po mnenju Filipova povezani z okrevanjem države po koncu konflikta. Ko se država politično stabilizira, bo namreč lahko tudi gospodarsko okrevala z izvajanjem politik, ki koristijo gospodarskemu razvoju. Če bodo naložbe ogrožene zaradi lokalnih dejavnikov, kot sta korupcija in vladno favoriziranje, država ne bo imela koristi od tujega kapitala, ki lahko ponovno zažene gospodarstvo in financira socialne programe. Pravočasno je potrebno oblikovati tudi politike, ki bodo ustrezale potrebam spreminjajoče se gospodarske realnosti tako, da se v primeru spremembe v sami naravi gospodarstva, delovna sila in gospodarsko okolje lahko prilagodita. Obnova cest, pristanišč, mednarodnih letališč in komunikacije bi morala postati prednostna naloga pri oživljanju gospodarstva. Vlada bi morala pri vseh teh ukrepih v največji možni meri uporabiti lokalne vire (Filipov 2006, 48–49).

2.3 NEOLIBERALNI ELEMENTI EKONOMSKE POKONFLIKTNE OBNOVE

Pozno 20. stoletje je zaznamovalo širjenje ekonomskega in političnega liberalizma po vsem svetu (Simmons in drugi 2006, 781). Številni avtorji namreč trdijo, da je oblikovanje tržnih demokracij v skladu z neoliberalnimi načeli, ki jih uvajajo donatorske vlade in mednarodne organizacije, rešitev za širjenje konfliktov. Glede na teorijo liberalnega miru je logika uporabe tega pristopa v pokonfliktnih državah preprosta, saj gospodarska rast ni le potrebna za obnovo pokonfliktne družbe, ampak je tudi povezana z mirom. Neoliberalne reforme za vzpostavitev svobodnega tržnega gospodarstva se tako obravnavajo kot najboljša formula za doseganje gospodarske rasti in jih je zato potrebno uvesti čimprej, da bi pomagale pri nacionalnemu okrevanju (Ahearne 2009, 15–22).

Uvedba makroekonomske stabilnosti je verjetno najpomembnejši element vsake gospodarske obnove, ker je ključnega pomena pri postavitvi temeljev za trajno gospodarsko rast. Čeprav se ekonomisti ne strinjajo o zaporedju in časovnih okvirih reform, se večina strinja o njihovi smeri. Mednarodna skupnost, zlasti Svetovna banka, MDS in regionalne razvojne banke, so

namreč razvile medsebojno povezane reforme na podlagi svojih dolgoletnih izkušenj pri nudenju pomoči državam v razvoju (Kumar 1997, 43) in pri ekonomski obnovi. Eden največjih izzivov pokonfliktne obnove je oblikovanje in izvedba gospodarskega programa za ekonomsko obnovo – ponavadi pod pokroviteljstvom MDS – v okviru omejitev, ki izhajajo iz mirovnega sporazuma (Del Castillo 2001, 2).

Vlade v državah z gospodarskimi težavami se namreč soočajo s težavo verodostojnosti, saj tudi dobro stoječa podjetja ne morejo pridobiti dovolj finančnih sredstev zaradi politične negotovosti. Pri tem jim lahko pomagajo mednarodne finančne institucije, saj tako MDS kot tudi Svetovna banka zagotavljata posojila državam, vendar določata pogoje za njihovo izplačilo. Novo pridobljena kredibilnost držav, ki pristanejo na pogoje mednarodnih finančnih institucij, lahko okrepi zaupanje bodočih vlagateljev, ki tako pričnejo kupovati dele privatiziranih podjetij v državah, ki dolgujejo denar MDS in Svetovni banki. MDS igra pomembno vlogo pri nadziranju izpolnjevanja pogojev, saj vsako neizpolnjevanje pogojev pogosto pomeni, da se naslednji obrok posojila ne sprostí. Kriteriji za posojila Svetovne banke nimajo kvantitativnih ciljev, zato so kazni za neizpolnitev ciljev redke. Potrebno je še omeniti, da neizpolnjevanje pogojev MDS ne pomeni, da bo prišlo do zadržanja posojil Svetovne banke in obratno (Brune in drugi 2004, 199). Vlade pokonfliktnih držav zelo težko izpolnijo socialno-ekonomske pogoje mirovne pogodbe, ki je bila sklenjena pod okriljem ZN, saj so njihove sposobnosti omejene, ker so prisiljene sprejeti ekonomski pristop MDS, ki naj bi ustrezal vsem državam (Ahearne 2009, 22–23).

Mednarodne finančne institucije spodbujajo neoliberalne politike v državah v razvoju od začetka 80. let, ko so uvedli politiko pogojevanja pri svojih posojilih, ki jih vežejo na implementacijo programov strukturnega prilagajanja (*Structural Adjustment Programs* – SAPs). SAPs so najbolj neposreden način spodbujanja neoliberalnih ekonomskih reform v državah v razvoju in ponavadi vključujejo naslednja določila: devalvacija valute, zmanjšanje javne porabe, privatizacija javnih podjetij, deregulacija in odprava protekcionizma, da bi spodbudili neposredne tuje investicije, zmanjšanje javnih subvencij za hrano in druge osnovne dobrine, znižanje plač in višje obrestne mere. Namen strukturnih prilagoditev je oblikovanje makroekonomske stabilnosti z vzpostavitvijo tržnega gospodarstva. Osnovna logika je, naj države odstranijo vse nekoristno vmešavanje države v gospodarstvo, odpravijo ovire v trgovini, privabijo neposredne tuje investicije in njihova gospodarstva bodo rasla, kar jih bo rešilo revščine (Ahearne 2009, 17).

Na mikroekonomski ravni neoklasična teorija predpostavlja, da je trg učinkovit in država neučinkovita. Trg bi zato moral obravnavati težave gospodarskega razvoja kot so gospodarska rast, mednarodna konkurenčnost in ustvarjanje delovnih mest. Na makroekonomski ravni pa vlada predpostavka, da sta mobilnost kapitala in hiter napredek globalizacije temeljni značilnosti svetovnega gospodarstva. Če upoštevamo neoklasično in neoliberalno mišljenje, so revne ali manj razvite države revne ne zaradi pomanjkanja industrije, infrastrukture ali denarja, ampak zaradi napačnih državnih intervencij, korupcije, neučinkovitosti in zgrešenih gospodarskih spodbud. Vloga države bi se zato morala zmanjšati na funkcijo zagotavljanja obrambe pred zunanjo agresijo, zagotavljanja pravne gospodarske infrastrukture za delovanje trgov in posredovanja med družbenimi skupinami za ohranitev in širitev tržnih odnosov. V takšnem kontekstu je bil razvit washingtonski konsenz (Van Vuuren 2013, 25–26).

Neoliberalni washingtonski konsenz je vrsta tržno usmerjenih načel, ki so jih pripravile vlada ZDA in mednarodne finančne institucije s sedežem v ZDA. V središču teh reform je pomen makroekonomske stabilnosti, integracija v mednarodno gospodarstvo (Svetovna zdravstvena organizacija 2013) in tuje neposredne investicije (Pugh 2006, 272). Te ukrepe mednarodne finančne institucije večinoma nadzorujejo in uveljavljajo na različne načine – za bolj ranljive družbe kot stroge programe strukturnega prilagajanja (Chomsky 2005, 27). Temeljna pravila washingtonskega konsenza so: fiskalna in monetarna politika morata biti usmerjeni v odpravo državnega proračunskega primanjkljaja in nadzor nad inflacijo; prioritete javne porabe je potrebno usmeriti v strategije za spodbujanje rasti – premik od subvencij in administracije proti predhodno zanemarjenim področjem z visokimi gospodarskimi donosi; potrebno je liberalizirati domač finančni sistem, zato da se poveča razpoložljivost prihrankov in donosov; obrestne mere naj določa trg (Svetovna zdravstvena organizacija 2013; Chomsky 2005, 28); potrebno je spodbujati liberalizacijo zunanje trgovine in devalvacijo izmenjave ter se osredotočiti na odpiranje trga tujim investicijam (Van Vuuren 2013, 26); menjalne tečaje je potrebno upravljati tako, da spodbudijo hitro rast v netradicionalnih oblikah izvoza; razširitev davčne osnove in znižanje mejnih davčnih stopenj; povečanje tujih neposrednih investicij z odpravljanjem ovir; privatizacija državnih podjetij; deregulacija – odprava predpisov, ki preprečujejo vstop novih podjetij ali omejujejo konkurenco; država naj se ne vmešava v gospodarstvo, prav tako ne prebivalstvo (Svetovna zdravstvena organizacija 2013; Chomsky 2005, 28); in prožnost trga dela, ki je ključna pri povečanju produktivnosti dela in zaposlovanja (Van Vuuren 2013, 26–27).

Washingtonski konsenz je koristil transnacionalnim korporacijam in velikim podjetjem, pogosto na račun majhnih lokalnih podjetij in vedno na račun revnih. Dal je prednost gospodarskim ciljem pred družbenimi, zdesetkal javne storitve, uničil družbeno koristne tradicije in progresivni davčni sistem. Cilj vlad je bil, da so odgovorne le za nacionalno obrambo, javni red in mir (Beder 2009, 5). Celo predsednik Svetovne banke, James Wolfensohn, je leta 2002 priznal, da ta model, ki naj bi ustrezal vsem in je uveden od zunaj, ne deluje (Pugh 2006, 273). Narodi, ki so sledili »napotkom« MDS, niso bili uspešni, saj je večina zašla v globoko gospodarsko krizo – nizka gospodarska rast ali celo upad njen upad, zelo visok zunanji dolg in stagnacija, ki ohranja sistemsko revščino. Nekatere države, ki so odklonile strukturalna posojila MDS, pa so bile veliko uspešnejše (Beder 2009, 5).

Če povzamem, politična rešitev sicer konča boje in določi potek ukrepov za izgradnjo miroljubne družbe, ampak ekonomska politika je tista, preko katere pride do dolgoročnih strukturnih sprememb na družbeno-ekonomskem področju. ZN so sicer vključeni v proces izgradnje mirovnega sporazuma, vendar mednarodne finančne institucije in donatorske vlade odigrajo najpomembnejšo vlogo pri določanju oblike pokonfliktne ekonomske politike preko pogojevanja pomoči (Ahearne 2009, 3).

2.3.1 PRIVATIZACIJA

Bistvo privatizacijske teorije je, da se poenostavi razmerje med lastniki podjetij in menedžerji in tako izboljša njihova učinkovitost. Obstajata dva glavna teoretska sklopa, iz katerih izhajajo bolj podrobni argumenti. Prvi je teorija lastninskih pravic, ki pravi, da bo zasebni lastnik s pravico do dobička vlagal večji napor v razvoj podjetja kot pa javni sektor, ki nima takšne pravice. Drugi je teorija javne izbire, ki pravi, da privatizacija zmanjša možnosti manipulacije podjetja za doseganje političnih (in neučinkovitih) ciljev (Cramer 1999, 6). Privatizacija naj bi tako preprečila stalno odtekanje državnih sredstev s strani neučinkovitih in neproduktivnih državnih ustanov in ustvarila prostor za zasebni sektor. Kljub temu privatizacija običajno naleti na močan odpor zaposlenih, vodstva in vladnih uradnikov, ki nadzorujejo javna podjetja (Kumar 1997, 45). Privatizacija je bila izrecno opredeljena kot zaželen cilj donatorjev, ki je možen in dosegljiv v pokonfliktni »*terra nullis*«²⁰ situaciji. V nekaterih pokonfliktnih državah so namreč v dokumentih donatorjev trdili, da je politično težavne reforme mogoče izvesti takoj po konfliktu, preden se jim omrežja protireformnega aktivizma zoperstavijo (Venugopal 2011, 3–4).

²⁰ Nikogaršnja zemlja (lasten prevod).

Privatizacija je osrednji element neoliberalnih ekonomskih politik, ki jih za države v razvoju zagovarjajo mednarodne finančne institucije (Turner in drugi 2008, 6). Poznavalci pripisujejo rojstvo ideje o pogoju privatizacije govoru državnega sekretarja Jamesa Bakerja na sestanku MDS in Svetovne banke v Seulu leta 1985. Ideja je hitro pridobila privrženca znotraj washingtonske skupnosti za mednarodno politiko in posledično je bila vključena v washingtonski konsenz (Brune in drugi 2004, 198–200). Privatizacija je najbolj otipljiva manifestacija slabitve države, ki jo zahteva washingtonski konsenz, saj je približno 70 odstotkov vseh posojil za strukturno prilagajanje v 80. letih vsebovalo privatizacijsko komponento. Kljub temu je bil v mednarodnih organizacijah kot je Svetovna banka obseg privatizacije omejen vse do leta 1992. Takrat so ugotovitve Svetovne banke pokazale, da privatizacija ni cilj sama po sebi, ampak orodje za povečanje učinkovitosti. Privatizacija monopolov naj bi tako povzročila gospodarski razcvet, poleg tega so reforme v državnih podjetjih le kratkotrajne, privatizacija pa naj bi omogočila trajnost teh reform. S tem je postalo legitimno privatizirati bolj ali manj vse. Svetovna banka je tako merila uspeh privatizacijskih programov glede na to, kako hitro so se izvajali programi, in glede na število opravljenih privatizacij (Cramer 1999, 2–3).

Prodaja državnih podjetij je omogočila vstop zasebnega globalnega kapitala v npr. bančno ali energetske industrije neke države. V teh primerih se je javni sektor umaknil iz določenih delov gospodarstva, s čimer je pustil praznino, ki so jo nadomestili tržni mehanizmi. V mnogih državah je prišlo do znižanja državnih pokojnin, nadomestil za brezposelnost in drugih socialnih prejemkov. Posameznike so nato usmerili v tržne mehanizme, preko katerih naj bi poskrbeli sami zase. Druga oblika privatizacije pa je, ko javni organi prenesejo izvajanje politik na zasebne akterje, npr. na področju izobraževanja ali zdravstvenih storitev. V teh primerih naj bi konkurenca privedla do večje učinkovitosti in/ali boljše ravni storitev kot bi jih bilo mogoče dobiti preko javnih storitev. Ta oblika privatizacije se ni razširila samo na državni ravni, ampak tudi v t. i. javno-zasebnih partnerstvih regionalnih in globalnih institucij vključno s Svetovno zdravstveno organizacijo (Scholte 2005, 16–17).

Pokonfliktnim državam se torej »predlaga« privatizacija državnih podjetij, saj tako lahko pridobijo finančna sredstva, ki jim primanjkujejo. Kljub temu, da se je privatizacija v nekdanjih komunističnih državah izkazala za slab način oživljanja gospodarstva, mnogi trdijo, da s širjenjem lastništva pride do depolitizacije konfliktne ekonomije (Kamphuis 2005, 198). Temu lahko nasprotujemo z dvema argumentoma: privatizacija je le redko nepristranska in v

pokonfliktnem okolju lahko privede do okrepitve tradicionalnih delitev; le tradicionalno premožne skupine ali tisti, ki so ekonomsko prosperirali že v konfliktni ekonomiji, imajo dovolj sredstev za prevzem privatiziranih podjetij in zato je le malo verjetno, da se bodo podvrgli transparentnemu in nepristranskemu privatizacijskemu postopku (Ahearne 2009, 19).

Svetovna banka je pri svojih analizah uporabljala metodologijo, ki je zagotavljala, da se je privatizacija vselej pokazala v pozitivni luči. Tako je privatizacija koristna, če se izboljša poslovanje podjetja po menjavi lastništva. Če pa se poslovanje podjetja poslabša in konča v bankrotu, je to tudi koristen rezultat, saj dokazuje, da je podjetje funkcioniralo zgolj zaradi pomoči države. Svetovna banka manipulira tudi s podatki o delovni sili v procesu privatizacije. Nekatera podjetja zmanjšajo število zaposlenih po privatizaciji, ponavadi zaradi visoke ravni zaposlovanja v javnih podjetjih. Svetovna banka tako trdi, da je potratnost javnega sektorja odgovorna za odpuščanja in ne privatizacija, s čimer se privatizacijo prikaže v boljši luči, čeprav gre dejansko za proces pri reformi javnega sektorja (Cramer 1999, 12).

2.3.2 UVEDBA PROSTEGA TRGA IN DEREGULACIJA

»Neoliberalizem gradi na prepričanju klasičnega liberalizma, da bodo tržne sile prinesle blaginjo, svobodo, demokracijo in mir vsemu človeštvu« (Scholte v Pikalo 2003, 5). Ekonomski liberalizem se tako nanaša na politike, ki zmanjšujejo vladne omejitve pri gospodarskem obnašanju in s tem spodbujajo gospodarske izmenjave (Simmons in drugi 2006, 782–783). Neoliberalci so v zadnjih desetletjih oživili klasično liberalno tezo proti posredovanju države na trgu, ki postaja vedno bolj globalna. Trdijo, da država nima dovolj zmožnosti za kontrolo globalizacije in da je treba pustiti globalne trge, da delujejo po svoje (Pikalo 2003, 5). Država bi torej morala zmanjšati ali še boljše – odpraviti trgovinske ovire, devizne omejitve in nadzor nad tokovi neposrednih in portfeljskih naložb. V principu bi se morala liberalizacija razširiti tudi na čezmejne premike dela, v praksi pa so se zagovorniki neoliberalizma redko zavzemali za odprte migracije (Scholte 2005, 5). Liberalizacija in deregulacija sta bili vključeni v washingtonski konsenz in posledično sta to dva od mnogih ukrepov, ki se »priporočajo« pokonfliktnim družbam za oživetje gospodarstva.

Odpiranje trgov mednarodni konkurenci je lahko problematično, saj države v razvoju in pokonfliktne države pogosto nimajo razvite industrije, ki bi bila zmožna izkoristiti prednosti izvoznega trga, lahko pa bi imele težave tudi pri konkurenci s poceni uvozom. Poleg tega so revnejši ponavadi najmanj zmožni izkoristiti liberalizacijo. Tako se na primer revni kmetje

pogosto zanašajo na državne subvencije za semena in gnojila, v okolju tržne liberalizacije pa bi se težko znašli brez te pomoči (Ahearne 2009, 19).

Da bi bila uspešna, mora biti tržna liberalizacija vključena v koherenten niz makroekonomskih, strukturnih in družbenih politik. Spremljati jo morajo komplementarne politike, kot so vzdrževanje ustreznega realnega deviznega tečaja in makroekonomske stabilnosti; institucionalno okolje, ki spodbuja rast podjetništva in produktivnih naložb; učinkovite institucije in politike socialnega varstva; učinkovit in primerno reguliran trg dela, proizvodni in finančni trg; in ukrepi za krepitev zmogljivosti revnih proizvajalcev in delavcev ruralnih in urbanih neformalnih sektorjev, da bodo lahko imeli koristi od liberalizacije. To je jasen primer, kako zagotoviti usklajenost gospodarskih in socialnih politik (Lee 2005, 12). Če ponovim besede legendarnega ekonomista Johna Maynarda Keynesa: »Prosti trg se ne bo vedno reguliral sam.« (Murshed in Khanaum 2013, 8).

Nobelov nagrajenec Friedrich von Hayek po drugi strani trdi, da državno vmešavanje poslabša že tako velik problem in da je najbolj učinkovito gospodarstvo tisto, ki je prepuščeno samemu sebi (Murshed in Khanaum 2013, 9). Deregulacija sicer ne pomeni, da se neoliberalizem zavzema za odpravo predpisov in omejitev v celoti, ampak ravno nasprotno, neoliberalizem poudarja potrebo po zakonih in institucijah, ki upoštevajo trg in spodbujajo njegovo učinkovitost. Neoliberalna deregulacija se tako zavzema le za odpravo tistih predpisov, ki naj bi bili v nasprotju z dinamiko trga in bi ogrozili njegovo učinkovitost. Ti ukrepi naj bi vključevali nadzor plač in cen, subvencije, fiksne menjalne tečaje, davke in pristojbine za podjetja in progresivno obdavčitev osebnih dohodkov. Neoliberalizem je pozval tudi k omejitvam okoljskih predpisov, kadar lahko ogrozijo globalno konkurenčnost države in k odstranitvi birokracije za podjetja (Scholte 2005, 18).

Finančna deregulacija vključuje tri ukrepe: prost pretok kapitala v državo in iz nje, odpravo predpisov o finančnih institucijah, ki delujejo v državi in odpravo političnega nadzora s strani centralne banke. Na ta način postane finančni sektor države del mednarodnega finančnega sektorja in ne del domačega gospodarstva ter služi interesom svetovnih finančnih institucij in ne interesom lokalnega prebivalstva ali nacionalne vlade. Finančno deregulacijo so zahtevala velika finančna podjetja in transnacionalne družbe, ki želijo svobodno premikati svoj denar. Ekonomski argument za finančno deregulacijo, ki so ga oblikovali think-tanki svobodnega

trga, pravi, da je svoboden in dereguliran pretok kapitala bolj učinkovit, ker se kapital lahko seli tja, kjer bo imel najboljše donose (Beder 2009, 6).

Zaradi finančne deregulacije so države postale odgovorne mednarodnim finančnim trgom. Gospodarstvo, ki je izpostavljeno prostemu pretoku mednarodnega finančnega kapitala, je obsedeno s potrebo, da zadovolji mednarodne finančnike in obdrži njihovo zaupanje; v takšnem gospodarstvu poglavitni del politike ni usmerjen k služenju interesom ljudi, ampak špekulantov. Odločitve finančnih trgov niso niti pametne niti preišljene, ampak impulzivne, saj odločitve o prodaji in nakupu temeljijo na tem, da poskušajo prehiteti druge investitorje, kar vodi v gospodarsko nestabilnost in le malo prispeva k spodbujanju dolgoročnih investicij. Kapital za investicije je tako porabljen za hazardiranje v gospodarstvih različnih držav namesto za proizvodnjo (Beder 2009, 6).

Finančna deregulacija izpostavi gospodarstvo »vrtincu špekulativnega pretoka kapitala oz. pretoku kratkoročnega financiranja s ciljem hitrega dobička«. Tako naj bi le 10 odstotkov transakcij na valutnih trgih predstavljalo dejansko trgovanje, vse ostalo so večina špekulacije. Hiter priliv in odliv špekulativnih financ pa lahko povzroči krize v nacionalnih gospodarstvih. Države sicer lahko še vedno ohranjajo videz demokracije z izbiro med večjimi strankami, ampak zaradi potrebe, da se zadovolji mednarodne finančne trge, so razlike med politikami teh strank minimalne, saj vse sprejemajo isto politiko prostega trga. Vlade, ki poskušajo od tega odstopiti, so kaznovane s strani trga – tj. večjih mednarodnih bank, velikih transnacionalnih podjetij, upravljavcev skladov znotraj ključnih zasebnih finančnih institucij in ključnih bonitetnih agencij (Beder 2009, 7). Namesto regulacije in državnega posredovanja zagovorniki prostega trga tako predlagajo koncept ekonomskega darwinizma – le najmočnejša podjetja, ki sprejemajo racionalne gospodarske izbire, bodo uspevala, tista, ki sprejemajo slabe izbire, pa morajo propasti (Murshed in Khanaum 2013, 10).

Zgodovinsko gledano je državno posredovanje zaradi neuspeha trga dokazano. Poleg tega je bila državna vloga v obliki subvencij in denarnih injekcij v podjetja, ki so se znašla v težavah, iz javne blagajne v primeru globalne finančne krize soglasno sprejeta. Torej tržno gospodarstvo je edini porok za zagotavljanje učinkovitosti, vendar v primeru njegovega neuspeha je odgovornost države, da ga reši pred katastrofo. V končni fazi je vlada odgovorna za smer gospodarstva. Danes vlade po vsem svetu posredujejo na finančnih trgih kot še nikoli doslej – zagotovile so likvidnost v višini več sto milijard dolarjev, znižale obrestne mere za

oživitev gospodarstva, črpale kapital v finančne institucije, ki so se znašle v težavah, prisilile združitve šibkih institucij z močnejšimi itd. Če bomo dovolili, da vlada ukrepa v kriznem obdobju, potem je z etičnega vidika povsem v redu, da vlada posreduje tudi preden pride do krize (Murshed in Khanaum 2013, 4–11).

2.3.3 NEPOSREDNE TUJE INVESTICIJE

Neposredne tuje investicije (*Foreign Direct Investments* – FDI) so ključni element pri mednarodnem gospodarskem povezovanju, saj oblikujejo neposredne, stabilne in dolgotrajne povezave med gospodarstvi. Nadalje spodbujajo prenos tehnologije in znanja med državami in dovoljujejo gospodarstvu gostiteljice, da promovira svoje izdelke na mednarodnih trgih. FDI predstavljajo tudi dodaten vir financiranja in so lahko pomembno sredstvo razvoja v pravem političnem okolju. FDI so opredeljene kot čezmejne naložbe rezidenta enega gospodarstva s ciljem pridobitve trajnega deleža v podjetju, ki je rezident drugega gospodarstva. Trajni interes nakazuje obstoj dolgoročnega razmerja med neposrednim investitorjem in podjetjem in velik vpliv neposrednega investitorja na upravljanje podjetja. Osnovno merilo je lastništvo najmanj 10% glasovalnih pravic, ki predstavljajo vpliv investitorja (OECD iLibrary 2014).

V obdobju pokonfliktnega okrevanja sta obnova in razvoj fizične in institucionalne infrastrukture ključna cilja. Dva glavna vira takšnega razvoja sta zunanja pomoč in neposredne tuje investicije, pri čemer so najmanj razvite države najbolj odvisne od tuje pomoči, najbolj pa jim primanjkuje FDI. Številne države sodijo v to kategorijo, saj nujno potrebujejo povečan pritok tujih naložb, ki bi nadomestil pritok pomoči v državo, oživil njihovo industrijo in obnovil njihovo infrastrukturo. Sama razvojna pomoč ne more spremeniti poškodovanega gospodarstva v samozadosten sistem, FDI pa lahko prinesejo dodatne prednosti in sčasoma odpravijo potrebo po tuji pomoči. FDI namreč ustvarjajo zaposlitvene priložnosti, ki so ključnega pomena pri doseganju dolgoročne gospodarske stabilnosti, in zagotavljajo kapital, ki poveča proizvodne zmogljivosti države gostiteljice in dostop do mednarodnih trgov. Prisotnost tujih naložb lahko zagotovi tudi »mirovno dividendo«, saj ljudem vlijejo občutek upanja in zagotavljajo spodbude za utrditev miru (Turner in drugi 2008, 1–2). Za pokonfliktno vlado je pridobitev neposrednih tujih investicij bistvenega pomena, saj jim le-te lahko zagotovijo kapital, devize, tehnično in vodstveno znanje, delovna mesta, financiranje za gradnjo ali obnovo infrastrukture, nabavo in proizvodnjo domačega blaga in storitev ter dostop do zunanjih trgov. Poleg tega hiter prihod

transnacionalnih podjetij kot vodilnih vlagateljev pošlje močan signal mednarodni poslovni skupnosti, da država gostiteljica zopet »posluje« (Združeni narodi 2009, 3–4).

Bistvenega pomena pri FDI je, da oblikovalci politik določijo kam spadajo pokonfliktne države v strateški viziji tujih vlagateljev. V nasprotnem primeru bi takšna politika lahko prinesla minimalne koristi in bila celo škodljiva za razvojne cilje države gostiteljice (Yelpaala 2010, 30). Vlada, ki je odločena, da bo pridobila FDI, mora uvesti učinkovite politike in predpise z dvema ciljema: pridobitev tujih investicij in njihova uporaba za razvoj in izgradnjo miru. Za pridobitev FDI je potrebno tuja podjetja, ki se sicer izogibajo tveganjem, prepričati, da: je konflikt razrešen; je potrebna infrastruktura na voljo oz. v procesu obnove; se kvalificirana delovna sila ni odselila; je na voljo dovolj surovin in državnih spodbud, da bo pokonfliktno naložbeno okolje konkurenčno (Združeni narodi 2009, 4).

Potencialni vlagatelj bo želel minimizirati svoj stik in odvisnost od uničenega nacionalnega gospodarstva, zato bo zahteval, da se njegovo tveganje zmanjša z naslednjimi ukrepi: lokacija podjetja v varni industrijski coni, zanašanje na tuje vodstveno osebje, izvozna usmerjenost, iskanje naložb z nizkimi stroški in morda v kombinaciji z nenatančno regulacijo pridobivanja surovin, o cenah transporta in vplivu na okolje, nakup podcenjenih domačih podjetij, zagotovljena pravica do reševanja pravnih sporov v tujini z mednarodno trgovinsko arbitražo in izredna davčna oprostitev za daljše časovno obdobje kot zavarovanje v primeru obnovitve sovražnosti. Vlagatelji bodo torej zahtevali privilegirane vstopne in delovne pogoje ter minimalen stik z nacionalnim gospodarstvom. Pokonfliktna vlada pa bo od tujega investitorja imela naslednja pričakovanja: visoke prihodke, številna delovna mesta in usposabljanje lokalne delovne sile, decentralizacija tovarn in umeščanje objektov v najbolj prizadete province, prispevanje k obnovi infrastrukture, načrtovan razvoj in uporaba lokalno pridobljenih investicijskih vložkov in finančni prispevki za zdravje in blaginjo lokalnega prebivalstva. Pokonfliktna vlada torej pričakuje kar največji možen stik z nacionalnim gospodarstvom. Nasprotujoča si pričakovanja lahko privedejo do velikih napetosti med tujim vlagateljem in vlado gostiteljico, saj izzovejo notranja nasprotja znotraj same vladne politike. Spodbude, ki se jih vlade čutijo prisiljene ponuditi, zato da privabijo tuje vlagatelje v svoje pokonfliktno okolje (npr. davčne olajšave), pa lahko oslabijo in oddaljijo doseganje pokonfliktnih gospodarskih ciljev vlade (Združeni narodi 2009, 4–6).

Kratkoročno ima lahko konkurenca transnacionalnih podjetij negativne učinke na zmanjšanje tržnega deleža lokalnih podjetij. Dolgoročno pa lahko ta podjetja veliko pridobijo, saj so prisiljena, da obstoječo tehnologijo in vire uporabijo bolj učinkovito zaradi večje konkurence. Lokalna podjetja tako lahko kopirajo novo tehnologijo, ki so jo v državi uvedla transnacionalna podjetja, lokalni prebivalci, ki so bili usposobljeni za uporabo nove tehnologije v transnacionalnih podjetjih, pa lahko ustanovijo lastna podjetja. FDI imajo lahko tako pozitiven kot tudi negativen vpliv, kar je potrebno upoštevati pri oblikovanju strateške politike za privabljanje in urejanje tujih naložb (Turner in drugi 2008, 2–3).

Za privabljanje FDI je potrebno vzpostaviti tudi pravni okvir s sprejemanjem zakonodaje, obnovo sodišč in usposabljanjem sodnikov in odvetnikov, kar pa je lahko skorajda nemogoče zaradi pomanjkanja finančnih in človeških virov. Zaradi tega si pokonfliktne vlade pogosto »izposodijo« zakone, infrastrukturo in znanje drugega pravnega sistema. Za zagotavljanje bolj celovite rešitve lahko pokonfliktna država sprejme mednarodni pravni okvir za FDI. Kombinacija uporabe Mednarodnega centra za reševanje investicijskih sporov (*International Centre for the Settlement of Investment Disputes*), Konvencije ZN o priznavanju in izvrševanju arbitražnih odločb (*UN Convention on the Recognition and Enforcement of Arbitral Awards*) in bilateralnih investicijskih sporazumov omogoča pokonfliktnim državam in tujim vlagateljem razreševanje sporov z uporabo nevtralnih arbitrov in uveljavljanje odločb na sodiščih katerekoli države podpisnice (Turner in drugi 2008, 4–5).

Potreba po investicijah, ki bi zagotovile kapital za domače gospodarstvo, lahko vodi v sprejem politik, ki se osredotočajo na spodbujanje naložb brez ustreznega upoštevanja potencialnih vplivov FDI na nacionalno gospodarstvo. Takšne politike lahko izrinejo domače investicije z nudenjem diskriminatornih spodbud in boljše pravne zaščite regionalnim in mednarodnim vlagateljem. Poleg tega ima lahko razvoj pod vodstvom agresivnega zasebnega sektorja negativen vpliv na večinsko prebivalstvo in povzroči, da se bogastvo skoncentrira v rokah zelo bogatih (Turner in drugi 2008, 6). Glavni cilj multinacionalk namreč ni gospodarski razvoj, čeprav imajo korist od njega in lahko tudi pripomorejo k njemu. Gospodarski razvoj je primarna odgovornost države, zato mora le-ta sprejeti vse potrebne ukrepe za doseganje svojih razvojnih ciljev. Država se ne more odreči tej odgovornosti in je prepustiti tržnim silam, ki jih usmerja nevidna roka (Yelpaala 2010, 52). Jasno je, da ni ene same politike za spodbujanje in urejanje pokonfliktnih investicij, ki bi ustrezala vsem državam. Pri oblikovanju pokonfliktnega zasebnega investicijskega režima je zato potrebno

upoštevati zgodovino, gospodarske izkušnje in lokalno kulturo vsake države posebej (Turner in drugi 2008, 3).

2.3.4 ZMANJŠANJE JAVNE PORABE

Po koncu konflikta se države soočajo z velikim proračunskim primanjkljajem zaradi povečanih vojaških izdatkov in stagnacije (pogosto celo znižanja) prihodkov. Mednarodne finančne institucije zato izvajajo pritisk na vlade, da vzpostavijo ravnotežje med prihodki in odhodki, pri čemer pogosto nudijo tehnično in finančno pomoč. Ponavadi se vlade odločijo za precejšnje znižanje svojih izdatkov, saj se davčni prihodki ne morejo močno povečati v okolju skrajne revščine in opustošenja, ki ga je povzročil konflikt (Kumar 1997, 43–44).

Makroekonomske reforme, ki so del pokonfliktne obnove, vključujejo socialne stroške, ki jih ne smemo podcenjevati. Zmanjšanje državnih izdatkov vodi v znižanje sredstev za socialne programe, s čimer se ranljive skupine prebivalstva prikrajša za ključne storitve. Zmanjšanje subvencij za kmetijstvo in industrijo lahko vodi v kratkoročno zmanjšanje proizvodnje in dvig cen kmetijskih in industrijskih proizvodov, tržne obrestne mere pa lahko zvišajo cene uvoženih dobrin in storitev (Kumar 1997, 45). Zmanjšanje javnofinančnih izdatkov pomeni tudi odpuščanje v javnem sektorju, znižanje plač, ukinitve subvencij (ponavadi za hrano) in zvišanje cen za uporabo javnih storitev kot sta zdravstvo in izobraževanje, obenem pa vlada poskuša povečati prihodke z višanjem davkov. Takšna politika ima nesorazmerno večji vpliv na revnejše, saj so ne le bolj odvisni od državnih storitev in subvencij, ampak tudi države najprej zvišajo davke na prodajo in dodano vrednost, kar močno vpliva na potrošnike z nizkimi dohodki. Obsežna odpuščanja v javnem sektorju močno vplivajo tudi na oblikovanje »novih revnih«, saj strokovnjaki s srednje visokim dohodkom kot so učitelji, zdravstveni delavci in javni uslužbenci, ponavadi izgubijo službe (Ahearne 2009, 18).

3 EKONOMSKA POKONFLIKTNA OBNOVA AFGANISTANA

3.1 KONFLIKT V AFGANISTANU

V obdobju hladne vojne je bil afganistanski režim močno odvisen od sovjetske finančne in vojaške podpore, ki mu je zagotavljala približno polovico sredstev za proračun. Po drugi strani pa je sistem podpore s strani ameriške Osrednje obveščevalne agencije (*Central Intelligence Agency* – CIA) in pakistanske obveščevalne agencije (*Pakistani Inter-Services*

Intelligence – ISI) – t. i. CIA/ISI plinovod – prinašal vojaško in finančno pomoč protikomunistični opoziciji. Do sredine 80. let se je izoblikoval sistem, preko katerega je v Afganistan prihajalo orožje, iz njega pa droge, dobičkarji teh poslov pa so bili mudžahedini, ki so želeli destabilizirati sovjetsko nadzorovani Afganistan (Goodhand 2004, 49–51).

Razpad Sovjetske zveze je pospešil fragmentacijo centralne oblasti v Afganistanu – v posameznih predelih države je bila oblast v rokah regionalnih politično-vojaških skupin. Takšne okoliščine so omogočile razširitev sive ekonomije – do leta 1995 je Afganistan proizvedel 2200–2400 ton opija letno, s čimer je postal največji svetovni proizvajalec surovega opija. Glede na dobičke, ki so jih imeli, regionalni vojskovodje niso bili naklonjeni povezovanju s centralno oblastjo. Nasilje je postalo sredstvo za nadzor trga, drobitev oblasti pa glavna ovira politični rešitvi spora (Goodhand 2004, 52). S podpisom ženevskih sporazumov se je Sovjetska zveza zavezala k umiku iz Afganistana do 15. februarja 1989. Nato pa sta se Moskva in Washington še dogovorila, da s 1. januarjem 1992 ne bosta več nudila vojaške pomoči afganistanskim borcem (Katzman 2013, 8).

V obdobju 1993–1994 se je nato med afganistanskimi islamskimi kleriki in študenti večinoma ruralnega paštunskega izvora oblikovalo talibansko gibanje.²¹ Številni so bili nekdanji mudžahedini, ki so postali razočarani nad konfliktom med mudžahedinskimi strankami (Katzman 2013, 9). Talibani so hitro razširili svoj nadzor iz jugozahodnega dela Afganistana na preostali del države (Bellal in drugi 2011, 49) in postali prevladujoča politično-vojaška sila, ki je do leta 1998 nadzorovala 90 % države (Goodhand 2004, 52). Uvedli so islamski fundamentalistični režim po šeriatskem pravu, v katerem ni bilo svobode govora ali vere. V tem času sta Osama bin Laden²² in njegova teroristična mreža Al Kajda finančno podpirala

²¹ Beseda »taliban« izhaja iz arabske besede *talib* in pomeni »verski učenec« (Goodhand 2004, 52).

²² Bin Laden je eden od 54 otrok šejka Mohameda bin Ladna, ki je leta 1931 ustanovil družbo Saudi Binladen Group, ki je neločljivo povezana z vahabitskim režimom v Savdski Arabiji, saj je bila dolgo edini izvajalec vseh gradbenih del v najbolj svetih krajih kraljevine, Meki in Medini. Osama se je rodil leta 1957 in diplomiral iz ekonomije na univerzi kralja Abdula Aziza (Meyssan 2003, 83–84). Bin Laden je pričel s svojimi aktivnostmi kot vodja afganistanskega odpora proti Sovjetski zvezi v 80. letih, pri čemer naj bi mu pomagala CIA. Bin Laden simbolizira nov tip globalnih teroristov, saj so bili teroristični napadi 11. septembra izvedeni po njegovi strategiji (Kegley 2009, 391).

talibanski režim²³, v zameno pa jim je bilo dovoljeno usposabljanje in načrtovanje operacij na afganistanskih tleh (Dobbins in drugi 2003, 129).

Rashid trdi, da je Afganistan postal središče »nove velike igre« (*New Great Game*) v centralni Aziji, saj so velike sile tekmovala za dostop do energetskih zalog v Kaspijskem zalivu in za gradnjo plinovoda, ki bi vodil iz regije. Ko je kazalo, da bodo talibani²⁴ prinesli določeno mero stabilnosti v Afganistan, je prišlo do tekmovanja med ameriškimi in argentinskimi naftnimi podjetji, natančneje med Unocal in Bridas, za gradnjo plinovoda iz Turkmenistana preko Afganistana do južne Azije. Unocal je bil tesno povezan z ameriško politiko do Afganistana – ZDA niso želele zgraditi plinovoda, dokler v Kabulu ne bo mednarodno priznane vlade, ki bi ji Svetovna banka lahko posodila denar za projekt. Na koncu so dogovori propadli, saj so ZDA zaostrele svoje stališče do Afganistana, ker je omogočal zatočišče bin Ladnu in zaradi kršitev človekovih pravic s strani talibanov (Goodhand 2004, 54). Varnostni svet ZN je tako leta 1998 sprejel resoluciji 1193 in 1214 v katerih je pozval talibane, da prenehajo z diskriminacijo žensk (Katzman 2013, 11). Enostranske sankcije, ki jih je sprejel v letih 1999–2000, s katerimi naj bi izolirali in oslabili talibane, pa so v resnici le okrepile vezi talibanov z radikalnimi islamskimi skupinami (Goodhand 2004, 54–55).

Dne 11. septembra 2001 je Al Kajda izvedla teroristične napade na ZDA, v katerih sta se zrušila stolpa Svetovnega trgovskega centra, uničen je bil del Pentagona in v Pensilvaniji je strmoglavilo potniško letalo (Williamson 2007, 3).²⁵ Še isti dan je ameriški predsednik George W. Bush nagovoril sodržavljanke: »(...) Obveščevalnim službam in pravosodnim organom sem ukazal, naj z vsemi razpoložljivimi silami iščejo odgovorne in jih privedejo

²³ Pakistan, Savdska Arabija in Združeni arabski emirati so bile edine države, ki so priznale talibane kot zakonito vlado v Afganistanu (Bellal in drugi 2011, 49).

²⁴ Čeprav je tihotapljenje različnih proizvodov predstavljalo glavni vir notranje ustvarjenih prihodkov talibanov (približno 75 milijonov dolarjev), je bila trgovina z opijem tudi pomembna in naj bi jim letno prinašala približno 30 milijonov dolarjev dobička, ker so nadzorovali 96 % območij, kjer se je opij gojil (Goodhand 2004, 55–57).

²⁵ CIA je trdila, da je Bushevo administracijo opozorila na grožnje, toda kljub pozornosti, ki jo je posvetila Al Kajdi, ni mogla predvideti (in zato ne onemogočiti) terorističnih napadov – tako je vsaj zatrjeval direktor CIA George Tenet. Napadi 11. septembra so namreč pomenili hud izziv moči ZDA, saj za napade ni bila odgovorna močna vojaška sila, temveč pripadniki nedržavnih sil z veliko odločnosti, nekaj denarja, skupino predanih privržencev in močno bazo v šibki državi. Z vojaškega vidika so bili sicer nepomembni, kljub temu pa se jim je posrečil drzen napad na ameriških tleh (Wallerstein 2004, 28).

pred obličje pravice. Nobenih razlik ne bomo delali med teroristi, ki so izvedli ta dejanja, in tistimi, ki jih skrivajo (...).« (Meysan 2003, 53–54; CNN.com 2001).

Naslednji dan, 12. septembra, je Bush nagovoril novinarje: »(...) Včerajšnji namerni in smrtonosni napadi na našo državo (...) so vojno dejanje. To od nas zahteva, da se združimo v hitrem in odločnem odgovoru. (...) Nobenega dvoma naj ne bo: zmagali bomo! (...)« (Meysan 2003, 56–57; PBS Newshour 2001). Še istega dne je Varnostni svet ZN sprejel resolucijo 1368, ki je potrdila »neodtujljivo pravico (ZDA) do individualne ali kolektivne samoobrambe v skladu z Ustanovno listino OZN«. V resoluciji je Varnostni svet obsodil teroristične napade 11. septembra in jih označil za mednarodni terorizem in grožnjo mednarodnemu miru in varnosti. Resolucija »poziva vse države, da si skupaj prizadevajo organizatorje, izvajalce in podpornike teh terorističnih dejanj čim prej pripeljati pred obličje pravice, ter hkrati opozarja, da se štejejo za odgovorne vsi, ki organizatorje, izvajalce ali podpornike terorizma ščitijo, skrivajo ali kako drugače sodelujejo z njimi« (Varnostni svet 2001). Resolucija daje še splošno pooblastilo za privedbo storilcev pred sodišče, vendar ne pojasni, kako in kdo naj to stori. V njej je tudi navedeno, da Varnostni svet nosi primarno odgovornost za obravnavanje zadev mednarodnega miru in varnosti, kar pa ne vpliva na pravico do samoobrambe (Smith in Thorp 2010, 2). Z drugimi besedami, Varnostni svet je ZDA priznal pravico, da po potrebi kršijo suverenost držav, ki podpirajo organizatorje napada, in da kjerkoli aretirajo teroriste ter jih postavijo pred mednarodno sodišče. Ni pa jih pooblastil, da bi same delile pravico ali napadale druge države in rušile njihove vlade (Meysan 2003, 57). Dne 28. septembra 2001 je Varnostni svet sprejel še resolucijo 1373, ki določa ukrepe, ki jih morajo sprejeti vse države v boju proti terorizmu in jih poziva k medsebojnemu sodelovanju. Ponovi načelo samoobrambe in potrebo po delovanju v skladu z Ustanovno listino in mednarodnim pravom, vendar zopet ne določa niti kako uresničiti te zahteve niti proti komu. ZDA so tako pridobile specifično pravno podporo Varnostnega sveta za napad na Afganistan, saj resoluciji 1368 in 1373 le navajata splošno zahtevo za ukrepanje v boju proti mednarodnemu terorizmu (Smith in Thorp 2010, 2–3).

Williamson trdi, da je Bush ugotovil, da se mora civilizirani svet boriti ne le proti teroristom, ampak tudi proti državam, kjer se teroristi nahajajo. Al Kajda je bila namreč stacionirana v Afganistanu in ga je spremenila v teroristično državo, kar je bilo mogoče, ker gre za šibko državo. Delni razlog za to je, da je Zahod Afganistanu nudil le minimalno humanitarno in

drugo pomoč po sovjetski invaziji²⁶ (Williamson 2007, 3). Dne 20. septembra 2001 je Bush uradno razglasil Osamo bin Ladna in Al Kajdo za odgovorne za napad 11. septembra ter talibanskemu režimu postavil ultimat: »(...) ZDA izročite vse voditelje Al Kajde, ki se skrivajo na vašem ozemlju. (...) Pristojnim izročite vse teroriste in vse podpornike njihove organizacije. ZDA omogočite popoln dostop do terorističnih taborišč, da se bomo lahko sami prepričali o prenehanju njihovega delovanja. Te zahteve niso predmet pogajanj ali pogovorov. (...)« (The Washington Post 2001; Meyssan 2003, 70).

Dne 7. oktobra 2001 je nato Bush v govoru dejal: »Na moj ukaz je vojska ZDA začela napad na taborišča Al Kajde in na vojaške objekte talibanskega režima v Afganistanu. Cilj teh natančno usmerjenih akcij je onemogočiti teroristom uporabo afganistanskega ozemlja kot izhodišča za napade ter uničenje vojaških zmogljivosti talibanskega režima (...) V tem konfliktu nevtralnost ni mogoča (...)« (Johnston Archive 2001; Meyssan 2003, 99–100).²⁷ ZDA so tako pričele z operacijo trajna svoboda (*Operation Enduring Freedom* – OEF) katere cilj je bil izgon Al Kajde iz Afganistana. S finančno pomočjo ZDA in podporo iz zraka je Severnemu zavezništvu²⁸ do sredine novembra uspelo zasesti Kabul (Dobbins in drugi 2003, 129–130). Ameriški napad je temeljil na vojaški strategiji, ki bi preprečila boj na tleh in posledično ogrožanje ameriških sil. Za izvedbo naloge varovanja ozemlja so ZDA rekrutirale vojaške poglavarje, jih ponovno oborožile, financirale in vojaško podpirale. CIA je vojaškim poglavarjem preprosto predala kovčke, polne gotovine. To je lokalnim poveljnikom omogočilo zasedbo nekdanjih položajev in ponovno oborožitev, domnevno za boj proti talibanom. Denar jim je prav tako omogočil, da so postali samozadostni pri tihotapljenju,

²⁶ Politična liberalizacija v Afganistanu je privedla do nasprotij med komunističnimi in islamističnimi strankami. Komunistični državni udar leta 1978 (t. i. Saurjeva revolucija) je povzročil upor ruralnega prebivalstva, kar je privedlo do sovjetske invazije leta 1979 (Goodhand 2004, 50). Sovjeti so namreč želeli preprečiti nadaljnje dobičke islamističnih milic, znanih kot mudžahedini (islamski bojevniki) (Katzman 2013, 7).

²⁷ Bush je torej oznanil vojno proti terorizmu, zatrdil, da je »rezultat nedvoumen«, in obvestil svet, da »ste bodisi z nami bodisi proti nam«. Njegovo stališče je bilo jasno: vojaški moči ZDA se ni mogoče upreti, in če je med tujimi voditelji veliko takih, ki mislijo, da ni pametno, da Washington napenja svoje vojaške mišice, ne morejo nič in ne bodo storili ničesar, če bodo ZDA vsilile svojo voljo drugim. ZDA namreč morajo delovati kot imperialna sila iz dveh razlogov: ker si to lahko privoščijo, in ker, če Washington ne bo uveljavil svoje moči, bodo ZDA vse bolj marginalizirane (Wallerstein 2004, 28–29).

²⁸ Koalicija Tadžikov, Uzbekov, Hazarov in dela Paštunov je tudi v preteklosti vodila odpor proti talibanom in pri tem imela podporo Irana, Rusije in Indije v obliki denarja, orožja in urjenja. Do sredine 2001 je Severno zavezništvo nadziralo le manjše območje na severu in severovzhodu države (Dobbins in drugi 2003, 129).

trgovanju z drogami in drugih kaznivih dejanjih (Zia-Zariffi 2004, 12). Talibanski režim se je uradno končal 9. decembra 2001, ko so talibani pobegnili iz Kandaharja (Katzman, 2013, 13).

Začetna invazija na Afganistan oktobra 2001 ni bila izvedena z odobritvijo v resoluciji Varnostnega sveta ZN, ampak so ZDA in Združeno kraljestvo le obvestili Varnostni svet, da so vojaško posredovanje proti Afganistanu izvedli v skladu z določbami 51. člena Ustanovne listine ZN, ki priznava »neodtujljivo pravico do individualne ali kolektivne samoobrambe« v primeru oboroženega napada. ZDA in Velika Britanija so pričeli z uporabo vojaške sile v samoobrambi, ker so talibansko vlado v Afganistanu šteli za sotorilce napadov 11. septembra (Smith in Thorp 2010, 2–3). Vojna v Afganistanu je bila tako upravičena kot sorazmeren odgovor na napad 11. septembra 2001 oziroma kot legitimna uporaba samoobrambe, individualne v primeru ZDA in kolektivne v primeru njenih zaveznic (Williams 2008, 3). V svojem govoru 8. oktobra 2001 generalni sekretar ZN Kofi Annan sicer ni podprl zračnih napadov, vendar jih tudi ni obsodil, in priznal, da imajo države pravico do individualne in kolektivne samoobrambe (Smith in Thorp 2010, 6).²⁹

Konflikt se je končal novembra 2001 z resolucijo Varnostnega sveta 1378, ki je določila okvire pogajanj in na njih so se različne afganistanske skupine dogovorile o sestavičasne vlade, ki jo je vodil Hamid Karzaj. Dogovore je potrdila resolucija Varnostnega sveta 1383, ki so jo sprejeli decembra 2001 (Meysan 2003, 107). Bonski sporazum (*Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending the Reestablishment of Permanent*

²⁹ Uporaba sile v primeru samoobrambe mora biti v skladu s humanitarnim pravom, ki določa dva pogoja: nujnost in sorazmernost. ZDA in Velika Britanija so trdile, da so bila njihova dejanja nujna, ker je Al Kajda imela sredstva in motiv za nadaljnje napade. Problem je bil v tem, da je napade 11. septembra sicer izvedla Al Kajda, vojaška tarča v Afganistanu pa so bili talibani, vendar pa je vrsta resolucij Varnostnega sveta predvidela možnost, da so talibani posredno odgovorni za napade Al Kajde. Varnostni svet je večkrat vztrajal, da morajo talibani prenehati nuditi zatočišče teroristom in Al Kajdi, sprejeti ustrezne ukrepe, da ozemlje pod njihovim nadzorom ne bo uporabljeno za pripravo terorističnih dejanj in izročiti bin Ladna. Talibani so postali vpleteni v mednarodni terorizem, ker niso delovali v skladu z zahtevami in dolžnostmi mednarodnega prava. S tem so postali sotorilci Al Kajde in posledično odgovorni za teroristične napade 11. septembra, zato je bilo posredovanje v Afganistanu legitimna samoobramba. Sorazmernost pa se ocenjuje glede na potrebo, da se odvrne napad tistih, proti katerim je samoobramba usmerjena. Ni sorazmerno, če se odgovori na isti način, kot je bil izveden prvotni napad, ali če se povzroči enako količino škode. To pojasnjuje poudarek vojaških operacij na teroristične tabore za urjenje in infrastrukturo, ki je podpirala Al Kajdino omrežje (Smith in Thorp 2010, 4–5).

Government Institutions) je postavil temelje za nastanek afganistanske začasne uprave in izredni sklic Velikega sveta (*loya jirga*) v roku 6 mesecev, ki bo odločil o sestavi začasne uprave. Veliki svet naj bi bil nato sklican v roku 18 mesecev z namenom sprejema nove ustave (Goodhand 2004, 58). V Kabulu je bila junija 2002 sklicana *loya jirga*, kjer je bila imenovana prehodna oblast, ki je bila na splošno reprezentativna³⁰, čeprav so Tadžiki obdržali nadzor nad ključnimi ministrstvi: obrambnim, notranjim in zunanjim.³¹ Hamid Karzaj, paštunski voditelj, je bil izvoljen za njenega predsednika (Dobbins in drugi 2003, 130–144). Bonski sporazum ni bil »velika kupčija« za mir, ampak je zapečatil mir »zmagovalcev« z uzakonjeno spremembo režima, ki je vključevala predajo oblasti voditeljem, ki so bili na »pravi strani« vojne proti terorizmu. Šlo je le za delni mir, ker so »poraženci« obdržali zmogljivosti za vojaško izpodbijanje politične oblasti. Mednarodna skupnost se je obenem vojskovala in gradila mir v Afganistanu (Goodhand in Sedra 2007, 1).

Okupacija Afganistana s strani ZDA in drugih tujih sil velja glede na skupni 2. člen vseh štirih ženevskih konvencij za mednarodni oboroženi konflikt. Med pravosodnimi organi sicer ni soglasja, kdaj točno se je okupacija končala, kljub temu pa je bilo nadaljnje nasilje v Afganistanu zadostne intenzivnosti, da je bilo označeno za oboroženi konflikt, ki nima mednarodnega značaja (Bellal in drugi 2011, 52). Čeprav začetna invazija na Afganistan ni bila izvedena z mandatom Varnostnega sveta, je le-ta decembra 2001 sprejel resolucijo 1386 za začetni mandat 5000-članske odprave Mednarodnih sil za varnostno pomoč (*International Security Assistance Force – Isaf*), ki naj bi odšla v Kabul in bližnjo okolico ter zagotovila varnost in nudila pomoč pri obnovi države v skladu s VII. poglavjem Ustanovne listine. Do avgusta 2003, ko je Organizacija severnoatlantskega sporazuma (*North Atlantic Treaty Organization – Nato*) prevzela poveljstvo, je operacijo Isaf vodila koalicija voljnih pod mandatom ZN. Varnostni svet ZN je sprejel številne resolucije, s katerimi je podaljšal operacijo Isaf, vključno z resolucijo 1510 iz oktobra 2003, s katero je razširil mandat Isafa na celoten Afganistan. Operacija Isaf ima tako polno pooblastilo v obliki resolucij Varnostnega sveta (Smith in Thorp 2010, 5–6).

³⁰ Afganistan sestavljajo številne etnične skupine, in sicer Paštuni, Tadžiki, Hazari in Uzbeki (International Development Committee 2012, 14).

³¹ Zaradi zmagoslavja Severnega zavezništva (s pomočjo ZDA) so Paštuni, ki so največja etnična skupina v državi in glavna podpora talibanom, dobili občutek nezastopanosti v novem režimu (Dobbins in drugi 2003, 130).

Vojna in nestabilnost sta stalnica v Afganistanu že več kot tri desetletja. Zadnjih deset let so mednarodne sile in afganistanska vlada v konfliktu s talibani in le malo napredka je bilo storjenega pri pogajanjih za politično razrešitev konflikta. Vloga ZDA in sosednjih držav Afganistana bo ključnega pomena pri oblikovanju političnih pogovorov ter realističnega in uspešnega procesa varnostne tranzicije, kar bi preprečilo regionalno vmešavanje in nadaljnje notranje konflikte. Kljub precejšnji mednarodni podpori in prisotnosti Isaf je nadzor vlade šibek (International Development Committee 2012, 14), saj ima nadzor le nad Kabulom in bližnjo okolico (Goodhand 2004, 58). Zgodovinsko gledano je bila afganistanska vlada visoko centralizirana s precejšnjo regionalno centralizacijo moči v praksi. Neformalna omrežja moči, kot so etnične ali plemenske strukture in nekdanji mudžahedinski poveljniki, so pomembni pri oblikovanju afganistanske politične, družbene in gospodarske strukture (International Development Committee 2012, 14). Goodhand navaja, da je bil Afganistan od nekdanj šibka država, ker ni bil zmožen oblikovati monopola nad uporabo sile. Kolaps države je bil tako delno vzrok in delno posledica širjenja nasilja in plenjenja po letu 1992. V poročilu Mednarodnega razvojnega komiteja britanskega parlamenta iz leta 2003 je tako navedeno, da je mednarodni skupnosti primanjkovalo kolektivne volje za vzpostavitev varnosti v Afganistanu. Poskusi za oblikovanje nacionalne vojske in policije ter uvedba programov za razorožitev, demobilizacijo in reintegracijo so naleteli na številne ovire. V skladu z bonkim sporazumom naj bi bili vsi vojaški poglavarji, oborožene sile in milice pod nadzorom prehodne oblasti, vendar je le-ta prešibka, da bi to v praksi izvedla. Številni vojaški poglavarji pa se iz varnostnih, etničnih, političnih ali gospodarskih razlogov ne želijo podrediti prehodni oblasti. ZDA so zadolžene za oblikovanje nacionalne vojske, vendar obstajajo tehtni razlogi za skrb, saj bi ta program lahko omogočil vojaškim poglavarjem dostop do boljše izurjenih in boljše opremljenih sil, ki bi jih lahko izkoristili za lastne cilje (Goodhand 2004, 74).

Od padca talibanskega režima je bilo sicer zelo malo nasilnih incidentov na etnični osnovi, vendar je pomanjkanje pravne države privedlo do lokalnih spopadov glede zemlje ali gospodarskih virov med različnimi skupinami, kar je privedlo do ne-varnosti in omogočilo delovanje upornikov (International Development Committee 2012, 14). Upor proti vladi, izvoljeni leta 2002, pa se je vsako leto povečeval. Pri opisovanju upornikov Misija Združenih narodov za pomoč v Afganistanu (*United Nations Assistance Mission in Afghanistan – UNAMA*) uporablja termin »protivladni elementi«, ki »obsega posameznike in oborožene skupine iz različnih okolij, z različnimi motivi in poveljniškimi strukturami, vključno s tistimi, ki so označeni za talibane itd.«. ZDA so ocenile velikost talibanskih sil v Afganistanu

na približno 25 000, vendar poročila kažejo, da je imela Al Kajda do konca leta 2010 v Afganistanu le približno 50 mož (Bellal in drugi 2011, 49–50).

Vsakršno katastrofo, ki jo povzroči invazija ZDA, se vedno upravičuje s prejšnjim stanjem v Afganistanu. McClennenova trdi, da predstavitev Afganistana in ameriško-afganistanskih odnosov v medijih obenem razkriva in prikriva križanje med neoliberalizmom, terorizmom in izrednim stanjem. Po njenem mnenju obstaja simbiotična konvergenca med neoliberalnim kapitalizmom prostega trga, ki razume državljane kot potrošnike ali odpadke za enkratno uporabo, in državo v izrednem stanju, ki čedalje bolj ukinja pravice celotnega prebivalstva v imenu domovinske varnosti. Ne glede na to ali kaznovalne ukrepe uvaja trg ali trajno vojno stanje, je rezultat napad na državljanske in osebne pravice. Te nove formacije, ki so se oblikovale v ZDA po 11. septembru, se nanašajo na bolj zgodnje paradigme, in sicer na ZDA kot izjemo (*US exceptionalism*) in paradigmo golega življenja (*bare life*). »Ameriška izjemnost« se nanaša na prepričanje, da se ZDA kvalitativno razlikujejo od drugih razvitih držav – razlika, ki omogoča, da so ZDA na primer kritične do britanskega ali ruskega imperializma, ne pa tudi do svojega. Samoumevno je tudi, da so ZDA superiorne od narodov v razvoju. Bombardiranje civilistov v Iraku ali Afganistanu je zato upravičeno, teroristični napadi na ameriške civiliste pa niso (McClennen 2012, 181–182).

Za razliko od vojne v Iraku je bila vojna v Afganistanu od samega začetka opisana kot prizadevanje za reševanje propadle države. Afganistan je še posebej zapleten primer zato, ker velja za kvazi-postkolonialno državo, in čeprav se je upiral tuji vladavini, je bil deležen veliko tujega vmešavanja. Nahaja se namreč na geografskem razpotju in je država, ki je pričela obstajati zato, da bi se lahko uprla imperialnim ciljem britanske³² in ruske Velike igre v 19. in 20. stoletju. Za postkolonialne države, kot je Afganistan, je značilno, da so bile njihove meje postavljene po etničnih linijah in v skladu z imperialno določenimi geografskimi mejami. Ključna zadeva pa je, da suverene države spodbujajo države, kot je Afganistan, da spodkopavajo pravice svojih državljanov, zato da bi upravičile njihovo nadaljnjo izključitev iz geopolitičnih pravic držav. Ne samo, da se predpostavlja, da je Afganistan država, ki potrebuje nadzor in v kateri bodo državljani imeli malo pravic, če sploh kakšne, obenem se

³² Leta 1826 je iz Kabula pričel vladati Dost Muhammad Khan, ki je povzročal skrbi Britancem, ker so menili, da bo ogrozil britanski nadzor nad Indijo. To je vodilo do prve (1838–1842) in druge (1878–1880) anglo-afganistanske vojne. V tretji anglo-afganistanski vojni je šele kralju Amanullah Khanu uspelo doseči popolno neodvisnost od Velike Britanije s podpisom pogodbe iz Rawalpindija leta 1919 (Katzman 2013, 6).

tudi domneva, da je t.i. suveren gole države³³ genetsko nesposoben pravično vladati. Problem golih držav v dobi neoliberalizma je ne samo njihovo pomanjkanje pravic znotraj svetovnega sistema, ampak tudi dejstvo, da so deregulativne ideologije, ki se opirajo na dialektiko suverenih/golih držav, povezane s potrebami tržnega fundamentalizma. V neoliberalizmu so namreč ljudje izdelki in države morajo varovati pravice korporacij in ne državljanov. Ko se neoliberalizem združi z imperialistično strukturo gole/suverene države, je rezultat, da je edino pravilo, da ni nobenih pravil z izjemo tistih, ki jih artikulira suvereni sistem kapitala. Seveda pa je v primeru Afganistana ideja, da to območje in njegovi prebivalci predstavljajo nič drugega kot proizvode, ki jih je možno zamenjati, obstajala že dolgo pred ameriško vpletenostjo v to območje (McClennen 2012, 185–186).

Zahodnjaki smo pogosto prepričani, da so zato, ker so ZDA in Evropska unija demokratične, njihove vlade nezmožne kakršnegakoli zla namena, saj je takšno vedenje rezervirano za diktatorje in teroriste. Amin poudarja, da večina ljudi pri tem spregleda zelo pomemben dejavnik, in sicer interese dominantnega kapitala. Bližnji vzhod in zalivska regija namreč posedujejo večino svetovnih zalog nafte. Ali ni čudno, da je bila prva vojna Busha starejšega za nadzor nad Zalivom, in da je bila prva vojna Busha mlajšega odkrito namenjena pridobitvi nadzora nad Centralno Azijo in je tudi vojna za nafto? Afganistanska vojna je tako del te militarizacije v imenu ameriške globalne hegemonije (Amin v Lösche 2009, 16–17).

Že leta 1998 je prišlo do poziva, da »se uporabi ameriška in zavezniška vojaška moč (...) da se zaščiti naše vitalne interese v zalivski regiji (...) in če je potrebno, da se pomaga odstraniti Sadama Huseina z oblasti«. Med podpisniki tega poziva so bili Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz (namestnik sekretarja za obrambo) in Richard Perle (predsednik sveta predsednika za obrambno politiko). Od začetka Busheve administracije si je ta skupina prizadevala za vojno proti Iraku, ampak je bil predsednik negotov. Smith ugotavlja, da je bil 11. september darilo za njihov cilj. Nadalje navaja, da je vojna proti terorju v Afganistanu polomija. Uspelo ji je odstraniti talibansko vlado, ki je nudila zatočišče bin Ladnu, pri tem pa je bombardirala

³³ Če ima suveren zmožnost, da odloča, koga se lahko ubije zaradičasne ustavitve vladavine prava, iz tega sledi, da lahko suverena država, torej država, ki vlada vsem drugim državam, odloči, katere so gole države. Suverena država namreč uvaja pravila, ki določajo izjemo. Gole države pa so tiste, ki se jih lahko uniči ali z njimi nekaznovano manipulira, saj so vključene v svetovni sistem s svojo izključitvijo, pod predpostavko, da nimajo pravice do samoodločbe. Uničenje gole države s strani suverene države tako nima nobenih pravnih posledic, saj gola država nima nobenih pravic (McClennen 2012, 185).

vasi, trge in civiliste, pri čemer jih je ubila na tisoče. Z vidika številnih Afganistancev 11. september ni sprožil vojne proti terorju, ampak vojno terorja. Ameriški liberalizem je zamenjal eno obliko terorja z drugo (Smith v Lösche 2009, 17–18). Pot do Iraka preko Afganistana je tako gnala močna želja globalnega kapitalizma in ozadje obeh vojn je potrebno iskati v globalizaciji in neoliberalizmu (Gregory v Lösche 2009, 18–19).

Pomembna dilema, s katero se soočajo ZN v prehodnem obdobju, je razkorak med legitimnostjo, ki je bila podeljena prehodni afganistanski oblasti, in realnostjo, v kateri bi bil ta ozek krog akterjev pripravljen deliti svojo moč z drugimi akterji v prihodnosti. Dlje kot bodo na oblasti, večji nadzor nad mednarodno pomočjo bodo imeli in manj bodo pripravljeni deliti svojo moč z drugimi. Omejena moč, ki je bila podeljena prehodni oblasti, predstavlja veliko oviro pri nadaljnjem razvoju države. Nek mednarodni donator je težavo opisal sledeče: »Podpiramo oblikovanje navidezne avtoritete, pri tem pa upamo, da bo to vodilo v oblikovanje dejanske avtoritete«. Veliko donatorjev namreč financira mednarodno obnovo Afganistana mimo uradnih državnih struktur, saj naj vlada ne bi znala učinkovito porabiti podarjenih sredstev. Dosedanji odziv mednarodne skupnosti je vodil v oblikovanje varovane enklave v Kabulu, kar bo verjetno vodilo v oblikovanje afganistanskega vodstva, ki se bolj prilagaja mednarodni kot pa afganistanski skupnosti. V preteklosti je to vodilo v oblikovanje države, ki ni znala vzpostaviti sistema javnih storitev in razvoja, saj ji ni bilo potrebno mobilizirati lastnih sredstev za zadovoljitev potreb prebivalstva (Goodhand 2004, 75–76).

3.2 IZBRANI ELEMENTI EKONOMSKE OBNOVE

Afganistansko gospodarstvo je bilo opustošeno zaradi več kot 20 let spopadov. Državna infrastruktura je bila ohromljena, ceste so bile v zelo slabem stanju, stavbe so bile uničene ali pomanjkljivo vzdrževane, razpoložljivost vode in elektrike je bila občasna v najboljšem primeru in bilo je malo zaposlitvenih priložnosti. Večletna suša, ki se je začela leta 1999, je povzročila široko razširjeno lakoto, ki je imela negativen učinek na gospodarstvo. Stalen cikel konflikta v zadnjih nekaj desetletjih je povzročil, da so ključne gospodarske institucije – centralna banka, državna blagajna, sistem pobiranja davkov in carin, statistična uprava, javna uprava in pravosodni sistem – bodisi šibke bodisi neobstoječe (Dobbins in drugi 2003, 132). Dodatna ovira za Afganistan je, da sta bila njegovo gospodarstvo in družba še vedno krhka po desetletjih vojn, ki so za seboj pustile okoli dva milijona mrtvih, 700,000 vdov in sirot in približno milijon afganistanskih otrok, ki so odraščali v begunskih taboriščih zunaj

Afganistana. Več kot 3,5 milijonov afganistanskih beguncev se je vrnilo, obenem je primerljivo število ljudi ostalo zunaj države (Katzman 2013, 63).

Odločitve o naložbah, so ponavadi odvisne od razpoložljivosti petih dejavnikov: politična in gospodarska stabilnost ter varnost, jasni nedvoumni predpisi, razumne davčne stopnje, ki se pravično uveljavljajo, dostop do financ in infrastrukture in ustrezno usposobljena delovna sila. V Afganistanu so ti pogoji pomanjkljivi (Mahmood in Maimbo 2005, 7). Nova vlada je pričela ponovno pisati zakone o bančništvu, investicijah zasebnega sektorja, energetiki, rudarstvu, carini in tranzitni trgovini z močnim poudarkom na privatizaciji in na omejeni vlogi države. Kot ugotavlja Anne Carlin, je prišlo do »hitenja pri pisanju zakonov v korist zasebnega sektorja«. Poleg tega se na področju izvajanja storitev močno zanaša na nevladne organizacije in zasebne izvajalce – npr. v zdravstvenem sektorju je bilo veliko državnih nalog prenesenih na podizvajalce, in sicer nevladne organizacije. Ti pritiski so še večji zaradi sive ekonomije, ki ovira širitev vladne suverenosti in sposobnost države pri pobiranju prihodkov, kar jo sili, da se še bolj zanaša na mednarodni kapital (Goodhand in Sedra 2007, 11).

Neoliberalni intervencionistični model vidi v pokonfliktni družbi »izgradnjo civilne družbe od zunaj« kot učinkovit način obnove socialne kohezije, ki je potrebna za izgradnjo miru, obnovo in demokratizacijo. V pokonfliktnem Afganistanu je mednarodna skupnost igrala pomembno vlogo pri oblikovanju prihodnosti afganistanske civilne družbe, saj je zagotovila velika finančna sredstva za nevladne organizacije in organizacije civilne družbe (Van den Boogard 2011, 2). Zaradi tega je prišlo do pomanjkanja nacionalnega lastništva nad afganistanskimi reformami. Glede na dejstvo, da je bilo veliko vladnih zmogljivosti uvoženih, so mnoge ključne dokumente (vključno z Začasno afganistansko nacionalno razvojno strategijo) pripravili tuji svetovalci, zato je lahko raven pristnega afganistanskega lastništva vprašljiva (Goodhand in Sedra 2007, 14).

Po konfliktu opustošen in razdrobljen Afganistan očitno nima zmogljivosti za črpanje pomoči takšnih razsežnosti. Namesto da bi sledili dolgoročnemu pristopu, ki temelji na skromnemu prilivu pomoči, ki bi lahko uravnotežil razvoj lokalnih zmogljivosti, se je ministrstvo za finance odločilo, da bo povečalo črpanje pomoči z uvozom zmogljivosti v obliki mednarodnih

svetovalcev³⁴. Takšna dinamika pomoči je imela disfunkcionalne učinke na kratek rok in nevzdržne na dolgi rok. Diskurz pomoči je bil v nasprotju z realnostjo počasnega izvajanja, vidno in razširjeno korupcijo, bahavimi prikazi novih bogatašev in čedalje večjo revščino v velikih delih države. Vseprisotnost tujih strokovnjakov za pomoč z visokimi plačami je še podžgala politično nezadovoljstvo in nemire, medtem ko so strokovnjaki izpostavili stroškovno neučinkovitost zaposlovanja tujih svetovalcev ali mednarodnih nevladnih organizacij namesto lokalne delovne sile (Suhrke 2006, 8–9).

3.2.1 PRIVATIZACIJA

Privatizacija je bila predmet mnogih razprav že od prvih dni afganistanske prehodne vlade. Skladno s konsenzom donatorjev in mednarodnih finančnih institucij, je novembra 2005 vlada dopolnila Zakon o podjetjih v državni lasti³⁵, ki je omogočil prodajo državnih podjetij na različne načine, in določila privatizacijo 54 podjetij v večinski državni lasti do konca leta 2009. Vlada je privatizacijsko politiko vključila tudi v Začasno afganistansko nacionalno razvojno strategijo (*Intermin Afghanistan National Development Strategy – IANDS*) in Afganistanski dogovor (*Afghanistan Compact*), ki je bil oblikovan v sodelovanju z mednarodno skupnostjo januarja 2006 (Paterson in Blewett 2006, 1).

Za privatizacijski postopek je zadolženo finančno ministrstvo oz. svetovalci, ki jih financira Agencija Združenih držav za mednarodni razvoj (*United States Agency for International Development – USAID*)³⁶. Kriteriji, ki jih ministrstvo za finance uporablja pri sprejemanju odločitev, so: zastarela oprema, nedelujoči status, pomanjkanje poslovnega načrta, brez

³⁴ Od konca avgusta 2004 je znotraj ministrstva za finance delalo 224 svetovalcev, ki jih je najelo mednarodno svetovalno podjetje Bearing Point na podlagi pogodbe z USAID, vredne 95,8 milijonov dolarjev. Shema je bila sicer učinkovita pri črpanju denarja za pomoč, vendar ji je primanjkovalo programov za prenos znanja in pojavili so se resni dvomi glede njene trajnosti (Suhrke 2006, 8–9).

³⁵ Državna podjetja so v skladu z Zakonom o državnih podjetjih opredeljena kot podjetja, ki so v 100 odstotni državni lasti in jih upravlja ministrstvo za finance. Državna podjetja so sicer pod nadzorom pristojnih ministrstev, vendar so njihove delnice v lasti ministrstva za finance, ki tudi prejme prihodke iz privatizacije (Paterson in Blewett 2006, 5).

³⁶ USAID je vodilna ameriška vladna agencija (USAID 2014), ki deluje v več kot 100 državah na področju oblikovanja trgov in trgovskih partnerjev, zaščite človekovih pravic, preprečevanja in okrevanja po konfliktu, osnovnega humanitarnega odziva in reševanja ameriških interesov in varnosti (Purcell 2013). S strani prejemnikov pomoči in drugih agencij, ki nudijo pomoč, je bila deležna nekaj kritik, in sicer da je pri svojem delu nefleksibilna in počasna, da se ne prilagaja spreminjajočim se okoliščinam, da se bolj prilagaja zahtevam Washingtona kot pa lokalni realnosti in da ne upošteva izkušenj iz preteklosti (Carothers 2009, 18–19).

pravega pomena za afganistansko gospodarstvo ali slaba kakovost upravljanja. Finančno ministrstvo naj bi predlagalo metode za prodajo³⁷ in izvedlo prodajo državnih podjetij pod nadzorom komisije za vrednotenje državnih podjetij. Komisijo sestavljajo ministri za finance, trgovino in gospodarstvo ter višji gospodarski svetovalec predsedniku. Različni svetovalci so večkrat predlagali ustanovitev neodvisne agencije, ki bi nadzirala privatizacijski proces, vendar je finančno ministrstvo predlog zavrnilo kljub temu, da imajo neodvisne komisije najboljšo prakso v smislu nepristranskosti (Paterson in Blewett 2006, 5–6).

Obstaja še več podjetij, ki so v popolni ali delni državni lasti, vendar niso zajeta v Zakonu o državnih podjetjih. Dokumenti MDS kažejo, da se je afganistanska vlada zavezala k pripravi in izvedbi strategije za prodajo teh podjetij, vendar ni še jasno, kdo in na kakšen način bo to izvedel. Ta podjetja so nacionalni prevoznik Ariana Afghan Airlines, Afghanistan National Insurance Company, Intercontinental Hotel, Afghan Textiles Enterprise, Afghan Telecom in Afghan Wireless Communications Company. Za ta podjetja velja trgovinski zakon, saj so delničarji tako zasebniki kot tudi država, pri čemer so državne delnice v nekaterih primerih v lasti številnih ministrstev (Paterson in Blewett 2006, 9).

V Afganistanu je velik poudarek na raziskovanju in razvoju afganistanskih rudnih bogastev (nafta, zemeljski plin, dragi in poldragi kamni, plemenite kovine), saj so potencialni dolgoročni vir rasti. Svetovna banka ocenjuje, da bi bil letni prihodek Afganistana iz vira rudnih bogastev lahko 253 milijonov dolarjev v primerjavi s sedanjimi 60 milijoni. Od podjetij, ki se ukvarjajo z rudarstvom in pridobitveno industrijo, naj bi privatizirali Ghorī Cement Enterprise 1 in 2³⁸, Northern Fertiliser Plant, Northern Coal, Afghan Gas Enterprise in Rokhan Marble Enterprise. Privatizacija teh podjetij bo vključevala le zemljišča in zgradbe, ne pa tudi naravnih zalog (Paterson in Blewett 2006, 9–10).

³⁷ Vlada lahko državno podjetje proda bodisi z likvidacijo in prodajo premoženja zainteresiranim legitimnim kupcem bodisi kot delujoče podjetje strateškim investitorjem (Paterson in Blewett 2006, 5).

³⁸ Podjetje Ghorī Cement Enterprise je bilo leta 2006 prodano zasebnemu vlagatelju. Ministrstvo za rudnike in industrijo, ki je upravljalo to podjetje, je objavilo razpis in izmed dveh prejetih ponudb izbralo eno, ki sta jo potrdila gospodarski svet in finančni minister. Pri prodaji se ni sledilo postopu privatizacije, saj bi jo morale voditi finančno ministrstvo, kar meče slabo luč na transparentnost postopka (Paterson in Blewett 2006, 10).

Kompleksna zgodovina lastništva podjetij v državni in državno–zasebni lasti³⁹ otežuje ugotovitve, kdo je dejanski lastnik in komu pripada nadomestilo, kar predstavlja velike težave za privatizacijo. Poleg tega ni jasno, ali obstajajo kakšni ukrepi za reševanje sporov glede lastništva kot del procesa privatizacije. Nadalje je težko natančno ovrednotiti podjetja in njihovo premoženje, saj ni uveljavljenega trga za prodajo zemljišč. Triinšestdeset državnih podjetij naj bi imelo v lasti 9775 hektarov zemljišč, kar predstavlja 70 odstotkov celotnega premoženja teh podjetij. Nekaj zmede obstaja tudi glede vprašanja, ali imajo tuja podjetja lahko v lasti afganistansko zemljo, kar bo vplivalo na sodelovanje tujih investitorjev. Konec koncev pa je premoženje afganistanskih državnih podjetij vredno le toliko, kot so vlagatelji pripravljeni plačati zanj (Paterson in Blewett 2006, 4–7).

Afganistanska javnost relativno malo ve o privatizacijskem procesu, saj so bile informacije večinoma usmerjene na mednarodne vlagatelje. Nekateri strokovnjaki so sicer označili privatizacijo za prodajo »družinskih draguljev«. Ekonomist Haji Hafiz Khan se tako boji, da bi privatizacija povečala koncentracijo gospodarskih in političnih koristi za obstoječo gospodarsko elito. Po drugi strani pa profesor ekonomije z univerze v Kabulu trdi, da državno lastništvo zavira konkurenco in upa, da bo privatizacija povečala produktivnost in izboljšala kakovost proizvodov. Poročila afganistanskih medijev ne vsebujejo veliko razprave o privatizaciji, vsebujejo pa percepcijo afganistanske javnosti, da se prizadevanja za obnovo ne osredotočajo dovolj na gradnjo in obnovo tovarn (Paterson in Blewett 2006, 1–17).

Najpomembnejši cilj ekonomske politike v Afganistanu, kot je zapisano v IANDS, je doseganje visoke trajne rasti, ki jo bo vodil zasebni sektor (Paterson in Blewett 2006, 12). Privatizacija državnih podjetij v Afganistanu bi sicer lahko prispevala k temu cilju, vendar ker je ostala zvesta liberalnim ciljem, se je začela kljub odsotnosti močne vlade in močnega javnega sektorja, in z odprtostjo mednarodnim vlagateljem, mafijskim skupinam ali vojaškim poveljnikom, ki so imeli potrebni kapital (Tadjbakhsh 2009, 643).

³⁹ Različne faze konflikta, zemljiške reforme in nacionalizacija so povzročili nered v sistemu zemljiške posesti. Lastništvo nad nepremičninami se je večkrat zamenjalo brez kakršnihkoli uradnih dokumentov, veliko registrov je bilo uničenih, veliko zemljišč pa sploh nikoli ni bilo registriranih. Vračanje beguncev in razseljenih oseb je le še poslabšalo problem, saj se je povečalo število zahtevkov po najboljših zemljiščih. Politika vlade je, da dodeli lastništvo tistemu, ki je bil lastnik zemljišča leta 1978, vendar pa je proces počasen in trajalo bo več let, preden bo prišlo do napredka pri oblikovanju jasne pravice do zemljiške posesti (Mahmood in Maimbo 2005, 37–38).

3.2.2 UVEDBA PROSTEGA TRGA IN DEREGULACIJA

Afganistan je ena najrevnejših držav na svetu. Tretjina prebivalstva živi z manj kot 60 britanskih penijev na dan. Mednarodna pomoč je sicer pomagala pri gospodarskem napredku, vendar Afganistan ostaja močno odvisen od te pomoči. Povprečna stopnja rasti je bila 9 % v zadnjih devetih letih, vendar je pričakovati, da se bo znižala na 5–6 % v obdobju 2011–2018. Glede na to, da je 70 % prebivalstva mlajšega od 25 let, se pričakuje, da bo rast prebivalstva naraščala za 2,8 % letno, kar napoveduje nadaljnjo visoko stopnjo brezposelnosti med mladimi in majhen napredek pri zmanjševanju revščine (International Development Committee 2012, 12).

Afganistansko gospodarstvo je v večji meri odvisno od kmetijstva in trgovine na podeželju; približno 85 % prebivalstva je popolnoma odvisno od prihodkov od kmetijstva in živinoreje, kljub temu, da je le 12 % površin v državi rodovitnih in da se le polovica rodovitne zemlje obdeluje. Rast kmetijstva je bila v preteklem desetletju nestanovitna (deloma zaradi nagnjenosti k naravnim nesrečam), izboljšave so bile redke (International Development Committee 2012, 12). V očeh mednarodne skupnosti naj Afganistan ne bi imel delujočega gospodarstva. Čeprav je bilo obdobje pred spremembo režima leta 2001 zaznamovano z dvema desetletjema konfliktna ekonomije, ki jo je poganjala nezakonita trgovina z drogami, dragimi kamni in starinami, je gospodarski sistem temeljil na planskem modelu, ki se je utrdil s socializmom v 80. letih. Pod mednarodnim vodstvom je bila nato z ustavo uvedena liberalna politična ekonomija. Deseti člen ustave tako pravi, da »bo država spodbujala in ščitila naložbe zasebnega kapitala in podjetij, ki temeljijo na tržnem gospodarstvu«. Različni razvojni načrti kot so Državni razvojni okvir iz leta 2002 (*National Development Framework*), Afganistanski dogovor iz leta 2006 in Nacionalna razvojna strategija iz leta 2008 so potrdili namene, ki temeljijo na ekonomski politiki integracije in liberalizacije trga, spodbujanja zasebnega sektorja in vloge države v tej smeri (Tadjbakhsh 2009, 642).

Pod vodstvom Svetovne banke in MDS je Afganistan najprej devalviriral svojo valuto in zmanjšal javno porabo, da bi znižal proračunski primanjkljaj, nato je prišlo do deregulacije trgovine in industrije in liberalizacije mednarodne trgovine, investicij in menjalnih tečajev (Tadjbakhsh 2009, 642). Vlada je sprejela številne ukrepe za spodbujanje trgovine in ponovno vzpostavitev odnosov s trgovinskimi partnerji. Afganistan je pridobil status splošnega sistema prednosti (*Generalized System of Preferences*) v ZDA, prednostne obravnave je deležen tudi s strani Japonske, Kanade in EU, podpisal je trgovinske sporazume z Indijo, Pakistanom in

Turčijo ter dvostranske pogodbe o naložbah z Nemčijo, Turčijo in Pakistanom. Leta 2004 je vlada sprejela sveženj davčnih reform, zaradi katerih ima Afganistan eno najbolj odprtih gospodarstev v regiji. Nov zakon je poenostavil davčno strukturo in znižal obseg tarif z maksimalno 150 odstotkov na razpon od 2,5 do 16 odstotkov (Mahmood in Maimbo 2005, 20–45). Takšne »prilagoditve« skupaj z uvedbo ukrepov »dobrega upravljanja« naj bi omogočile bolj učinkovito uporabo virov in izboljšale investicijsko okolje. Dejansko pa so bili to pogoji za nadaljnjo zunanjo pomoč⁴⁰ (Tadjbakhsh 2009, 642).

Tako kot v večini tranzicijskih gospodarstev je imelo nenadno odprtje trgov takojšen negativen učinek. Inflacija se je povečala, kar je bilo neizogibno, ker so bile najprej liberalizirane cene blaga in storitev, nato pa so jih vezali na mednarodni trg. Cene nastanitev so se močno zvišale zaradi povečanega povpraševanja prebivalstva, ki se je pričelo vračati, in porasta mednarodnih humanitarnih delavcev. Uvoz je preplaval afganistanski trg, ki je kmalu imel velik trgovinski primanjkljaj. Ironično, ampak izvoz velikih količin opija⁴¹ je prispeval k

⁴⁰ Od leta 2001 je Afganistan glavno središče, kjer se koncentrira mednarodna pomoč, kar je do leta 2011 zneslo približno 286,4 milijard dolarjev, s čimer je Afganistan postal največja prejemnica ODA (Poole 2011, 2). Pomoč je sicer spodbudila napredek, vendar pa je spodbudila tudi korupcijo, razdrobljen in vzporedni sistem dobave, slabo porabo pomoči in oslabilo upravljanje (Svetovna banka 2012a, 5). Večino pomoči so namreč donatorji darovali mimo osrednjega vladnega proračuna. Namesto delujočega razvojnega proračuna, kot je bila praksa doslej, obstaja osrednji proračun, ki ga vodi ministrstvo za finance, in zunanji proračun, ki je pod nadzorom donatorjev (Suhrke 2006, 4–5). V obdobju 2010–11 je bilo 13,8 milijard dolarjev (88 %) darovanih preko zunanjega proračuna in le 1,9 milijard dolarjev (12 %) preko osrednjega proračuna. Kljub velikemu obsegu pa večina mednarodne pomoči za Afganistan ni porabljena v Afganistanu, saj se jo porabi za izvoz in dobičke zunanjih pogodbenikov. Le 10–15 % zunanjega proračuna se porabi lokalno, kar pomeni, da je lokalni gospodarski vpliv minimalen (Svetovna banka 2012a, 5–6). Na konferenci v Tokiju leta 2012 so se ZDA in njihove partnerice zavezale, da bodo Afganistanu donirale 4 milijarde dolarjev letno v obdobju 2012–2015 in se dogovorile za ohranjanje pomoči do leta 2017 na približno enaki ravni (Katzman 2013, 66).

⁴¹ Po padcu talibanov novembra 2001 so kmetje ponovno pričeli gojiti mak – leto pred tem so namreč talibani prepovedali gojenje maka, kar je povzročilo osiromašenje podeželja in njegovo posledično zadolženost. Ponovne proizvodnje opija začasna afganistanska uprava ni bila zmožna zaustaviti zaradi nezadostnega vpliva nad lokalnimi poveljniki in pomanjkanja sredstev. Gojenje maka je zvišalo najemnine zemlje, stroške porok in obrestnih mer na posojila. Ljudje se zatekajo k skrajnim ukrepom, da bi odplačali svoje dolgove, vključno z begom, prodajo svojega imetja in (pre)zgodnjimi porokami svojih hčera. Nezmožnost poplačila dolgov je tako postala velik vir konfliktov. Povprečni dolg naj bi tako znašal \$1,835 na prebivalca, v provinci Helmand pa celo \$3,010. Trgovina z opijem je omogočila tudi nastanek novega sloja premožnih mladih moških, ki se ukvarjajo s proizvodnjo in distribucijo opija ter pobirajo davke od tega. Le-to pa je privedlo do napetosti znotraj vasi glede

stabilizaciji afganistanske valute, zaradi česar so bile začetne cene uvožene pšenice nizke, dokler ni globalna kriza v kmetijstvu spomladi leta 2008 povzročila znatnega zvišanja stroškov hrane. Ko je bila ekonomska liberalizacija uvedena, je bil zasebni sektor določen za gonilno silo rasti in, namesto da bi postal bolj organiziran in formaliziran, je zdrsnil v neformalnosti sive ekonomije, ki jo obvladujejo mafije in korupcija⁴². Medtem pa je gojenje maka in trgovanje z opijem zopet naraslo. Po podatkih Urada ZN za droge in kriminal je bil do leta 2007 Afganistan odgovoren za 93 % svetovne proizvodnje opija (Tadjbakhsh 2009, 642).

Tadjbakhsh je izvedel raziskavo med lokalnim prebivalstvom o dojemanju in vrednotenju liberalnih modelov in njihovih posledic. Anketiranci so trdili, da vlada ne nadzira trga, zakonov se ne spoštuje, špekulacije in pomanjkanje vladnega nadzora pa vodijo do visokih cen. Raziskava je pokazala, da so na izkušnje z liberalnimi sistemi vplivale ne samo posledice, ki so jih Afganistanci zaznali v vsakdanjem življenju, ampak tudi, kako je liberalizem sovpadal in bil v nasprotju z lokalnim sistemom vrednot (Tadjbakhsh 2009, 643–644). Sedanji pristop je namreč podcenjeval moč neformalnega sektorja in vzorcev trgovanja, ki so se razvijali več generacij. Raziskava Afganistanske enote za raziskave in ocenjevanje tako kaže, da je v razcvetu neformalno gospodarstvo, ki ga regulirajo neformalne institucije in ki zagotovo ni »svobodno«. Zaradi pomanjkanja konkurence je porazdelitev koristi trga nagnjena proti tistim, ki so že bogati. Isti trgovci, ki so razvijali svojo bazo moči v začetku 70. let, so namreč tisti, ki dominirajo v trgovini v Afganistanu tudi danes. Številni povratniki⁴³

porazdelitve bogastva, saj kmetje brez lastne zemlje ne morejo gojiti maka in se čedalje bolj zadolžujejo, kmetje z zemljo pa na njej gojijo mak in povečujejo svoje bogastvo (Goodhand 2004, 56–68).

⁴² Od leta 2003 je vzpostavitev bolj učinkovite javne uprave prednostna naloga vlade. Svetovna banka in USAID sta financirali programe za vzpostavitev plačne reforme, sistema napredovanja in sistema za upravljanje s človeškimi viri. Čeprav so te reforme prinesle nekaj pozitivnih rezultatov, niso privedle do razvoja trajnih zmogljivosti javnih služb (Svetovna banka 2011) zaradi korupcije v javnem sektorju. Skupni strošek korupcije naj bi se od leta 2003 povečal za 40 % in znaša približno 3,9 milijard dolarjev. Tako naj bi leta 2012 polovica Afganistancev plačala podkupnino za javne storitve (Urad ZN za droge in kriminal 2013). Ugotovitve, da sta sodstvo in policija najbolj korumpirani instituciji v državi, lahko ogrozi napore Nata pri boju proti upornikom. Po mnenju prebivalstva naj bi bil predsednik države Karzaj najprimernejša izbira za boj proti korupciji, čeprav veliko ljudi in mednarodna skupnost menijo, da se ni najbolj izkazal na tem področju (Mojumdar 2010).

⁴³ Po nekaterih ocenah so poslovneži iz afganistanske diaspore vredni približno pet milijard dolarjev. Donatorji in afganistanska vlada so upali, da bosta konec večjih spopadov in vzpostavitev stabilne vlade privedla do vrnitve tega denarja, ki bi lahko financiral proces obnove, vendar pa je bil dosežen le delni uspeh pri privabljanju

tako niso pripravljene tvegati kapitala, saj priznavajo, da ima lahko le dominantna skupina koristi v trenutnem okolju. Večina poslov se namreč izvaja na podlagi mešanice dejavnikov vključno z družinskimi odnosi, etnično pripadnostjo, skupno zgodovino in versko ideologijo. Poslovna elita ima tako po vsej državi močne finančne in osebne vezi z nacionalnimi, provincialnimi, lokalnimi političnimi in vojaškimi nosilci moči. Takšni odnosi prinašajo vzajemno korist: poslovneži prejmejo varnost, davčne oprostitve, kredite in v nekaterih sektorjih (npr. gradbeništvo⁴⁴) dostop do donosnih pogodb; za nosilce moči te povezave zagotavljajo sredstva za investicije in možnosti za pranje denarja (Lister in Pain 2004, 1–3).

Zaznane ovire pri poslovanju so podobne v vseh regijah v Afganistanu z le manjšimi razlikami: oskrba z električno energijo, dostop do zemljišč, korupcija in dostop do virov financiranja. Varnost je tudi velik problem, saj podjetja poročajo, da v povprečju porabijo skoraj 15 odstotkov od prodaje za varnostno infrastrukturo, kar je bistveno več, kot porabijo družbe v sosednjih državah. Dodatne tri odstotke od prodaje porabijo za plačila za varovanje s strani poveljnikov, vladnih uradnikov ali organiziranega kriminala. Strošek varnosti je še posebej visok za tuja podjetja. Nadaljnji problem, s katerim se soočajo vlagatelji v Afganistanu, je odsotnost jasnega pravnega okvira. Afganistanski pravni okvir je namreč sestavljen iz treh prekrivajočih se sistemov: šeriatskega prava, tradicionalnega sistema neformalne pravičnosti imenovanega *shura* in formalnega sistema, ki temelji na ustavi iz leta 2004. Le redki menedžerji vedo, kateri zakoni veljajo za njih, zato se glede na samovoljno izvrševanje in pomanjkanje učinkovitih sodišč večinoma ne ukvarjajo s tem. V negotovem afganistanskem poslovnem okolju imajo posamezna podjetja številne prednosti, če imajo

naložb Afganistancev, ki živijo v tujini. Le nekaj več kot polovica naložb, ki jih je odobrila Afganistanska agencija za pomoč pri investicijah (*Afghanistan Investment Support Agency – AISA*), je bila od Afganistancev in vse te investicije niso prišle iz tujine (Mahmood in Maimbo 2005, 26).

⁴⁴ Pet trendov, povezanih z gradbeništvom, je pomembnih: čedalje manj pogodb mednarodnih izvajalcev je oddanih podizvajalcem, so pa večje v obsegu; obstajata dve skupini družb, ki imajo koristi od teh pogodb: afganistanska podjetja z močnimi nacionalnimi političnimi povezavami in tuja podjetja, zlasti turška, iranska, kitajska in pakistanska; zaznana povečanje korupcije, saj pogodbe postajajo čedalje večje in bolj ekskluzivne, s čimer ima čedalje manj podjetij priložnost za dobiček, s tem pa postajajo podkupnine čedalje večje (obstajajo domneve o izplačilih velikih vsot denarja mednarodnemu in nacionalnemu osebju mednarodnih podjetij in agencij, kot tudi vladnim uradnikom in politikom); zaskrbljenost glede varnosti vodi k povečanju stopnje oborožene zaščite tistih, ki sodelujejo pri gradnji; zelo nizka raven nadzora pri izvajanju pogodb, kar ne le zviša finančne podkupnine za podizvajalce, ampak tudi omogoča uporabo materiala slabe kakovosti ali nezakonito pridobljenega materiala brez strahu pred pravnimi sankcijami (Lister in Pain 2004, 4–5).

tesne vezi z vplivnimi poveljniki. Formalni sodni sistem komajda deluje, zato se večina ljudi zanaša na neformalne mehanizme reševanja sporov (Mahmood in Maimbo 2005, 32–43).

Pristopi k reševanju konfliktov predvidevajo jasno delitev med kriminalizirano vojno ekonomijo in zakonitim gospodarstvom, ki se razvije v času miru, vendar dejstvo je, da se v času konflikta zabrišejo konvencionalne meje. V praksi tako ni jasne ločnice med vojno ekonomijo, sivo ekonomijo in ekonomijo za preživetje. Za kmeta brez lastnine je gojenje maka sredstvo za preživetje, v primeru lastnika zemlje, ki oddaja zemljo, ali trgovca z opijem gre za sivo ekonomijo, pri poveljnikih, ki pobirajo davke od trgovanja z opijem, pa za vojno ekonomijo. V Afganistanu je tako opij istočasno konfliktno blago, nedovoljena dobrina, in obenem sredstvo za preživetje. Tako bi poskusi ZDA, da zatrejo sistem neformalnega bančništva – havala⁴⁵, imeli negativen učinek ne le na dobičke vojnih dobičkarjev, ampak tudi na preživetje večine prebivalstva. Odprt trgovinski režim v Afganistanu v primerjavi z restriktivnimi trgovanjskimi režimi sosednjih držav namreč ustvarja močne spodbude za tihotapljenje. Siva ekonomija tako uspeva zaradi relativne šibkosti uradnega gospodarstva in zaradi geografskega položaja Afganistana in transnacionalnih socialnih omrežij. Te trenutne slabosti pa bi lahko uporabili kot prednosti pri obnovi zakonitega gospodarstva. Afganistan ima potencial, da postane center uspešnega in produktivnega regionalnega trgovanja, vendar so predpogoji za to: regionalna stabilnost, varno cestno omrežje in zanesljivo komunikacijsko omrežje – vse to pa lahko omogoči le močna centralna oblast. Za doseganje teh ciljev bi bile potrebne velike investicije v infrastrukturo (Goodhand 2004, 65–79).

Analiza afganistanske ekonomije se je v veliki meri osredotočala na področje prepovedanih drog in ni v zadostni meri obravnavala vprašanja neformalnega sektorja. Posledično so bile zanemarjene tri pomembne značilnosti afganistanskega gospodarstva: udeležba na trgu ni

⁴⁵ Osnovni pomen havale je prenos denarja zunaj okvira formalnih finančnih institucij. Tako lahko stranka v ZDA naroči lokalnemu havala operaterju prenos sredstev v Pakistan preko tamkajšnjega operaterja – navaja se le znesek in geslo, imen se ne uporablja. Pakistanski operater izplača zahtevani znesek iz svojih sredstev v lokalni valuti potem, ko prejme geslo od prejemnika denarja (Bowers 2009, 379–380). Ljudje raje pošiljajo denar preko havale, ker je manj birokracije, hitrejša je od bank, cenovno je dostopna, anonimna in omogoča prenos sredstev v ruralne predele, kjer bank sploh ni (Bowers 2009, 383; El-Qorchi 2002). Po 11. septembru se je zanimanje javnosti za havalo močno povečalo, saj naj bi poleg svoje tradicionalne vloge prenosa denarja med posamezniki in njihovimi družinami, ki živijo v drugih državah, igrala pomembno vlogo tudi pri financiranju ilegalnih in terorističnih dejavnosti (El-Qorchi 2002).

odprta za vse, ugodnosti niso enakomerno razširjene med udeleženci in tržne strukture v državi v njihovem trenutnem stanju spodkopavajo upravljanje in izgradnjo države (Lister in Pain 2007, 2). Ti dejavniki lahko resno ogrozijo razvoj Afganistana (Lister in Pain 2004, 1). Poskusi države, da bi nadzirala trg, se sicer povečujejo s sprejemom novih davčnih in carinskih zakonov in povečano koordinacijo med ministrstvi, ki nadzirajo dejavnosti zasebnega sektorja. Ti posegi so nedavni, izvrševanje pa je šibko ali celo neobstoječe v nekaterih provincah (Lister in Pain 2007, 3).

3.2.3 NEPOSREDNE TUJE INVESTICIJE

Poleg naložb afganistanske diaspore so se oblikovalci politik zanašali tudi na FDI kot ključni vir financiranja obnove Afganistana, ki pa je doslej imel mešane rezultate. Do leta 2005 je AISA odobrila več kot 520 milijonov dolarjev neposrednih tujih investicij. Več kot polovica jih je bila v gradbenem sektorju in ena tretjina na področju storitev (Mahmood in Maimbo 2005, 27). Afganistanska zbornica za trgovino in industrijo, ki se razglašča za glas zasebnega sektorja v Afganistanu, poskuša privabiti investitorje z navajanjem da je Afganistan nastajajoči trg strateškega pomena v bližini največjih in najhitreje rastočih trgov na svetu, da ponuja poslovno okolje z zakonodajo, ki je ugodna za zasebne naložbe⁴⁶ in da je bogat z naravnimi viri (Afghanistan Chamber of Commerce & Industries 2014).

Turčija je največja vlagateljica in predstavlja več kot petino vseh neposrednih tujih naložb, ki jih je odobrila AISA. Skoraj vse turške naložbe so bile v gradbeništvu. Sledijo ZDA s približno 17 odstotki odobrenih naložb, ki jim sledita Kitajska in Združeni arabski emirati, vsaka z manj kot desetimi odstotki. Pakistan in Iran imata le okoli pet odstotkov naložb, ki jih je odobrila AISA. Ker gre za tradicionalne trgovinske partnerice Afganistana, ta majhen delež kaže, da precejšen del naložb iz sosednjih držav morda ni viden na seznamu AISA (Mahmood in Maimbo 2005, 27).

⁴⁶ Pravne osebe so v Afganistanu zavezanci za plačilo davka od dohodkov pravnih oseb po pavšalni stopnji 20 % in 2 % davka od bruto prihodkov podjetja. V skladu z zakonom o dohodnini iz leta 2009 se vsak izvajalec (npr. rudarska družba) na podlagi pogodbe o raziskovanju in proizvodnji šteje za davkoplačevalca kvalificirane ekstraktivne industrije in ima tako možnost za stabilizacijo davka na dohodek v višini 30 % za celotno trajanje pogodbe (8 let). Prav tako je oproščen davka na poslovne prevzeme, saj je plačal licenčnino, in je upravičen do pospešene amortizacije in polnega prenosa izgub. Vsi izdatki za raziskovanje in razvoj se odbijejo od prihodkov iz poslovanja (Kuo 2013, 2).

Afganistan ima velike neizkoriščene energetske in rudne vire, ki imajo potencial, da prispevajo h gospodarskemu razvoju države (Kuo 2012, 2). Rudarski sektor je bil v veliki meri v mirovanju od sovjetske invazije dalje, zato se nekateri afganistanski voditelji pritožujejo, da ni bilo storjeno dovolj za oživitev te potencialno donosne panoge. To vprašanje je postalo še bolj pomembno, ko je junija 2010 enota za stabilizacijo in poslovne operacije ameriškega ministrstva za obrambo oznanila, da naj bi Afganistan imel neizkoriščena rudna bogastva v vrednosti več kot enega trilijona dolarjev. Čeprav sta baker in železo največji kategoriji po vrednosti, naj bi Afganistan imel tudi precejšnje zaloge rudnin kot so litij, ki je ključnega pomena za baterije za pogon električnih avtomobilov (Katzman 2013, 72), železova ruda, dragi kamni, niobij, tantal, zlato in marmor (Campbell 2013).

Privatizacija državnih podjetij v Afganistanu, ki nadzorujejo rudna bogastva v državi, še ni končana. Naložbe v rudarskem sektorju s strani domačih in tujih zasebnih vlagateljev so spodbudile vlado, da je sklenila prvo pogodbo za razvoj projekta Aynak z dvema kitajskima podjetjema leta 2007 za dobo 30 let (Kuo 2012, 2–3). Zaloge bakra v Aynaku naj bi bile investicija, vredna milijardo dolarjev, in potencialno 30 milijard dolarjev vredno podjetje, ki bi lahko prineslo več deset tisoč posrednih in neposrednih delovnih mest, vendar bo lahko funkcionalno šele sedem let po zagonu (Paterson in Blewett 2006, 10). Zaradi odkritja min in antičnih budističnih templjev se naj bi proizvodnja začela šele leta 2016 (Kuo 2013, 3).

Leta vojne so zavrla razvoj energetskega sektorja v Afganistanu. Država nima izvozne industrije energentov in majhen rafinerijski sektor, ki pokriva le nekatere afganistanske potrebe po bencinu in drugih gorivih, saj večino goriva uvažajo. Leta 2006 pa so ocenili, da se naj bi v Afganistanu nahajalo 3,6 milijard sodčkov nafte in 36,5 milijard kubičnih metrov zalog plina, kar pomeni, da bi Afganistan lahko postal energetsko samozadosten in se usmeril celo v izvoz. Decembra 2010 je zato afganistanska vlada sklenila šestmesečno pogodbo z lokalnim podjetjem Ghazanfar Neft Gas za črpanje in trženje surove nafte na polju Angot na severu države, kjer se naj bi nahajalo 80 milijonov sodčkov nafte (Katzman 2013, 73).

3.3 USPEŠNOST EKONOMSKE POKONFLIKTNE OBNOVE

Napredek od leta 2001 je bil mešan. Nekateri dosežki so bili zabeleženi – npr. hitra gospodarska rast (z velikimi nihanjem), relativno nizka inflacija in boljše upravljanje javnih financ. Kljub temu Afganistan ostaja ena najmanj razvitih držav na svetu, saj več kot tretjina

prebivalstva živi pod pragom revščine in več kot polovica je v resni nevarnosti, da bodo živeli v revščini (Svetovna banka 2012a, 5). V primeru Afganistana je mednarodna skupnost odigrala pomembno vlogo pri oblikovanju afganistanske civilne družbe, vendar je zaradi osredotočenosti na zahodno neoliberalno definicijo civilne družbe zapravila priložnost, da bi moderne afganistanske nevladne organizacije in tradicionalna civilna družba pozitivno prispevale k izgradnji miru in obnovi. Tako so mednarodne nevladne organizacije, ki spodbujajo predvsem zahodne vrednote in ne vrednot, ki so pomembne Afganistancem, pričele prevladovati v afganistanski civilni družbi (Van den Boogaard 2011, 3).

Kot je bilo v tem poglavju ugotovljeno, karakterizacija vojne ekonomije kot v celoti negativne ni niti v pomoč pri analizi niti ni uporabna pri oblikovanju učinkovitih politik. Siva in vojna ekonomija namreč omogočata vir zaslužka in s tem preživetje številnih Afganistancev – od revnega kmeta in trgovca z opijem do poveljnika, ki pobira davke od tega trgovanja. Uspešna tranzicija od vojne k miru je malo verjetna, če se marginalizira vojno in sivo ekonomijo, od katere ima lokalno prebivalstvo koristi, zato bi bilo potrebno oblikovati programe, ki bi spodbudili investiranje teh dobičkov v zakonito gospodarstvo in poiskati alternative, ki bi omogočile tudi najrevnejšim prebivalcem Afganistana možnost zakonitega zaslužka. Brez močne, legitimne države, ki ima monopol nad uporabo sile, bo kriminalizirana vojna ekonomija postala kriminalizirana mirovna ekonomija. Fantazija donatorjev o minimalni, liberalni in decentralizirani državi ne upošteva zgodovinskega razvoja Afganistana. Siva in vojna ekonomija pa uspevata zaradi odsotnosti države, ki bi lahko zagotavljala varnost in blaginjo svojim državljanom (Goodhand 2004, 81–82).

Na konferencah v Kabulu in Lizboni leta 2010 so se države članice Nata in afganistanska vlada dogovorili, da bo odgovornost nad varnostjo ob koncu leta 2014 predana afganistanskim nacionalnim varnostnim silam (*Afghanistan National Security Forces* – ANSF) (Katzman 2013, 66). Afganistan se tako sooča z umikom večine mednarodnih vojaških sil in z upadom civilne pomoči, saj se bo mednarodna pozornost preusmerila drugam, poleg tega se višina pomoči v državah članicah Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (*Organization for Economic Cooperation and Development* – OECD) znižuje zaradi proračunskih pritiskov (Svetovna banka 2012a, 5).

Afganistanski proračun napoveduje 2,5 milijarde dolarjev zunanje pomoči v obdobju 2012–2017, vendar ignorira potrebo po nadomestilu pomoči donatorjev, ki jo dobijo mimo

osrednjega proračuna. Trenutno nihče ne more napovedati, kako velik bo upad zunanje porabe po letu 2014, vendar pa so ocene o zmanjšanju vojaške porabe v Afganistanu v razponu 70–90 % (Cordesman 2012, 17–18). Izjemno visoke stopnje letne pomoči – približno 15,7 milijarde dolarjev samo v letu 2010 – ne bo mogoče vzdrževati. Pomoč je financirala osnovne javne storitve vključno s šolstvom, zdravstvom, infrastrukturnimi naložbami in vladno administracijo. Javna poraba, ki so jo pritoki pomoči financirali – tako preko kot tudi izven proračuna – bo fiskalno nevzdržna, ko bo pritok donatorske pomoči upadel. Manj pomoči z bolj učinkovitim zagotavljanjem pomoči bi morda lahko privedlo do pozitivnih rezultatov. Poročilo Svetovne banke navaja, da bo vpliv zmanjšanja pomoči na gospodarsko rast manjši kot je pričakovano, zato ker večina mednarodne pomoči za Afganistan, ni porabljena v Afganistanu, kar pa je porabljeno v Afganistanu, zapusti gospodarstvo preko uvoza, dobička izseljencev in nakazil (Svetovna banka 2012a, 20). Mnenja strokovnjakov glede umika mednarodnih sil se sicer razlikujejo. Gordon navaja, da je najbolj verjeten scenarij »nekje med statusom quo in delnim zlomom na nekaterih predelih z ohranitvijo centralne oblasti in stabilnosti«. ZN so medtem napovedali »nadaljnje stopnjevanje nasilnih spopadov, kar bo spodbudil odhod tujih varnostnih sil iz države in posledično večje humanitarne potrebe«. Varnost med in po tranziciji je odvisna od številnih dejavnikov, med drugim od zmogljivosti ANSF v letu 2014, podpore in vloge držav, ki sodelujejo v Isaf ter vojaških svetovalcev, ki bodo ostali v Afganistanu po letu 2014 (International Development Committee 2012, 27–28).

Manjša javna poraba in pomoč bosta na nekatere skupine vplivali bolj kot na druge, saj pomoč ni bila enakomerno razporejena po vsej državi. Zaradi izbir donatorjev, prevladujoče vloge stabilizacije in vojaške porabe, so province, ki jih je konflikt najbolj prizadel, dobivale veliko več pomoči kot bolj mirne (in pogosto revnejše) province. Posledično bodo zmanjšanje pomoči bolj občutile province, ki jih je konflikt najbolj prizadel, in urbana središča. Če se bo pomoč postopoma zmanjšala, tako da bi se lahko izravnala z rastjo rudarstva in storitvami javnega sektorja, bi se učinek lahko omehčal in razširil na daljše obdobje, kar bo trgu dela omogočilo več časa za prilagoditev (Svetovna banka 2012a, 21).

Dokazi iz Afganistana kažejo, da pomoč kot nepodpisan ček spodbuja politične napetosti in konflikte in kot taka predstavlja odpovedovanje odgovornosti s strani donatorjev. V preteklosti je mednarodna pomoč v Afganistanu že vplivala na sposobnost oblasti pri mobilizaciji kapitala, prisile in legitimnosti. Afganistanske elite bodo tako še naprej igrale staro igro izkoriščanja mednarodne intervencije za številne razloge, vključno za denar,

legitimnost in moč. Bistvo igre je, da se navzven pokaže skladnost s formalnimi in neformalnimi pogoji pomoči, v praksi pa gre za minimalno uskladitev s temi pogoji (Goodhand in Sedra 2007, 3). Projekt izgradnje države v Afganistanu je bil izveden pod pogoji, ki zaostrejuje zgodovinsko zapuščino šibke centralne oblasti. Nadalje projekt izvira iz vojaške intervencije, ki je namestila nov režim in pričela z ambicioznim načrtom obnove in reform. Projekt vodijo zunanje sile. Dva ključna elementa izgradnje države – kapital in oborožene sile – zagotavljajo tuje sile. Intervencija leta 2001 in nadaljnje strategije pomoči so tako ustvarile rentno državo, ki je popolnoma odvisna od tujih sredstev in vojaških sil za lastno preživetje. Poleg tega ima država šibko legitimnost, omejene zmogljivosti za učinkovito uporabo pomoči in sooča se z naraščajočimi upori. Rentna država, ki se je oblikovala v Afganistanu, nam nudi jasen sklep, in sicer, da to ne vodi niti v gospodarski razvoj niti v razvoj demokratično odgovorne vlade. Glavni argument o demokratičnem razvoju je, da odgovornost sledi denarnemu toku. Glede na to, da nacionalni proračun večinoma financirajo tuje vlade in institucije, je afganistanska vlada za porabo teh sredstev odgovorna predvsem donatorjem in ne lastnim ljudem (Suhrke 2006, 1–18).

4 EKONOMSKA POKONFLIKTNA OBNOVA IRAKA

4.1 KONFLIKT V IRAKU

Gregory trdi, da je bil Afganistan vstopna vojna v celoten Bližnji vzhod in možnost, da se ga polasti ameriška moč, kar nas pripelje do naslednje ameriške vojne, vojne proti terorizmu v Iraku (Gregory v Lösche 2009, 20). Copson navaja, da se je po terorističnih napadih 11. septembra 2001 v Bushevi administraciji okrepila zaskrbljenost, ker naj bi Irak posedoval orožje za množično uničevanje. Predsednik Bush je januarja 2002 Irak, Iran in Severno Korejo celo imenoval za »osi zla«. V naslednjih mesecih se je napetost še stopnjevala, saj je Bush večkrat dejal, da Irak pomaga in varuje teroriste iz Al Kajde in da je potrebno pokazati tudi drugim režimom ničelno toleranco do terorja (Copson 2003, 5–7). Ameriška administracija je tako postala prepričana, da je »sprememba režima« edina možnost, da Sadamu Huseinu preprečijo uporabo jedrskega, biološkega in kemičnega orožja za množično uničevanje, ki naj bi ga imel v lasti, in preprečijo, da bi ga priskrbel terorističnim organizacijam, ki bi ga lahko uporabile proti ameriškim tarčam. ZDA so se pri tem sklicevale

na svojo pravico do samoobrambe po 51. členu Ustanovne listine ZN⁴⁷ in za pomoč prosile svoje zaveznice iz Nata in Varnostnega sveta, da bi sprožile usklajen boj za odstranitev Huseinove diktature in njeno nadomestitev z neko obliko demokratične vlade. V Varnostnem svetu je Busheva administracija navedla iraško neupoštevanje številnih resolucij Varnostnega sveta⁴⁸ in pozvala Irak, da se odreče vsemu svojemu orožju za množično uničevanje in omogoči neoviran dostop do orožja inšpektorjem ZN, ki so jih napotili v Irak, da bi ugotovili, ali držijo iraške trditve, da to orožje odstranjujejo (Primorac 2005, 245–246).

Več članic Varnostnega sveta vključno s tremi stalnimi članicami – Francijo, Rusijo in Kitajsko – je nasprotovalo vojaški akciji proti Iraku. Ker nobena sprejeta resolucija Varnostnega sveta ne bi mogla zaobiti sveta stalnih članic, so ZDA umaknile svoj predlog resolucije in se odločile za ukrepanje skupaj z Veliko Britanijo in drugimi narodi v koaliciji (Primorac 2005, 246).⁴⁹ Dne 20. marca 2003 se je tako pričela operacija iraška svoboda (*Operation Iraqi Freedom – OIF*)⁵⁰ s kratkoročnim ciljem odprave režima Sadama Huseina in

⁴⁷ Ustanovna listina ZN je bila podpisana v San Franciscu 26. junija 1945 in je stopila v veljavo 24. oktobra istega leta. Listino je v osnovi pripravilo pet držav (ZDA, Velika Britanija, Sovjetska zveza, Kitajska in Francija), ki so se bojevale za zmago v drugi svetovni vojni, ki je zasejala uničenje po celi Evropi, Aziji, otokih na Pacifiku in drugih delih sveta. Zavezniki so ZN ustanovili kot sredstvo, ki naj bi preprečilo, da bi še kdaj v prihodnosti izbruhnila tako uničevalna vojna (Primorac 2005, 247).

⁴⁸ Resolucija 661 iz leta 1990 je zamrznila vsa iraška finančna sredstva v tujini in prepovedala ves uvoz in izvoz, dovolila je le uvoz medicinskih zalog in živil za humanitarne potrebe, s čimer je bil Irak odrezan od svetovnega gospodarstva. Sledile so resolucije, ki so določile: pogoje in zahteve za odpravo sankcij; da nad severnim in južnim delom Iraka niso dovoljeni preleti, t. i. »no fly zone«; in program »nafta za hrano«, ki je bil tiho priznanje humanitarne krize, ki so jo povzročile sankcije (Flannes 2011, 52–53).

⁴⁹ Po mnenju Primoraca ZDA niso potrebovale »odobritve« Varnostnega sveta, da bi sprožile vojno proti Iraku. Nujen pogoj, da je nekemu subjektu neko ravnanje *odobreno*, je, da obstaja neka *višja avtoriteta*, ki ji je ta subjekt *podrejen*. Ne ZDA ne kak drug narod ni podrejen ZN v tem smislu in predpostavka, da ne more ukrepati na mednarodnem prizorišču brez pooblastila Varnostnega sveta, je preprosto napačna. Primorac pravi, da nobena interpretacija zgodovine snovanja Ustanovne listine ZN ne more upravičiti sklepa, da so nameravali odstopiti katerikoli del svojih suverenih pravic Varnostnemu svetu. Država se tako lahko odloči, da bo za pomoč prosila Varnostni svet, tako kot so to storile ZDA v vojni proti Afganistanu in Iraku; vendar pa ne gre za nobeno kršitev, če tega ne stori ali ukrepa, kot se ji zdi potrebno, če Varnostni svet ne uspe ukrepati ali če ukrepanje zavrne. Kadar je potrebna takojšnja akcija, ni nobena država dolžna neomejeno dolgo čakati, da se zaključijo dolga in pogosto neproduktivna posvetovanja Varnostnega sveta (Primorac 2005, 249).

⁵⁰ OIF je bila večnacionalna operacija, vendar so se število, velikost in vrsta prispevka koalicijskih držav spreminjale skozi čas. Poleg ZDA so v večjih operacijah sodelovale Velika Britanija, Avstralija in Poljska.

uničenjem njegovih sposobnosti uporabe orožja za množično uničevanje ali njegove dostopnosti teroristom (Copson 2003, 5–7). Dolgoročni cilj pa je vključeval pomoč Iračanom »pri gradnji novega uspešnega in svobodnega Iraka«. Dalova navaja, da se je operacija sčasoma preusmerila iz odstranitve režima na pomoč iraški vladi pri izboljšanju varnosti, vzpostavitvi sistema upravljanja in spodbujanju gospodarskega razvoja (Dale 2009, 2).

Hinnebusch trdi, da je bila ameriška invazija na Irak posledica treh vzrokov: ameriške velike strategije, ameriškega strateškega položaja na Bližnjem vzhodu in interesov Busheve vladajoče koalicije. Ameriška velika strategija je razvidna iz Busheve doktrine in Strategije nacionalne varnosti iz leta 2002, ki se nanašata na potrditev statusa ZDA kot globalnega hegemonu z uporabo preventivnih vojn. Za doseganje tega cilja je ključna naloga preoblikovanje Bližnjega vzhoda. Ameriška hegemonija namreč temelji na protektoratu nad zalogami nafte na Bližnjem vzhodu; nafta pa je strateška dobrina, ki je ključna za zagotavljanje vojaške moči. Ameriške potrebe po nafti so naraščale, Irak pa ima drugo največjo zalogo nafte in nizke proizvodne stroške (Hinnebusch 2007, 1–4), kar je ameriški podpredsednik Dick Cheney na predvečer iraške invazije potrdil⁵¹ (Engdahl 2012, 226).

Hinnebuschevemu mnenju se pridružuje tudi Putzel, ki trdi, da gre za »vojno za nafto« s katero želijo zavarovati interese ameriških energetskih podjetij v državah v razvoju, ki so bogate z nafto. Invazija je bila po njegovem mnenju delno motivirana s strani potrebe po zavarovanju zalog nafte na Bližnjem vzhodu. V strateškem dokumentu, ki so ga oblikovali vodilni znotraj republikanske stranke še pred prihodom Busha na oblast, piše, da »je ohranitev ugodnega razmerja moči (...) na Bližnjem vzhodu in okoliški regiji za proizvodnjo energije« eden ključnih dejavnikov zagotovitve ameriške hegemonije. Putzel trdi, da je sedaj jasno, da Huseinov režim ni imel orožja za množično uničevanje, ZDA pa so trdile, da ga ima iz dveh razlogov: da bi oblikovale pravni okvir za uveljavitev resolucij Varnostnega sveta ZN v zvezi z iraško razorožitvijo in da bi pridobile podporo ameriškega javnega mnenja s spodbujanjem strahu. Iz številnih poročil inšpektorjev ZN je namreč razvidno, da je bila večina iraškega

Prispevki koalijskih sil v smislu števila sodelujočih držav in vojakov so dosegli svoj vrhunec v začetnem obdobju po večjih bojih (Dale 2009, 51).

⁵¹ »Treba je pač iti tja, kjer je nafta. O tem (o politični nestabilnosti) ne premišlujem kaj dosti«, je Cheney izjavil na srečanju s teksaškimi naftarji že leta 1998, ko je bil še izvršni direktor Haliburtona, največje svetovne korporacije za naftno infrastrukturo (Engdahl 2012, 225).

orožja uničenega v 90. letih in da je bilo malo verjetnosti, da je pogrešano orožje še vedno obstajalo (Putzel v Lösche 2009, 21).

Ameriška politika »spremembe režima« v Iraku, ki so jo začeli izvajati po napadu na Svetovni trgovinski center, ni imela nič skupnega ne z 11. septembrom ne z bin Ladnom, čeprav so pred ameriško javnostjo poskušali upravičiti invazijo z lažno propagando o povezavah med Huseinom in bin Ladnom (Engdahl 2012, 228). Gregory navaja, da sta Afganistan in Irak med seboj povezana, ker je od prvega dne po 11. septembru Busheva administracija poskušala najti številne dejavnike, ki bi povezali Irak s terorističnimi napadi na Svetovni trgovinski center in Al Kajdo, kljub temu, da ni bilo nobenih jasnih dokazov. Kasneje, ko so se večje bojne operacije domnevno končale, je Bush le priznal, da ni bilo nobenega dokaza, da je bil Husein povezan z 11. septembrom (Gregory v Lösche 2009, 20). Namestnik obrambnega ministra Paul Wolfowitz je sicer že nekaj tednov po padcu Iraka priznal, da invazija ni imela nobene veze s terorizmom, ampak da je šlo za nafto (Engdahl 2012, 228).

Busheva in Cheneyjeva vlada, ki je bila na oblasti v Washingtonu v obdobju 2001–2009, je imela jasen strateški cilj: vzpostaviti nadzor nad surovinsko bogatimi prostranstvi Evrazije s pomočjo razdora med Rusijo in Kitajsko, militarizacijo držav od Bližnjega vzhoda preko Gruzije do Afganistana ter nadzorom nad glavnimi naftovodi, ki vodijo čez evrazijsko celino. V Pentagonu temu pravijo popolna prevlada – nadzor nad ozemlji, morji, zračnim prostorom, vključno z vesoljem in celo virtualnim svetom. Že januarja 2001, le tri dni po Bushevi zaprisegi, so zunanjemu ministru Colinu Powellu v Beli hiši že namignili, da je prednostni cilj ameriške politike zrušitev Huseina.⁵² Za Washington, ameriške in britanske naftne družbe so razmere namreč postajale kritične. V 90. letih so ZDA izsilile iraški napad na Kuvajt⁵³ in s

⁵² Dodatni dokaz, da je bila vojna v Iraku vnaprej načrtovana, je oktobra 2002 – več mesecev pred enostranskim napadom na Irak – razkril *The New York Times*, in sicer, da so v Haliburtonu vnaprej pripravili zaupen, 500 strani dolg dokument, v katerem so natančno opisali, kako bo organizirana iraška naftna industrija po napadu in vojaški okupaciji. Kot je zapisal Timesov novinar, je Haliburton »načrt pripravil že nekaj mesecev pred invazijo in veliko prej, preden je bil brez konkurence izbran za edinega izvajalca lastnega načrta« (Engdahl 2012, 227).

⁵³ Ko je 2. avgusta 1990 Irak napadel Kuvajt, je imel Husein dve možnosti: bodisi da svet ne bo reagiral in bo sam zmagal bodisi da bo svet reagiral in se bo vse končalo s premirjem na začetnih položajih, kar se tudi je zgodilo. Napad mu je namreč kratkoročno obljubljal možnost, da reši težave velikega iraškega dolga do Kuvajta in poveča svoje prihodke od nafte. Upal je tudi, da bo lahko invazijo srednjeročno uporabil kot temelj za vojaško združitev arabskega sveta pod svojim vodstvom. Računal pa je, da bi dolgoročno zmagal, celo še se ZDA ne bi umaknile, pri čemer se ni zmotil. ZDA so sicer mobilizirale potrebno vojaško silo, da so pregnale Iračane iz

tem dobile opravičilo za vzpostavitev stalnih vojaških oporišč na območju Zaliva, hkrati pa so ZN za Irak razglasili gospodarski embargo in prepoved izvoza nafte, kar je dvignilo cene na svetovnih trgih. Toda desetletje po koncu prve iraške vojne gospodarska blokada Iraka ni več delovala, tako po zaslugi samega Huseina kot zaradi pogoltnih zahodnih naftnih družb, ki se niso hotele odreči svojemu kosu iraške naftne pogače. Do konca 90. let je namreč finančno obubožani Huseinov režim razdelil pravice za izkoriščanje še nedotaknjenih naftnih polj tujim naftnim družbam: ruskemu Lukoil za zahodno Qurno, francoskemu Totalu za Majnoun in kitajski državni naftni družbi za severno Rumalijo. Zaradi tega je razumljivo, da so Francija, Rusija in Kitajska kot stalne članice Varnostnega sveta in ob vedno glasnejši podpori celotne mednarodne skupnosti pritiskale na ZDA, da je treba sankcije ustaviti. Britanske in ameriške naftne družbe pa so medtem imele prepoved poslovanja v Iraku že od leta 1972, ko je Bagdad nacionaliziral naftno bogastvo. Cheney in anglo-ameriški naftarji so tako imeli povsem jasne razloge za izgon Huseinovega režima. Irak, ki bi brez mednarodnega embarga lahko samostojno sklepal naftne posle s Kitajsko, Rusijo in Francijo, se namreč nikakor ni skladal s predstavami Washingtona o globalni hegemoniji ZDA (Engdahl 2012, 225–227).

Kleinova trdi, da so invazijo na Irak »prodali« javnosti na podlagi strahu pred orožjem za množično uničevanje. Drug vzrok, ki je bil zagovornikom vojne ljubši, je bila teorija »modela«. Po mnenju učenjakov, ki so teorijo zastavili (med njimi je veliko neokonzervativcev), terorizem izhaja iz različnih krajev v arabskem in muslimanskem svetu (ugrabitelji 11. septembra so izhajali iz Savdske Arabije, Egipta, Združenih arabskih emiratov in Libanona; Irak je pošiljal denar družinam palestinskih samomorilskih napadalcev). Za te zagovornike vojne je to zadoščalo, da je celotna regija postala potencialno leglo teroristov. Ker vsega arabskega sveta ni bilo mogoče zavzeti naenkrat, bi ZDA eno državo napadle in jo spremenile v to, kar je Thomas Friedman imenoval »drugačen model v osrčju arabsko-muslimanskega sveta«, ki bi nato sprožil zaporedje demokratičnih/neoliberalističnih valov po

Kuvajta, in Irak kaznovale z embargom, vendar pa je zalivska vojna pokazala, da ZDA niso bile zmožne izpeljati take operacije. Obstajajo štiri ključni razlogi, zakaj sile pod vodstvom ZDA leta 1991 niso vkorakale v Bagdad: operacija bi bila finančno prevelik zalogaj in zahtevala bi veliko življenj, kar za ameriško javnost ne bi bilo sprejemljivo; morda bi bilo mogoče vzpostaviti na oblasti nadomestni režim, ki bi lahko stabiliziral položaj in obdržal državo skupaj (niti Turčija niti Savdska Arabija nista želeli, da bi Irak razpadel, saj bi se v tem primeru lahko oblikovali kurdska država na severu in šiitska na jugu); daljša vojna bi najbrž neposredno destabilizirala veliko režimov na Bližnjem vzhodu; nadomestni režim bi lahko preživel le z začasno okupacijsko vojsko pod ameriškim vodstvom, kar bi lahko ZDA povzročilo hude notranje probleme (Wallerstein 2004, 59–276).

vsej regiji. Po tej teoriji sta širjenje meja kapitalizma in izvajanje volitev povezani v enoten projekt. Bližnji vzhod bi »očistili« teroristov in vzpostavili prostotrgovinsko območje, kar bi utrdili z volitvami. Bush je program kasneje poenostavil v eno samo zvezo: »širjenje svobode v nemirni regiji« in mnogi so to zamenjali za zavezanost demokraciji. Vendar je vedno šlo za drugo vrsto svobode, svobodo za zahodne multinacionalke, da pogoltnjejo na sveže privatizirane države, kar je bistvo teorije modela. Bush je to jasno povedal samo osem dni po razglasitvi konca večjih bojov v Iraku in najavil načrte za »vzpostavitev svobodnega trgovinskega območja na Bližnjem vzhodu v desetih letih« (Klein 2011, 442–444).

Ko se je po 11. septembru ideja o tem, da bi neko arabsko državo zavzeli in jo spremenili v model države, začela pojavljati, so se pojavila imena več možnih držav: Irak, Sirija, Egipt in Iran. Toda marsikaj je govorilo v prid Iraku. Poleg velikanskih naftnih nahajališč ima odlično središčno lego za vojaška oporišča, Huseina so zaradi uporabe kemičnega orožja proti lastnim ljudem vsi zlahka zasovražili⁵⁴ in Irak so poznali. Zalivska vojna leta 1991 je bila zadnja velika kopenska ofenziva ZDA, v kateri je sodelovalo na sto tisoče vojakov, in 12 let jo je Pentagon uporabljal kot vzorec v zapletenih bojnih igrar. Eden od primerov te teorije je članek, ki je pritegnil pozornost Donalda Rumsfelda – »Šok in strahospoštovanje: Doseganje nagle prevlade«. Leta 1996 ga je napisala skupina strategov na Univerzi za nacionalno obrambo in je zastavljen kot univerzalna vojaška doktrina, v resnici pa govori o preigravanju zalivske vojne. »Namen šoka in strahospoštovanja,« piše glavni avtor Harlan Ullman, »je bil, da reši vprašanje: Ko bi bilo Puščavski vihar mogoče bojevati še enkrat, kako bi lahko zmagali v polovici časa in z manj silami? Ključ do uspeha je najti vstopne točke za Hornerjeve igle – točke, ki povzročijo, če jih zadeneš, da se sovražnik takoj sesuje.« Avtorji članka so bili prepričani, da če bi ameriška vojska še kdaj dobila priložnost, da se bojuje s Huseinom, bi bila v veliko boljšem položaju, da te »vstopne točke« najde po zaslugi satelitske tehnologije in novosti pri preciznem orožju. Z vidika ZDA je Irak imel še eno prednost. Iraške vojaške zmogljivosti so nazadovale, saj so jih spodjedle sankcije, OZN pa jih je tako rekoč razstavila z inšpekcijskimi programi. To je pomenilo, da je bil Irak v primerjavi z Iranom ali Sirijo kraj, kjer bi bilo v vojni najlažje zmagati (Klein 2011, 444–445).

⁵⁴ Iraška vlada je uporabila orožje za množično uničevanje proti iraškim Kurdom v Halabji leta 1998 in izrazila pripravljenost za njegovo uporabo v iransko-iraški vojni 1980–1988. ZN so sicer že pred letom 1998 uvedli ekonomske sankcije proti Iraku in inšpekcijske nadzore, v katerih so našli in uničili večje količine iraškega orožja za množično uničevanje (Dale 2009, 29).

Za strategije invazije leta 2003 je odgovor na vprašanje, »kam zabosti igle«, očitno bil: povsod. Med zalivsko vojno so izstrelili okoli 300 manevrskih raket tomahavk v petih tednih, leta 2003 so jih več kot 300 izstrelili v enem dnevu. To je pomenilo, da »šok in strahospoštovanje« opravljata svoje delo. Ta vojaška doktrina se hvali (odkrita v nasprotju z vsemi zakoni, ki prepovedujejo kolektivno kaznovanje), da ne cilja le sovražnikovih vojaških sil, ampak »družbo, napisano z veliko« – množični strah je namreč ključni del strategije. Druga prvina te strategije je zavedanje, da je vojna spektakel za poročila, ki hkrati poteka za veliko občinstev: sovražnika, Američane doma in vse, ki mislijo delati težave. Priročnik za »šok in strahospoštovanje« jasno posnema priročnike obveščevalne službe CIA, ko določa, da je cilj »doseči popolno nemoč nasprotnika«. To zajema strategije, kot so: »manipuliranje čutov in dražljajev z resničnim časom« in »na specifičnih območjih sovražnika prikrasiti za sposobnost komuniciranja, opazovanja«. Irak so za več mesecev izpostavili temu eksperimentu iz množičnega mučenja, s tem da se je proces začel že veliko prej, preden so začele padati bombe (Klein 2011, 448–450).

Thomas Friedman je bil odkrit o tem, kaj za Irak pomeni, da so ga izbrali kot model. »Mi v Iraku ne bomo izgrajevali države. Državo bomo ustvarjali.« je zapisal – kakor da je kupovanje velike, z nafto bogate države, zato da bi jo ustvarili iz nič, v 21. stoletju nekaj naravnega. Friedman je bil med mnogimi zagovorniki vojne, ki so kasneje zatrjevali, kako niso predvideli, da bo iz invazije sledilo toliko prelivanja krvi. Težko pa je razumeti, kako je mogel to podrobno spregledati. Irak namreč ni bil prazen prostor na zemljevidu; bil je in ostaja kultura, ki je tako stara kakor civilizacija, z divjim protiimperialističnim ponosom, močnim arabskim nacionalizmom in z vojaško izšolano večino odraslega prebivalstva. Če naj bi se v Iraku zgodilo »ustvarjanje države«, kaj točno naj bi nastalo iz države, ki je tam že bila? Neizgovorjena predpostavka od vsega začetka je bila, da bi večinoma morala izginiti, da sprazni prostor za imenitni eksperiment – kar je ideja, ki v svojem bistvu skriva gotovost neverjetnega kolonialističnega nasilja (Klein 2011, 445–446).

Kljub zgodnjemu načrtovanju vojne v Iraku je bilo oblikovanje strategije obnove potisnjeno na stranski tir. Nora Bensahel iz RAND Corporation meni, da je bila to posledica dveh predpostavk ameriške vlade: Američani naj bi bili videni kot osvoboditelji in zato bodo Iranci pripravljani vlagati vse svoje napore v obnovo in da bo iraška vlada delovala tudi po odstranitvi ministrov in njihovih namestnikov. Uradniki so tudi menili, da če je bil Sadam Husein edina ovira demokratični in gospodarski liberalizaciji Iraka, bo njegova odstranitev

omogočila preoblikovanje regije v korist ameriških interesov. Posledično je bilo le malo pozornosti namenjene oblikovanju podrobne strategije obnove. Šele s podpisom predsedniške direktive 24. januarja 2003 je bil oblikovan Urad za obnovo in humanitarno pomoč (*Office of Reconstruction and Humanitarian Assistance* – ORHA). Za razliko od prejšnjih primerov pokonfliktne obnove je bil ORHA del ministrstva za obrambo, kar je bila poteza brez primere, saj je ponavadi *State Department* nadziral humanitarna prizadevanja. ORHA je aprila 2003 izdal načrt za obnovo Iraka, ki je predlagal »internacionalizacijo« procesa obnove, vzpostavitev prehodne vlade in oblikovanje skupnega civilno-vojaškega pristopa. Načrt je tudi zavračal idejo, da bo Irak zmožen plačati lastno obnovo s prihodki od nafte in svaril pred nasilnimi nemiri⁵⁵, če obnova ne bo potekala hitro in učinkovito (Flannes 2011, 64–69).

Visokotehnološka vojaška razvitost ZDA je bila sposobna hitro in s sprejemljivimi izgubami poraziti sovražnika. Prevladovalo je mnenje, da ko bosta Saddam Husein in njegov brutalni režim poražena, se bo Američane slavilo kot osvoboditelje, in da se bo iraška demokracija pojavila kot feniks iz pepela. Ne glede na to je jasno, da so pričakovanja precej drugačna od realnosti (Williamson 2007, 1).

4.2 IZBRANI ELEMENTI EKONOMSKE OBNOVE

Neoliberalni okvir, uporabljen v ameriški invaziji na Irak, osvetljuje ameriško strategijo odpiranja iraških trgov tujim naložbam in pomikanja iraškega gospodarstva h kapitalizmu (Fitzgerald 2010, 2). Reforme, ki jih je začasna zavezniška oblast (*Coalition Provisional Authority* – CPA)⁵⁶ pričela izvajati takoj po okupaciji, bodo analizirane v tem poglavju, saj se jim pripisuje zaostrovanje razmer v šibki državi v obdobju obnove med operacijo iraška svoboda. To poglavje tudi trdi, da je neuspeh teh ameriških politik in neuspeh pri vključevanju lokalnega prebivalstva v proces obnove privedel do podaljšanja konflikta.

Glavna politična utemeljitev za preoblikovanje iraškega gospodarstva je bilo izkoreninjenje endemične korupcije v iraškem javnem sektorju z oblikovanjem neoliberalne tržne ekonomije,

⁵⁵ Po padcu Huseinovega režima se je Bagdad sprevrgel v mesto kaosa in plenjenja, česar načrtovalci napada menda niso pričakovali. Samo škoda na 17 od 23 stavb ministrstev naj bi znašala nekaj milijard dolarjev. Namesto da bi ameriška vojska zagotovila potrebno raven varnosti, ki bi omogočila politični napredek, je obrambni minister želel, da ameriška vojska čim prej odide in prepusti nastale sovražnosti mednarodnim in nevladnim organizacijam pod vodstvom ORHA (Flannes 2011, 71–72).

⁵⁶ Po padcu Bagdada aprila 2003 se je ORHA preoblikoval v CPA (Flannes 2011, 74).

ki bo temeljila na delovanju zasebnega sektorja. V 14 mesecih mandata je CPA z dekretom izdala 100 pravno zavezujočih sklepov, ki so oblikovali temelje novega iraškega gospodarstva ter pravnega in političnega sistema na podlagi neoliberalnega gospodarstva: odprava državnih subvencij, uvoznih tarif in trgovinskih ovir (sklep št. 12), deregulacija zaščite plač in trga dela (sklep št. 30), davčna reforma (sklep št. 37), monetarna reforma in reforme bančnega sektorja (sklepi št. 18, 20, 40, 43, 74 in 94), vzpostavitev mednarodnih trgovinskih pravil, ki temeljijo na modelih WTO⁵⁷ (sklepi št. 54, 81⁵⁸ in 83) in privatizacija državnih podjetij (sklepi št. 39, 46 in 51) (Whyte 2007, 3). Ti ukazi so veljali za vsa področja gospodarstva, tudi za javne storitve, javna občila, proizvodnjo, storitve, transport, finance in gradbeništvo. Izločena je bila zgolj nafta (verjetno zaradi njenega posebnega položaja kot vira dohodkov za plačilo vojne in zaradi njenega geopolitičnega pomena). Trg delovne sile naj bi bil torej strogo reguliran, stavke v ključnih sektorjih so bile prepovedane, pravica do združevanja v sindikate omejena in uvedena je bila zelo regresivna enotna davčna stopnja (Harvey 2005, 6). Režim je bil oblikovan po načelu »*trickle down*« gospodarstva: da je bogastvo možno ustvarjati in razvoj spodbujati z vzpostavitvijo ugodnih pogojev za naložbe zasebnega kapitala. V zgolj 14 mesecih je CPA prestrukturirala gospodarstvo in porabila več kot 20 milijard dolarjev iraških prihodkov od nafte, od katerih je bila večina izplačana ameriškim podjetjem bodisi neposredno s strani CPA bodisi preko iraških ministrstev. Od razpustitve CPA pa so se pojavili dokazi o razširjenosti korupcije pri obnovi Iraka (Whyte 2007, 1).⁵⁹

Glede na neoliberalno teorijo so bili ukrepi Paula Bremerja, ameriškega upravitelja v Iraku, potrebni za ustvarjanje bogastva in posledično izboljšanje blaginje prebivalstva. Predpostavka, da so svoboščine posameznika zagotovljene s svobodo trga, je temeljna značilnost neoliberalnega mišljenja, ki že dolgo dominira v odnosu ZDA do preostalega sveta. ZDA so tako želele Iraku vsiliti državni aparat, čigar temeljna naloga je bila ustvarjanje

⁵⁷ Reforme mehanizma cen, kot jih je uvedel sklep št. 12, ki je začasno ustavil carinske dajatve za uvoženo blago, je de facto uvedba pravil WTO, še preden je Irak sploh zaprosil za članstvo v WTO (Whyte 2007, 4).

⁵⁸ S tem sklepom je bila dejansko prepovedana neformalna izmenjava kmetijskih semen, s čimer se je veliko iraških kmetov preživljalo mnogo let. Kmetje so bili tako prisiljeni v nakup zaščitene sort, ki jih prodajajo transnacionalna biološka podjetja, kar je v skladu s patentnim režimom WTO (Whyte 2007, 4).

⁵⁹ Sistem pogodb za obnovo je bil oblikovan tako, da je zmanjšal vsa poslovna tveganja in s tem najverjetneje spodbudil kulturo prekomernega zaračunavanja. Zaradičasne ustavitve vladavine prava v Iraku je korupcija v CPA in podjetjih vpletenih v proces obnove postala nekaj normalnega. Z drugimi besedami, korupcija je postala rutinska dejavnost, ki je bila vgrajena v institucionalne aparate gospodarstva (Whyte 2007, 9).

pogojev za akumulacijo dobička domačemu in tujemu kapitalu. Harvey takšen državni aparat imenuje neoliberalna država, ker svoboščine, ki jih uteleša, odražajo interese lastnikov finančnega kapitala (Harvey 2005, 7). Načrtovalci invazije so trdno verjeli v doktrino šoka – vedeli so, da je, medtem ko so Iračani zaposleni z vsakodnevnimi tegobami, državo mogoče odprodati in rezultate objaviti kot opravljen posel. In v Iraku je bilo mogoče dobiti veliko: ne le tretjih največjih dokazanih nahajališč nafte na svetu, ampak tudi ozemlje, ki je bilo eden zadnjih preostankov, ki se je upiral globalnemu trgu na podlagi Friedmanove vizije nebrzdanega kapitalizma (Klein 2011, 440–441).

4.2.1 PRIVATIZACIJA

Smith trdi, da ko je vpletena nafta, ne pride do nobenih naključij. Da je bila nafta prioriteta, je bilo jasno, ko so ameriške sile zavarovale naftna polja in rafinerije kot najbolj dragocen iraški vir. Sistem oskrbe z nafto namreč vključuje različne interese: vlade, ki so lastnice naftnih zalog, lahko odprejo ali zaprejo čep, multinacionalne naftne korporacije imajo podobno moč nad rafinerijami in vlade načeloma vplivajo na oskrbo preko davčnih politik in z vzdrževanjem strateških zalog. Smith trdi, da je Paul Bremer branil svoj mandat z navedbo: »Irak se je bistveno spremenil na bolje«. Med svoje največje dosežke je štel znižanje davčne stopnje v Iraku, liberalizacijo tujih investicij in znižanje uvoznih dajatev, kar je vodilo v razvoj proste trgovine. Bremerjeve odločitve dejansko kažejo na večje razloge za vojno. Washington je najprej želel privatizirati iraško gospodarstvo, saj je mislil, da bosta brez problemov sledili varnost in demokracija. Iraška ustava pa je prepovedovala tuje lastništvo iraških podjetij, kar je onemogočilo washingtonsko ideologijo »odprtih vrat« globalnim korporacijam. Zato je septembra 2003 CPA⁶⁰ razveljavila obstoječe zakone o iraškem lastništvu in uveljavila sklep št. 39, ki je vključeval privatizacijo državnih virov, legalizacijo tujega lastništva nad iraškimi bankami, rudniki in tovarnami in dovolil popolno repatriacijo dobičkov iz Iraka (Smith v Lösche 2009, 22).

Nekateri so trdili, da ta sklep krši ženevske in haaške konvencije⁶¹, ker je naloga okupacijskih sil, da varujejo imetje okupirane države in ne, da ga prodajajo. Čeprav bi bili Bremerjevi

⁶⁰ CPA je bila uradno razpuščena 28. junija 2004, ko je oblast prevzela novoimenovana začasna iraška vlada (Flannes 2011, 83).

⁶¹ V britanskih sodiščih se je trdilo, da sklep št. 39 predstavlja nezakonito dejanje okupacijskih sil pod pogoji haaških in ženevskih konvencij. Četrta haaška konvencija v 55. členu namreč določa, da je okupacijskim silam dovoljeno le upravljati in varovati javna sredstva in izrecno prepoveduje spreminjanje strukture javnih sredstev.

zakoni nezakoniti, ker jih je uvedla okupacijska sila, bi postali zakoniti, če bi jih potrdila suverena vlada, kar se je tudi zgodilo konec junija 2004 s strani začasne »suverene« vlade, ki so jo imenovale ZDA. Ta vlada pa je imela le pooblastilo za potrjevanje obstoječih zakonov. Pred predajo oblasti je zato Bremer pomnožil število zakonov, ki določajo pravila prostega trga do najmanjše podrobnosti (Harvey 2005, 6–7). Bela hiša je bila namreč odločena, da prepreči, da bi prihodnje iraške vlade spremenile Bremerjeve gospodarske zakone. Rešitev Bushove administracije je bila tudi, da sestavi novo ustavo za Irak. Dejansko ni bilo potrebe, da bi napisali novo ustavo, saj je bila iraška ustava iz leta 1970, ki jo je Husein ignoriral, popolnoma uporabna, država pa je imela veliko nujnejše potrebe. Proces sestavljanja ustave je med najbolj napornimi, kar jih neka država more doživljati, saj na površje prinese vsa nasprotovanja. Vsiliti ta proces neki državi, ki je tako razdvojena, kot je bil Irak, je močno okrepilo možnost državljanskega spopada. Družbene razpoke, ki so jih pogajanja odprla, se nikakor niso zacelile, in bi utegnile povzročiti razdelitev države (Klein 2011, 475–476).

Bremerjevo poslanstvo nikoli ni bilo, da si pridobi srca in um Iračanov, ampak da državo pripravi za začetek podjetja Irak Inc. Bremer je prvih nekaj mesecev v Iraku preživel osredotočen na gospodarsko preobrazbo in pri tem sprejemal zakone, ki skupaj sestavljajo program šok terapije iz čikaške šole Milтона Friedmana. Pred invazijo je iraško gospodarstvo temeljilo na nacionalni naftni družbi in 200 državnih družbah, ki so proizvajale osnovno prehrano in surovine za industrijo. Mesec dni preden je Bremer sploh prispel na svoje novo delovno mesto, je napovedal, da bo teh 200 družb nemudoma privatiziral, ker naj bi bilo to bistveno za gospodarsko obnovo Iraka (Klein 2011, 465). Od 200 nekdanjih državnih podjetij jih je bilo 150 prodanih. Skupaj z odpravo državnih subvencij je vse to prispevalo k znižanju življenjskega standarda Iračanov (Fitzgerald 2010, 9).⁶²

Mnogi Iračani so Bremerjev načrt, da privatizira 200 državnih podjetij, razumeli kot vojno dejanje ZDA. Delavci so ugotovili, da jih bo dve tretjini moralo izgubiti delo, da bodo družbe postale privlačne za tuje investitorje, kar je privedlo do spopadov med delavci in vodilnim kadrom. Obstajala je še druga ovira za washingtonske sanje o privatizaciji: fundamentalizem

Namen 55. člena je prepovedati privatizacijo premoženja države, medtem ko je pod okupacijo tujih sil (Whyte 2007, 4).

⁶² Vrtoglave stopnje brezposelnosti, omejene državne subvencije in omejitve pri sodelovanju v procesu obnove so vodile v čedalje močnejše protiameriške občutke med Iračani in neuspehe v procesu izgradnje miru (Fitzgerald 2010, 8).

svobodnega trga, ki je oblikoval strukturo same zasedbe. Po zaslugi zavračanja vseh »državocentralističnih« stvari je zasedbena oblast, ki je delovala iz zelenega pasu v Bagdadu, imela veliko premalo osebja in virov, da bi svoje širokopotezne načrte uresničila. Časnik *The Washington Post* je razkril, da je bila CPA tako skeletna organizacija, da je imela zgolj tri ljudi, zadolžene za velikansko nalogo privatizacije iraških državnih tovarn. Skratka, CPA je bila preveč sprivatizirana, da bi privatizirala Irak. Problem ni bil samo v tem, da je CPA imela premalo osebja, ampak tudi, da so bili njeno osebje ljudje, ki jim je manjkalo osnovno prepričanje o javni sferi, ki je potrebno za kompleksno nalogo prestrukturiranja države od tal navzgor. Tako je James Haveman, ki je bil zadolžen za obnovo iraškega zdravstvenega sistema, tako ideološko nasprotoval brezplačnemu javnemu zdravstvu, da se je odločil, da je bistvena prioriteta v državi, kjer 70 odstotkov smrti otrok povzročijo ozdravljive bolezni (kot npr. driska), privatizirati sistem distribucije zdravil. Michael Fleischer pa je v svojem predavanju iraškim poslovnem razložil, da »zaščitena podjetja nikoli ne postanejo konkurenčna«. Očitno se ni zavedal ironije, da so družbe Haliburton, Bechtel, Parsons, KPMG, Blackwater in vse druge ameriške korporacije, ki so bile v Iraku, da izkoristijo obnovo, del velikega protekcionističnega posla, s pomočjo katerega je vlada ZDA zanje ustvarila trg z vojno, preprečila konkurenci, da bi se tekme sploh udeležila, nato pa jih plačala, da so delo opravile, pri čemer jim je zagotovila dobiček za zagon – vse na račun davkoplačevalcev (Klein 2011, 478–479).

Medtem ko je Bremer podpisoval zakone, so zasebna podjetja vodila gospodarstvo.⁶³ Miselnim trustom so plačali, da mislijo.⁶⁴ Zasebne varnostne družbe in obrambni pogodbeni izvajalci so urili novo iraško vojsko in policijo (Klein 2011, 469–470).⁶⁵ V času mandata CPA je bilo glavno načelo dodelitev projektov obnove zahodnim (večinoma ameriškim) podjetjem. Kot glavni izvajalci, ki naj bi usklajevali obnovo ključnih sektorjev gospodarstva, so bila

⁶³ Bearing Point, podružnici velike mednarodne računovodske in svetovalne družbe KPMG, so plačali 240 milijonov dolarjev za izgradnjo »sistema, ki poganja trg« v Iraku. Družbi za inženiring in gradnje CH2M s sedežem v Koloradu so plačali 28,5 milijona dolarjev, da v skupnem podjetju z družbo Parsons nadzira štiri druge velike pogodbene izvajalce. Celotna izgradnja »lokalne demokracije« so privatizirali: dodelili so jo raziskovalnemu inštitutu Triangle iz Severne Karoline z naročilom, vrednim 66 milijonov dolarjev, čeprav ni jasno, s čim se je kvalificiral za to, da uvede demokracijo v muslimansko državo. V vodstvu te družbe so namreč prevladovali mormoni, ki so menili, da je muslimane mogoče prepričati, da sprejmejo Mormonsko knjigo kot združljivo z nauki preroka Mohameda (Klein 2011, 470–471).

⁶⁴ Britanski inštitut Adam Smith so najeli, da pomaga pri privatizaciji iraških družb (Klein 2011, 470).

⁶⁵ Med drugim DynCorp, Vinnell in USIS iz skupine Carlyle (Klein 2011, 470).

najeta ameriška podjetja Kellog Brown in Root (hčerinsko podjetje Halliburtona), Parsons Delaware, Fluor Corporation, Washington Group, Bechtel Group, Contrack International, Louis Berger in Perrini. Julija 2004 je bilo navedeno, da je 150 ameriških podjetij prejelo pogodbe za obnovo v skupni vrednosti 48,7 milijard dolarjev. Ena analiza iraških pogodb za obnovo ugotavlja, da so ameriška in britanska podjetja prejela 85 odstotkov vrednosti javnih naročil CPA, medtem ko so iraška podjetja prejela le dva odstotka vrednosti teh pogodb (Iraq Revenue Watch v Whyte 2007, 7). V obdobju 2003–2004 je več kot 80 odstotkov pogodb šlo v roke ameriških podjetij, preostanek pa v roke britanskih, avstralskih, italijanskih, izraelskih, jordanskih in iraških podjetij (Herring in Ragwale v Whyte 2007, 7).

Medtem pa so imela iraška državna podjetja prepoved sodelovanja na razpisih za javna naročila, ki so jih financirala ameriška sredstva (Fitzgerald 2010, 8). Schwartz navaja, da je bilo v skladu s politiko iraškim državnim podjetjem potrebno preprečiti sodelovanje pri kateremkoli projektu obnove, ki so ga ZDA naročile. Ta politika je bila tako stroga, da je bilo iraškim državnim podjetjem, ki so imela specifično znanje o iraških električnih in sanitarnih sistemih, prepovedano tudi pridobivanje naročil kot podizvajalci za multinacionalke, ki so bile zadolžene za »pomladitev« državne infrastrukture (Schwartz v Fitzgerald 2010, 8). Ko so se te tuje družbe spustile nad državo, so stroji v 200 iraških državnih podjetjih stali zaradi redukcij elektrike. Irak je nekoč imel najnaprednejše gospodarstvo v regiji, zdaj njegova največja podjetja niso mogla dobiti niti podizvajalske pogodbe pri obnovi lastne države. Ameriške družbe so tako raje uvažale cement in delovno silo iz tujine celo za desetkratno ceno. Eden od Bremerjevih posebnih odlokov je namreč izrecno prepovedal, da bi iraška centralna banka ponudila financiranje državnim podjetjem. Vzrok za to je bil ideološki, saj med tistimi, ki so sprejemali odločitve, nihče ni verjel v javni sektor (Klein 2011, 471).

Iračani korporativne obnove niso razumeli kot »darila«; večina jo je videla kot modernizirano obliko ropanja, in ameriške korporacije s svojo hitrostjo in učinkovitostjo niso očarale vsakogar; namesto tega jim je uspelo besedo »obnova« spremeniti v »šalo, ki se ji nihče ne smeji,« kakor je dejal nek iraški inženir. Vsaka zmotna presoja je izzvala odpor, na katerega so tuje sile odvrnile z represijo, tako da so na koncu državo prignale v pekel nasilja. Po najbolj verodostojni raziskavi je konflikt v Iraku do julija 2006 terjal življenje 650.000 Iračanov, ki ne bi umrli, če ne bi bilo invazije in okupacije. V prvih šestih mesecih na položaju je Bremer razpustil ustavodajno skupščino, prepovedal, da bi oblikovalce ustave volili, razveljavil ali odpovedal ducate lokalnih in pokrajinskih volitev in namesto da bi

»suvereno« vlado izvolili na nacionalnih volitvah, se je odločil, da jo bodo imenovali. Vse to kljub pozivom k neposrednim volitvam, ki so prihajali z ulic Bagdada in Basre. Bremerjeva odpoved nacionalnih volitev je bila za iraške šiite izdaja, saj so bili kot največja etnična skupina prepričani, da bodo po desetletjih podrejenosti dobili večino v izvoljeni vladi. Na mirnih protestih v Bagdadu se je zbralo 100,000 ljudi, vendar Busha to ni odvrnilo od njegovega načrta. Če bi se Busheva administracija držala obljube in hitro izročila oblast izvoljeni iraški vladi, bi namreč morala žrtvovati ekonomski program. Namesto tega pa je majhen in sicer obvladljiv odpor zajel celo državo (Klein 2011, 472–493).

4.2.2 UVEDBA PROSTEGA TRGA IN DEREGULACIJA

Paul Bremer, ki ga je Bush imenoval za upravitelja CPA v Iraku, priznava, da ob njegovem prihodu v Irak red še zdaleč ni bil vzpostavljen. »Na ulicah ni bilo prometa; nikjer ni bilo elektrike; ni bilo proizvodnje nafte, nobene gospodarske dejavnosti; niti enega policista ni bilo na delu«. In vendar je bila njegova rešitev za krizo, da takoj odpre meje države za neomejen uvoz: nobenih carin, nobenih davkov, nobene inšpekcije, nobenih dajatev. Dva tedna po prihodu je Bremer že oznanil, da je Irak »odprt za poslovanje«. Čez noč se je Irak spremenil iz ene najbolj izoliranih držav na svetu, kjer so trgovino preprečevale sankcije ZN, v najširše odprt trg nasploh (Klein 2011, 458).

Bremer je, da bi privabil tuje investitorje k sodelovanju pri privatizacijski licitaciji ter h gradnji novih tovarn in trgovin v Iraku, uvedel sklop zakonov, ki jih je časnik *The Economist* označil za »spisek želja, o kakršnem tuji investitorji in donatorske agencije sanjajo za trge v razvoju« (Klein 2011, 465–466). Kot je že bilo rečeno, je CPA takoj po padcu Bagdada uvedla neoliberalne ekonomske politike, ki vključujejo odpiranje iraških trgov tujim naložbam in trgovini (Fitzgerald 2010, 4–5): vlagateljem je bilo dovoljeno 100 odstotno lastništvo iraškega premoženja; 100 odstotkov dobička, ustvarjenega v Iraku, so lahko prenesli iz države, poleg tega jim ga ni bilo potrebno ponovno investirati in za to niso bili obdavčeni (Klein 2011, 465–466); tuji vlagatelji so bili postavljeni tudi v enakopraven pravni položaj z lokalnimi podjetji (izjema je bila proizvodnja nafte in rafinerije); tuje banke so lahko takoj pričele s poslovanjem ali nakupi lastniških deležev v obstoječih iraških finančnih institucijah; dohodki in davki podjetij so bili omejeni na zgornjo mejo 15 odstotkov; in dajatve so bile znižane na univerzalno pet odstotno stopnjo, pri čemer niso bile predpisane za hrano, zdravila, knjige ali druge izdelke humanitarnega uvoza (Fitzgerald 2010, 4–5).

Bela hiša se je tako osredotočala na oblikovanje novega iraškega gospodarstva, da se je na začetku zasedbe odločila, da uvede novo valuto, kar je velikanski logistični podvig. Britanska družba De La Rue je denar natisnila, bankovce so pripeljali z letali in jih razdelili z oklepnimi vozili in tovornjaki – vse to v času, ko 50 % ljudi še vedno ni imelo pitne vode, semaforji niso delali in kriminal se je bohotal (Klein 2011, 466). CPA pa je še naprej izvrševala Huseinov zakon iz leta 1987, ki prepoveduje oblikovanje sindikatov, kar je v skladu z neoliberalno ideologijo, saj sindikati dosegajo višanje plač in izboljšanje delovnih pogojev, kar lahko omeji dobiček delodajalcev. S tem so omogočili uvoz državljanov tretjih držav, ki so delali za manj denarja in s tem posledično oslabili iraško delovno silo (Fitzgerald 2010, 7–8).

Edino področje, na katerem se je Washington zaustavil, je nafta: njegovi iraški svetovalci so opozorili, da bi vsak poskus, da bi državno naftno družbo privatizirali ali se polastili neizčrpanih zalog, preden je izvoljena iraška vlada, razumeli kot vojno dejanje. Kljub temu se je zasedbena oblast polastila dohodkov državne naftne družbe v vrednosti 20 milijard dolarjev, da jih porabi, kakor želi (Klein 2011, 466). Na isti dan, kot je bila CPA ustanovljena z resolucijo Varnostnega sveta 1483, je Bush podpisal predsedniško odredbo 13303, ki prepoveduje kakršnokoli sodbo, odredbo, zastavno pravico ali sodni proces v zvezi z Razvojnim skladom za Irak (*Development Fund for Iraq – DFI*)⁶⁶, iraško nafto, prihodki od prodaje nafte in deleži iraške nafte, ki jih ima v lasti ameriška vlada ali državljan ZDA. S tem je bila korporativnim zločincem zagotovljena imuniteta pred kazenskim pregonom za krajo ali poneverbo prihodkov od nafte in kršitve okoljskih predpisov, storjenih med proizvodnjo iraške nafte (Whyte 2007, 6).⁶⁷ Mnoge tuje korporacije, ki so bile tako osvobojene vseh predpisov in s pogodbami, ki so jim zagotavljale pokritje stroškov plus dobiček, so storile nekaj povsem predvidljivega – goljufale so. Veliki pogodbeni izvajalci so ustanovili urade v zelenem pasu ali celo v Kuvajtu ali Amanu, za podizvajalce najeli kuvajtska podjetja, ki so za podizvajalce najela Savdijce, ti pa so na koncu, ko so varnostne razmere postale prehude, za

⁶⁶ DFI je bil ustanovljen z resolucijo 1483 Varnostnega sveta in je imel odprt račun pri Banki zveznih rezerv (*Federal Reserve Bank*) v New Yorku. Deloval je kot zbiralnica prihodkov od iraške nafte, ki jih je zasegel program ZN »nafta za hrano« in tudi za prihodke od prodaje in izvoza nafte po invaziji (Whyte 2007, 5).

⁶⁷ Dva meseca kasneje in le dan pred razpustitvijo CPA, junija 2003, je Bremer izdal še sklep št. 17, ki zagotavlja pripadnikom koalicijskih vojaških sil, tujih misij in pogodbenim izvajalcem (in njihovemu osebju) imuniteto pred iraškim kazenskim pregonom. Ta sklep je bil junija 2004 še podaljšan (Whyte 2007, 6). Začasna iraška vlada je nato dopolnila sklep, da lahko sedaj koalicijske sile legalno preprečijo dejanja hudih kršitev s strani civilnih izvajalcev (Flannes 2011, 95).

podizvajalce najeli iraška podjetja, in to za ulomek tega, kar je bilo naročilo vredno. Iračani pa so ves ta čas spremljali, kako njihov denar za pomoč kradejo, medtem ko je v državi vrelo. Korupcija med zasedbo ni bila posledica slabega upravljanja, ampak politična odločitev, saj Bremerjeva CPA ni skušala preprečiti različnih prevar in stranskih kupčij. Še več – ameriško sodišče je v primeru korupcije v družbi Custer Battles, ki je vodilo dvojno knjigovodstvo (eno zase, drugo za izdajanje računov CPA), družbo najprej spoznalo za krivo goljufije, nato pa sodbo razveljavilo, ker CPA ni del vlade ZDA in zato zanjo ne veljajo ameriški zakoni. Busheva administracija je tako ameriške korporacije zavarovala pred odgovornostjo po iraških in ameriških zakonih (Klein 2011, 481–483).

Razdelitev prihodkov od nafte s strani CPA je imela precejšen vpliv na strukturo iraškega gospodarstva. Ocenjena poraba CPA, ki je presegala 20 milijard dolarjev, je bila financirana tako z dejanskimi kot s predvidenimi prihodki od iraške nafte. Porabo glede na predvidene prihodke so financirali z ameriški posojili, kar pomeni, da je nekatere projekte DFI najprej financiralo ameriško ministrstvo za finance, nato pa so se mu ta sredstva povrnila iz DFI. Poraba prihodkov od iraške nafte je še poglobila dolg, ki je prvotno nastal v obdobju sankcij ZN po vojni leta 1991 (Alexander v Whyte 2007, 5). V skladu z reformami washingtonskega konsenza je Bagdad leta 2004 prejel 436,3 milijonov dolarjev posojil MDS za »pomoč po konfliktu« z namenom, ironično, zmanjšanja iraškega dolga. Da bi izpolnil zahteve za drugo posojilo MDS v višini 685 milijonov dolarjev v decembru 2005, je moral Irak zmanjšati subvencije za nafto, kar je zvišalo cene nafte na trikratno vrednost (Flannes 2011, 89–90).

Vse razpoložljive revizije kažejo, da je razdelitev prihodkov DFI potekala z neustreznim sistemom nadzora: CPA ni vodila seznama podjetij, ki jim je dodelila pogodbe in imela je nepopolne računovodske evidence za DFI; nepravočasno poročanje in spremljanje porabe s strani iraških ministrstev; nepopolno vzdrževane evidence s strani ameriških agencij; možna poneverba prihodkov od nafte; in precejšnje težave pri zaključevanju in natančnosti iraških proračunov in nadzoru nad izdatki. Posledično ni mogoče ugotoviti, kam je izginilo med 8,8 in 12 milijard dolarjev prihodkov DFI, kar nakazuje na kršitve mednarodnega prava s strani CPA. Resolucija 1483 Varnostnega sveta natančno določa, za kakšne namene se lahko porabi sredstva DFI in poudarja, da morajo biti porabljena na transparenten način. Način porabe velike količine sredstev med mandatom CPA pa kaže, da so bile pogodbe o obnovi bolj nevidne kot pa »transparentne« (Whyte 2007, 7).

4.2.3 ZMANJŠANJE JAVNE PORABE

Iraška študijska skupina (*Iraq Study Group – ISG*), ki jo je imenoval ameriški kongres, je oblikovala strategijo izgradnje miru po ameriški invaziji. Poročilo ISG zagovarja nadaljevanje politike zmanjševanja državnih subvencij, kar je v skladu z merili uspešnosti, ki jih je postavil MDS. ISG je podpiral tudi neoliberalne reforme v Iraku, kljub temu, da so se pogoji slabšali med trajanjem konflikta. Iraški minister za trgovino Abdul Falah al-Sudany je ob tem dejal, da to pomeni, da se bodo razdeljevali le sladkor, moka, riž, mleko in jedilno olje, čeprav večina iraškega prebivalstva potrebuje 10 osnovnih živil za preživetje. Po njegovem mnenju je bila posledica teh ukrepov visoka stopnja brezposelnosti brez zanesljivega sistema, ki bi deloval kot varnostna mreža v obdobju tranzicije (Fitzgerald 2010, 5–6).

Nič denarja ni šlo za iraške tovarne, da bi lahko spet začele ustvarjati podlago za trajno gospodarstvo, nova delovna mesta in financirati socialno mrežo. Iračani pri tem načrtu tako rekoč niso imeli nobene vloge. Namesto tega so naročila vlade ZDA (večino jih je izdala USAID) dala izdelati nekakšno državo v škatli, ki so jo načrtovali v ZDA, da jo nato sestavijo v Iraku. Vse, kar so Iračani morali storiti, je bilo, da jo odvijajo. Niti njihovo slabo plačano delo ni bilo potrebno za proces sestavljanja, ker so glavni ameriški pogodbeni izvajalci raje uvozili tuje delavce (Klein 2011, 468–469). Slabšanje pogojev je vodilo v oblikovanje Misije Združenih narodov za pomoč v Iraku (*United Nations Assistance Mission in Iraq – UNAMI*). UNAMI navaja, da so pet let po ameriški okupaciji Iraka približno štirje milijoni Iračanov trpeli za pomanjkanjem hrane in da 40 % prebivalstva ni imelo dostopa do čiste pitne vode. UNAMI je oblikoval več milijonov dolarjev vreden projekt, ki združuje vrsto akterjev pri reševanju javnih zdravstvenih problemov v Iraku (Fitzgerald 2010, 6–7).

Bremerjevo osebje je štelo zgolj 15 ljudi in vladali so državi s 25 milijoni prebivalcev. Nasprotno je imela družba Haliburton v regiji petnajst tisoč delavcev, med njimi veliko dolgoletnih javnih uslužbencev, ki so jih v zasebni sektor zvabili z obljubo višjih plač. Šibka prisotnost javnega in močna prisotnost zasebnega sektorja je odražala dejstvo, da je Bushev kabinet izrabljal obnovo Iraka (nad katero je imel popoln nadzor v nasprotju z zvezno birokracijo doma), da uresniči svojo vizijo popolnoma votle vlade, ki izkorišča zunanje vire. V Iraku ni bilo niti ene funkcije, ki bi veljala za tako pomembno, da je ni mogoče dodeliti pogodbenemu izvajalcu, najbolje takemu, ki republikanski stranki zagotavlja ali finančne prispevke ali krščanske volivce (Klein 2011, 469).

Prva Bremerjeva ukaza v vlogi upravnika v Iraku sta tako bila: debaasifikacija iraške družbe in razpustitev iraške vojske. Z debaasifikacijo so destabilizirali Huseinovo stranko Ba'ath in odpustili vse Iračane na najvišjih položajih v vladnih ministrstvih in odvisnih institucijah, namesto da bi se osredotočili na tiste, ki so storili zločine. Skoraj 120,000 Iračanov je čez noč izgubilo delo, vključno z zdravniki in učitelji. Zaradi razpustitve vojske je skoraj 400,000 uradnikov iz ministrstva za obrambo, vseh vej oboroženih sil, obveščevalnih agencij in paravojaških skupin bilo odpuščenih.⁶⁸ Nadalje je CPA zahtevala, da se samo v letu 2004 v 189 državnih podjetjih odpusti 103,000 zaposlenih. Državne subvencije, ki so znašale približno 50 % državnega proračuna, je bilo prav tako potrebno zmanjšati v procesu gospodarskih reform (Flannes 2011, 75–80).

Bremer ni nikoli skrival svojega odpora do iraškega »stalinističnega gospodarstva«, kakor je opisal državne družbe in ministrstva, prav tako ni cenil strokovnega znanja in izkušenj iraških inženirjev, zdravnikov, električarjev in gradbenikov. Vedel je, da bodo ljudje zaradi izgube dela prizadeti, toda v svojem poročilu jasno pravi, da naj ta nenadna amputacija iraškega strokovnega razreda ne bi onemogočila, da bi iraška država funkcionirala. Ideološka slepota je imela tri konkretne učinke: uničila je možnost obnove, ker je odstranila strokovne ljudi z njihovih mest, oslabila je glas sekularnih Iračanov in okrepila odpor z besom ljudi. Na ducate visokih ameriških vojaških in obveščevalnih častnikov je priznalo, da je velik del od 400,000 vojakov, ki jih je Bremer odpustil, takoj odšlo v nastajajoči odpor. Mornariški polkovnik Thomas Hammes je dejal: »Zdaj imate nekaj sto tisoč ljudi, ki so oboroženi – zato ker so odnesli orožje s seboj domov – ki orožje znajo uporabljati, ki nimajo prihodnosti, ki imajo razlog, da so besni na vas.« (Klein 2011, 474–475).

Velik del nasilja je bil usmerjen proti tuji zasedbi, njenim projektom in njenim delavcem. Če bi obnovo od vsega začetka videli kot del nacionalnega projekta, bi jo iraško prebivalstvo morda branilo kot podaljšek svoje skupnosti, s čimer bi bilo delo provokatorjev težje. Busheva administracija bi zlahka zahtevala, da mora vsako podjetje, ki prejme dolarje ameriških davkoplačevalcev, svoje projekte izvajati z Iračani. Prav tako bi lahko za veliko del sklenila pogodbe neposredno z iraškimi podjetji. Tako pa so v imenu hitrosti in učinkovitosti pogodbeni izvajalci lahko najeli, kogar so hoteli, uvažali, od koder so hoteli, in za

⁶⁸ Če upoštevamo povprečno velikost iraškega gospodinjstva, je odpustitev 400,000 vojakov neposredno vplivala na življenje 2,4 milijonov ljudi, kar je približno 10 % iraškega prebivalstva (Flannes 2011, 92).

podizvajalce najemali, katerokoli družbo so hoteli (Klein 2011, 480–481). Kmalu je uradnikom v *State Departmentu* postalo jasno, da izključitev Iračanov iz procesa obnove škoduje sami obnovi. Ko je CPA predala oblast začasni iraški vladi junija 2004, je bilo le 15,000 Iračanov vključenih v proces obnove. Aprila 2005 je *State Department* napovedal, da se bo osredotočil na iraške podizvajalce, saj »so nekoliko manj dovzetni za napade upornikov in niso obremenjeni z visokimi stroški kot tuja podjetja«. Prišlo je tudi do premika z velikih infrastrukturnih projektov na manjše projekte, kar je povečalo število Iračanov, ki jih zaposlujejo ZDA (približno 120,000 na teden) (Flannes 2011, 87).

Postalo je očitno, da obstoječe politike ne upoštevajo okolja pokonfliktne družbe in da so še oslabile že tako krhko državo. Reforme socialnega varstva skupaj z reformami na področju dela so tako oblikovale okolje, ki je omejil dostop do vladnih subvencij, na katere se je prebivalstvo prej zanašalo, obenem pa ni delovala država, ki bi omogočala rast in proizvodnjo (Fitzgerald 2010, 7).

4.3 USPEŠNOST EKONOMSKE POKONFLIKTNE OBNOVE

Ko je George W. Bush prišel na oblast v ZDA, je imel proste roke pri spodbujanju ekonomskega liberalizma, ki se je začel z Reaganovo administracijo v 80. letih, vendar so takrat vitalni znaki ekonomskega liberalizma že pričeli slabeti. Ekonomska globalizacija in geoekonomska konkurenca nista več delovali v korist ZDA. Obdobje poceni uvoza surovin, predvsem nafte, je minilo, poleg tega je prišlo do primanjkljaja pri trgovanju ZDA, saj se je skoraj polovica trgovine nanašala na uvoz nafte. Neoliberalizma ni bilo več možno širiti z normalnimi pravili trga, zato je Busheva administracija želela uporabiti vojaško silo, da bi odprla trge držav v razvoju za ameriške izdelke. V tem času se je zgodil 11. september 2001, kar je neokonzervativcem v Bushevi administraciji omogočilo njihove podvige, da bi pridobili nadzor nad zalogami nafte v Perzijskem zalivu in regijah centralne Azije. Pod krinko orožja za množično uničevanje in t. i. »vojne proti terorizmu« so neokonzervativci pričeli z napadom na Afganistan leta 2001, da bi zaščitili naftovode v Centralni Aziji in kasneje okupirali Irak, da bi pridobili nadzor nad ogromnimi zalogami nafte v državi (Torbat 2008).

V nekaj mesecih po okupaciji Iraka so začela prihajati poročila, ki so napovedovala, da bodo ZDA tam tudi ostale, in to, kot je rekel obrambni minister Robert Gates, »zelo dolgo«.⁶⁹ Sodeč po novinarskih poročilih so ZDA do leta 2006 v Iraku zgradile 14 stalnih oporišč in to kljub zagotovitvam Busha, da se namerava ameriška vojska iz Iraka umakniti takoj, ko bo mogoče. Gradnja vojaških oporišč kaže, da je imelo »osvobajanje« Iraka veliko daljnosežnejše vojaške razloge. Glavna pridobitev osvobajanja je svoboda ZDA, da si ob iraških naftnih poljih in ob meji z Iranom gradi svoje vojaške postojanke (Engdahl 2009, 158). Šele 1. januarja 2009 je stopil v veljavo ameriško-iraški varnostni sporazum, ki potrjuje, da so Iračani odgovorni za lastno varnost, kar označuje novo obdobje v OIF in v ameriško-iraških bilateralnih odnosih. Obrambni minister Gates je dejal, da je sporazum prelomnica, saj jasno nakazuje, da se ameriška vojaška prisotnost v Iraku zmanjšuje (Dale 2009, 1).

Kljub velikemu pritoku pomoči s strani ZDA je bilo prisotno vsesplošno pomanjkanje varnosti zaradi nasilja upornikov, kar je močno spodkopalo prizadevanja za obnovo. Šele po šestih letih naporov in milijardah dolarjev, vloženih v razvoj infrastrukture, so ZDA in Irak pričele stabilizirati situacijo (Cross 2010, 11). Takoj po invaziji se je namreč iraško gospodarstvo praktično zaustavilo. Odprava sankcij skupaj z velikimi investicijami ZDA je sicer ustvarila pozitivne rezultate nekaterih makroekonomskih kazalcev. Od Huseinovega padca se letna stopnja rasti v Iraku giblje med 4 in 17 odstotki. Glede na opustošenje, ki je sledilo po konfliktu, in motnje v delovanju države, ki so zapuščina Huseinovega režima, mora kakršnakoli gospodarska rast šteti kot uspeh. Poleg tega je bilo veliko iraškega dolga odpisanega, iraška valuta je bila reformirana in nekateri trgi so se odprli za mednarodno trgovino, kar omogoča uvoz poceni blaga iz Kitajske in drugih držav (Coyne 2010, 2).

ZDA so vodile ambiciozna prizadevanja za izgradnjo uničene iraške infrastrukture, reformo vojske, oživitev gospodarstva in oblikovanje demokratičnega političnega sistema. Njihov uspeh bi imel velike posledice tako za celotno regijo kot tudi za sam Irak. Irak bi tako lahko prešel od ene najbolj agresivnih in protizahodnih držav do bolj mirne prozahodne vladavine. V Iraku bi lahko bila nastanjena ameriška vojska, lahko bi bil partner v protiterorizmu in celo

⁶⁹ Da bi ameriškim davkoplačevalcem prikrili vrtoglave stroške iraške vojne in okupacije, se je Busheva vlada vsako leto takoj po končani glavni proračunski razpravi v kongresu zatekla k drobljenju proračuna za iraško operacijo na množico majhnih in med seboj ločenih postavk. Tako se v neki zahtevi iz leta 2005 po »dodatnih sredstvih« za Irak skrivajo tudi postavke za izgradnjo novih vojaških oporišč, ki so jih opisali kot »vojaške zmogljivosti, ki bodo v nekaterih, toda zelo omejenih primerih, stalne« (Engdahl 2009, 158).

postal zgled demokracije za ostale bližnjevzhodne države. Kolaps demokracije v Iraku ali neuspeh pri izgradnji demokracije pa bi lahko omajal stabilnost regije. Etnični, plemenski ali sektaški konflikt bi se lahko razširil po državi, kar bi lahko povzročilo vane beguncev. Iran, Turčija ali druge države bi se lahko vmešale, da zaščitijo svoje interese ali podprejo svoje somišljenike. V primeru nestabilnosti bi Irak lahko postal tudi zatočišče teroristov. Če bi vlada v Iraku postala sovražna, bi se lahko zatekla k orožju za množično uničevanju ali grožnjam svojim sosedom (Bensahel in drugi 2004, 309–310).

Velik del ameriške javnosti sprejema, da so izrazito neoliberalne svoboščine, ki so jih Bush in njegovi kolegi republikanci spodbujali, vse, kar je. Za te svoboščine je vredno umreti v Iraku in ZDA, kot »najboljši narod na svetu« ima »dolžnost«, da jih širi po vsem svetu. Podelitev predsedniške medalje za svobodo Paulu Bremerju, arhitektu neoliberalne obnove iraške države, jasno kaže, za kaj se zavzema ta del ameriške javnosti (Harvey 2005, 184). Iraški eksperiment je invazijo, okupacijo in obnovo spremenil v povsem privatiziran nov trg. In ta trg so ustvarili z velikansko količino javnega denarja. Samo v imenu obnove so za ta razcvet namenili 38 milijard dolarjev v kongresu ZDA, 15 milijard v drugih državah in 20 milijard iraškega naftnega denarja (Klein 2011, 467).

Ko so najavili začetne milijarde, jih je Bush primerjal z Marshallovim načrtom. Toda to, kar se je zgodilo z milijardami, namenjenimi za iraško obnovo, ni v ničemer podobno zgodovini, na katero se je Bush skliceval. Pod prvotnim Marshallovim načrtom so ameriške družbe pošiljale opremo in hrano v Evropo, izrecni cilj pa je bil pomagati od vojne razdejanim gospodarstvom, da si opomorejo kot samozadostni trgi, da ustvarijo lokalna delovna mesta in razvijejo davčno podlago, sposobno financiranja domačih socialnih storitev – rezultate tega je danes mogoče videti v gospodarstvu Nemčije in Japonske. Bushev kabinet pa je dejansko sprožil protimarshallov načrt. To je bil načrt, ki je od začetka zagotavljal, da bo še nadalje spodkopal že tako oslabljeni iraški industrijski sektor in pognal število brezposelnih v nebo. Medtem ko je načrt po drugi svetovni vojni tujim podjetjem prepovedal investiranje, zato da bi se izognili vtisu, da izkoriščajo države v oslabljenem stanju, je ta načrt naredil vse, kar je mogoče, da je privabil korporativno Ameriko. In ravno ta kraja iraških sredstev za obnovo iz rok Iračanov, ki so jo utemeljevali s predpostavkami o večvrednosti ZDA in manjvrednosti Iraka, je projekt obsodila na propad od samega začetka (Klein 2011, 467). Neoliberalne ekonomske reforme so sicer lahko koristne v gospodarstvih, ki so bolj stabilna, v primeru

Iraka pa je bil takojšen učinek neoliberalizacije iraškega gospodarstva škodljiv za iraško civilno družbo (Fitzgerald 2010, 14).

Zaradi odsotnosti jasnega načrta obnove je ekonomsko obnovo večinoma vodila neoliberalna filozofija. Sklepa CPA št. ena in dve sta dovolila odpravo starega Huseinovega režima, nadaljnje uredbe glede gospodarskih reform pa so postavile okvir za drastično drugačen Irak – Irak, ki sprejema prosti trg, spodbuja množične tuje investicije in omogoča privatizacijo državnih podjetij. Delno zaradi »ustvarjalnega uničenja« sklepov št. ena in dva ni bilo možno oblikovati varnega okolja v pokonfliktnem Iraku, zaradi česar je bil proces obnove in demokratizacije skorajda onemogočen. Nekateri, ki so delali za CPA, so dejali, da se jim je zdelo, kot da »gradijo in opremljajo hišo, medtem ko njeni deli gorijo« (Flannes 2011, 83–84). Ključni učinek neoliberalizma je podrejanje norm mednarodnega prava normam in vrednotam prostega trga. Gospodarska preobrazba Iraka je bila mogoča le zato, ker je bila anglo-ameriška okupacijska oblast pripravljena prezreti mednarodno pravo (zlasti suvereno pravico ljudi, da odločajo o svoji socialni, gospodarski in kulturni prihodnosti) zaradi naglice pri vzpostavitvi gospodarstva, ki bo ustrezalo standardom WTO. Neoliberalni režim je preko CPA omogočil prenos prihodkov od nafte v roke zahodnih korporacij brez privolitve iraškega ljudstva. Gospodarska okupacija pa je jasno opredeljiva kot vojni zločin pod pogoji iz haaških in ženevskih konvencij (Whyte 2007, 10).

Javnomnenjske raziskave kažejo, da ima 79 odstotkov Iračanov večinoma negativno mnenje o vplivu ZDA na njihovo državo, 61 odstotkov Iračanov pa celo podpira napade na ameriške sile. Takšni rezultati kažejo na potrebo po ponovni oceni izvajanja ekonomskih politik v pokonfliktni družbi (Fitzgerald 2010, 14–15). Dejansko so se vse sile, ki danes razdvajajo Irak – divja korupcija in vzpon religioznega fundamentalizma – stopnjevale v koraku z izvajanjem Bushevega protimarshallovega načrta. Po strmoglavljenju Huseina je Irak nujno potreboval in si zaslužil obnovo, ta proces pa bi lahko vodili samo Iračani. Namesto tega so v tem kočljivem trenutku državo spremenili v brezobziren kapitalistični laboratorij – sistem, ki je nahujskal posameznike in skupnosti drug proti drugemu, ki je odpravil na sto tisoče delovnih mest in ki je iskanje pravice zamenjal s popolnoma nekaznovanim početjem okupatorjev (Klein 2011, 473). Postopno izvajanje neoliberalne gospodarske politike z vključitvijo lokalnega prebivalstva lahko zmanjša odpor in napetosti v obdobju tranzicije. Neuspeh ZDA pri uvajanju neoliberalnih ekonomskih politik in izključitev lokalnega prebivalstva iz procesa obnove je bil dejavnik, ki je tako podaljšal trajanje konflikta (Fitzgerald 2010, 14–15).

Zaradi same narave neoliberalnih politik Iračani nikoli niso mogli postati »lastniki« procesa obnove. Privatizacija javnih institucij, razpustitev stranke Ba'ath in iraške vojske ter velika odvisnost od tujih izvajalcev so marginalizirali iraško ljudstvo in jih pustili brez ustreznih forumov za izražanje političnih in gospodarskih mnenj. Če citiram besede T. E. Lawrenca: »Bolje, da Arabci to storijo na toleranten način, kot da mi to naredimo brezhibno. To je njihova vojna in mi smo tam, da jim pomagamo, in ne da zmagamo za njih.« (Flannes 2011, 107). V analizah vojne v Iraku pogosto pridejo do sklepa, da je bila invazija »uspeh«, okupacija pa neuspeh. Toda kar tovrstne ocene spregledajo, je, da sta bili invazija in okupacija dva dela enotne strategije – začetno bombardiranje naj bi izbrisalo platno, na katero bi potem zgradili model države (Klein 2011, 447).

5 SKLEP IN VERIFIKACIJA RAZISKOVALNIH VPRAŠANJ

Pokonfliktna obnova je kompleksen proces vrste medsebojno povezanih in vzporednih dejavnosti, ki lahko traja več desetletij, preden se država učinkovito regenerira do točke, ko je sposobna opravljati temeljne naloge, ki jih lokalno prebivalstvo in mednarodna skupnost od nje pričakujeta in tudi zahtevata. Kljub temu, da ločimo različne tipe pokonfliktne obnove, in sicer varnostno, politično, družbeno in ekonomsko, je bistvenega pomena, da se pri vseh oblikuje unikatna strategija obnove, ki bo upoštevala zgodovino in razvoj pokonfliktne družbe, ter da pri obnovi poteka usklajeno sodelovanje tako zasebnih akterjev, mednarodnih organizacij in institucij kot tudi lokalne civilne družbe in vlade. V nasprotnem primeru lahko pride do ponovnega izbruha konflikta ali do oblikovanja države, ki je odvisna od tuje pomoči.

V magistrskem delu sem preučevala temeljne elemente neoliberalne ekonomske politike, ki je bila v sklopu pokonfliktne ekonomske obnove uvedena v Afganistanu in Iraku. Na podlagi teoretičnega in empiričnega raziskovanja sem identificirala privatizacijo, uvedbo prostega trga, deregulacijo, neposredne tuje investicije in zmanjšanje javne porabe kot glavne elemente neoliberalne ekonomske politike, ki jih uvajajo mednarodne finančne institucije (predvsem MDS in Svetovna banka) in vlade donatorke v okviru ekonomske obnove (po)konfliktnih držav. Ti ukrepi vodijo v vzpostavitev tržnega gospodarstva, ki naj bi (vsaj v teoriji) omogočil gospodarsko rast in s tem blaginjo lokalnega prebivalstva. Glede na to, da pokonfliktne družbe niso same sposobne pridobiti finančnih sredstev na mednarodnih trgih zaradi politične nestabilnosti, večinoma nimajo druge izbire, kot da sprejmejo pogoje mednarodnih finančnih institucij, s čimer jim le-te izplačajo posojilo. Zagata pri tem pa je, da je gospodarski načrt

mednarodnih finančnih institucij oblikovan tako, da naj bi ustrezal vsem državam ne glede na njihov zgodovinski, politični in ekonomski razvoj. Dodatna ovira je tudi, da pogoji mednarodnih finančnih institucij ponavadi niso usklajeni s pogoji mirovne pogodbe, ki so pogosto sklenjene pod okriljem ZN, kar lahko privede do težav pri odplačevanju posojil ali izpolnjevanju pogojev mirovne pogodbe.

Privatizacija – ključen element neoliberalne ekonomske politike – pokonfliktnim državam omogoča, da v kratkem obdobju pridejo do nujno potrebnih finančnih sredstev, večja konkurenca pa naj bi privedla do bolj učinkovitih nekoč izključno javnih storitev in naj bi s tem pripomogla k depolitizaciji nacionalnega gospodarstva. V skladu z doktrino šoka je privatizacija celo zaželen cilj mednarodne skupnosti takoj po koncu konflikta, ko si družba še ni opomogla, vendar naglica pri prodaji državnega imetja lahko privede do netransparentnih prodaj vitalnih državnih podjetij. Problematične pa so lahko tudi manipulacije Svetovne banke pri metodologiji, ki ne glede na okoliščine privatizacijo vselej prikaže kot pozitiven element gospodarskega okrevanja. Priporočena ukrepa washingtonskega konsenza sta tudi uvedba liberalizacije in deregulacije kljub negativnim posledicam, ki so danes vidne v državah, ki so sprejele pogoje mednarodnih finančnih institucij. Neoliberalna teorija tako trdi, da naj bi brez vmešavanja države (z odpravo vseh predpisov, ki bi lahko omejili učinkovitost trga), nevidna roka trga poskrbela za višje prihodke vseh, tudi najrevnejših. Neoliberalci so pri tem nekoliko protislovni, saj ne zahtevajo povsem prostega trga, ker bi se v primeru, da imajo vsi udeleženci na trgu popolne informacije, lahko zmanjšal njihov dobiček. Prednosti naslednjega ukrepa mednarodnih finančnih institucij – neposrednih tujih investicij – so lahko precejšnje v primeru dobro zastavljene nacionalne politike: priliv (pre)potrebnega kapitala, nova delovna mesta, prenos tehnologije in znanja med državami itd. Glede na to, da ponavadi prihaja do nasprotujočih si želja med državo gostiteljico, ki pričakuje največji možen stik vlagatelja z lokalnim gospodarstvom, in investitorjem, ki želi čim manjši stik z nacionalnim gospodarstvom, lahko pride do nesoglasij že na tej točki. Država gostiteljica lahko nadalje preveč popušča tujim investitorjem, kar lahko privede do kopičenja bogastva v rokah peščice, favoriziranja tujih vlagateljev, lahko pa tudi prepusti pristojnost nad reševanjem morebitnih prihodnjih sporov različnim tujim organom (npr. Mednarodnemu centru za reševanje investicijskih sporov), ki pa so pogosto ustanovljeni s strani kapitala. Zadnji element, ki sem ga analizirala, je zmanjšanje javne porabe za ključne javne storitve kot so zdravstvo, šolstvo in vzdrževanje infrastrukture, obenem pa ponavadi pride do zvišanje davkov. Vse to lahko privede do tega, da se prebivalci ne morejo več zanašati na državno pomoč za golo preživetje,

ampak so za to odgovorni izključno sami, kar lahko privede do znižanja življenjskega standarda prebivalcev pokonfliktne države.

Vsi ti ukrepi skupaj ali posamično lahko pripomorejo h gospodarski stabilizaciji, vendar je potrebno oblikovanje koherentne gospodarske politike, predpogoja za to pa sta implementacija mirovnega sporazuma in stabilen politični sistem, kar zahteva močno vlado in javni sektor. Mednarodna skupnost bi ekonomsko politiko v pokonfliktnih državah morala prilagoditi zgodovini, kulturi in razvoju te družbe, kar pomeni, da nek enoten model ekonomske politike, ki bi ustrezal vsem družbam in je uveden od zunaj, ni ustrezen, na kar opozarjajo številni strokovnjaki s tega področja in kar je priznal celo nekdanji predsednik Svetovne banke James Wolfensohn. Vendar je teorija eno, praksa pa drugo.

Tako kot se Afganistan verjetno nikoli ne bi zgodil brez 11. septembra, se tudi Irak nikoli ne bi zgodil brez Afganistana. Zasedba obeh držav je bila že dolgo cilj ameriške geopolitične strategije. Afganistan je bil že pred invazijo leta 2001 šibka država, v kateri je bila državna infrastruktura ohromljena, ključne gospodarske institucije so bile skorajda neobstoječe, družba si še ni opomogla od preteklih konfliktov in večletne suše in centralna oblast ni imela nadzora nad večjim delom države. Invazija na Afganistan je sicer dosegla svoje cilje, saj je odstranila talibane z oblasti in Al Kajdo iz države, vendar sama obnova Afganistana ni bila model uspešnosti. V okviru pokonfliktne obnove je nenadno odprtje trgov, spodbujanje gospodarskega razvoja na podlagi delovanja zasebnega sektorja in pomanjkanje nacionalnega lastništva nad reformami vodilo v oblikovanje neformalnih oblik gospodarstva. Šibka centralna oblast ni in verjetno tudi ne bo sposobna zajezi konfliktne in sive ekonomije, dokler lokalnemu prebivalstvu ne bo ponudila neke alternative, ki mu bo omogočila preživetje, tako kot mu sedaj to omogoča trgovina z opijem. Nepravilnosti pri postopkih privatizacije, nejasnosti glede lastništva zemlje, visoka stopnja korupcije v javnem sektorju in zaposlovanje dobro plačanih tujih svetovalcev namesto lokalne delovne sile so vodili v spore, v katerih država tekmuje za oblast z nedržavnimi akterji. Mednarodna skupnost z velikimi vsotami mednarodne pomoči ni pripomogla k izboljšanju situacije, saj je ustvarila državo, ki je odvisna od tuje pomoči, poleg tega pa afganistanska vlada za porabo teh sredstev odgovarja zunanjim akterjem in ne lastnemu ljudstvu. V Afganistanu bi bilo potrebno oblikovati močno legitimno vlado, ki bo pripravila in tudi v praksi izvedla temeljite raziskave glede investicijskih in razvojnih možnosti posameznega predela države. Gospodarski razvoj, ki bi lahko deloma temeljil na črpanju naravnih rudnih bogastev in ki ga bodo vodili Afganistanci,

bi tako lahko zmanjšal revščino in utrdil mir. Brez oblikovanja močne legitimne vlade pa se bo Afganistan težko postavil na lastne noge, saj jo bodo še naprej spodkopavali kratkoročni cilji zunanjih akterjev in posameznih vojaških poveljarjev.

Kot že rečeno, je napad na Afganistan vodil do invazije na Irak kljub nasprotovanju precejšnjega dela mednarodne skupnosti. Kasneje je bilo sicer dokazano, da Irak ni pomagal Al Kajdi in ni imel orožja za množično uničevanje, vendar je bil Washington trdno odločen zgraditi novo iraško državo (kljub temu, da na tem mestu obstaja že nekaj tisočletij stara civilizacija) v skladu z ameriško veliko strategijo, ki predvideva uporabo preventivnih vojn za ohranitev globalne hegemonije. Za ohranitev ameriške prevlade pa je ključen nadzor nad nafto v Perzijskem zalivu, saj ameriške potrebe po nafti hitro naraščajo, Irak pa razpolaga z obsežnimi zalogami nafte. V vojni za nafto v Iraku je tako neoliberalna hegemonija postavila lastne interese nad interese iraškega prebivalstva in jih izpostavila šok terapiji. CPA pod vodstvom Paula Bremerja in kasneje (s strani ZDA) imenovana iraška vlada sta sprejeli številne zakone, ki so omogočili liberalizacijo, deregulacijo in privatizacijo Iraka. Po mnenju nekaterih so ti ukrepi kršili haaške konvencije, saj je naloga okupacijskih sil, da varujejo premoženje okupirane države in ne, da ga prodajajo. Če sledimo tej logiki, CPA ni imela pravne podlage za sprejem takšnih zakonov, s strani ZDA imenovana iraška vlada pa je imela zgolj pooblastilo za potrjevanje zakonov, ki jih je pripravila CPA.

Že samo z debaraifikacijo in razpustitvijo iraške vojske je na sto tisoče Iračanov izgubilo delo, njihovo število pa se je še povečalo zaradi odpuščanj v javnih podjetjih, s katerimi so želeli narediti državne družbe bolj privlačne za tuje investitorje. Tuje (predvsem ameriške) korporacije so medtem dobivale več milijard dolarjev vredne pogodbe za obnovo Iraka, iraška državna podjetja niso imela niti možnosti sodelovanja na javnih razpisih, ki so jih financirale ZDA, ostala iraška podjetja pa so stagnirala zaradi redukcij elektrike. CPA se je medtem polastila dohodkov iraške naftne družbe v vrednosti 20 milijard dolarjev kljub podatkom, da CPA nima ustreznega nadzora nad porabo teh sredstev. Bush je s predsedniško odredbo poskrbel za imuniteto korporativnih zločincev pred ameriškim in iraškim pravosodnim sistemom, zato se je še bolj razbohotila korupcija. Iračani v celotnem procesu obnove niso mogli sodelovati tudi zato, ker so tuji pogodbeni izvajalci raje najemali tujo cenejšo delovno silo. Šele približno leto in pol po okupaciji so pričeli vključevati lokalno prebivalstvo v proces obnove, do takrat pa se je že oblikoval množičen upor Iračanov proti ameriškim silam, ki se trenutno odraža v razglasitvi in širjenju kalifata Islamske države.

Ugotovitve magistrskega dela kažejo, da se mednarodne finančne institucije poskušajo distancirati od političnih vprašanj in se osredotočajo zgolj na gospodarstvo pokonfliktnih družb, vendar ima ekonomska politika tudi obsežne politične posledice. Mednarodne finančne institucije bi zato morale bolj tesno sodelovati z ZN pri oblikovanju mirovnega sporazuma, ki naj bo prilagojen političnim, ekonomskim in družbenim zmogljivostim dotične pokonfliktne družbe in ne zgolj zahtevam mednarodne skupnosti. Čeprav ekonomska politika ni primarni mehanizem za doseganje miru, bi moral njen temeljni cilj prispevati v ta namen in ne prispevati k razvoju ali podaljševanju konflikta. Gospodarski razvoj je primarna odgovornost države, zato mora le-ta vselej (ne zgolj v obdobju gospodarske krize) sprejeti vse potrebne ukrepe za doseganje svojih razvojnih ciljev. Gospodarskih reform se zato ne bi smelo implementirati takoj po koncu konflikta, ampak šele ko je politični sistem dovolj stabilen, da bi takšne spremembe lahko tudi prenesel. Pri vsem tem pa je bistvena udeležba lokalne civilne družbe, saj je v nasprotnem primeru legitimnost gospodarskih reform lahko vprašljiva.

6 LITERATURA

1. Afganistan Chamber of Commerce & Industries. 2014. *Why Invest in Afghanistan?* Dostopno prek: <http://www.acci.org.af/business-opportunities-in-afghanistan/200-why-invest-in-afghanistan.html> (5. april 2014).
2. Ahearne, James. 2009. Neoliberal Economic Policies and Post-Conflict Peace-Building: A Help or Hindrance to Durable Peace? *POLIS Journal* (2).
3. Alkalaj, Mišo. 2005. Neoliberalizem in neokonzervativizem: najmočnejši politični struji sodobnega sveta. *Mladina*, 24. avgust. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/96840/neoliberalizem-in-neokonzervativizem/> (18. avgust 2013).
4. Beder, Sharon. 2009. Neoliberalism and the Global Financial Crisis. *Social Alternatives* 8 (1): 17–21.
5. Bellal, Annyssa, Gilles Giacca in Stuart Casey-Maslen. 2011. International Law and armed non-state actors in Afghanistan. *International Review of The Red Cross* 93 (881): 47–79.
6. Bensahel, Nora, Daniel L. Byman in Negeen Pegahi. 2004. Conclusions V *The Future Security Environment in the Middle East*, ur. Nora Bensahel in Daniel L. Byman, 299–315. Santa Monica: RAND Corporation.

7. Bowers, Charles B. 2009. Hawala, money laundering, and terrorism finance: Micro-lending as an End to Illicit Remittance. *Denver Journal of International Law and Policy* 37 (3): 379–419.
8. Boyce, James K. in Madalene O'Donnell. 2007. Policy Implications: The Economics of Postwar Statebuilding V *Peace and the public purse: economic policies for postwar statebuilding*, ur. James K. Boyce in Madalene O'Donnell, 271–299. London: Lynne Rienner Publishers.
9. Brune, Nancy, Geoffrey Garrett in Bruce Kogut. 2004. The International Monetary Fund and the Global Spread of Privatization. *IMF Staff Papers* 51 (2): 195–219.
10. Brzoska, Michael in Andreas Heinemann-Grüder. 2004. Security Sector Reform and Post-Conflict Reconstruction under International Auspices V ***Reform and Reconstruction of the Security Sector***, ur. Alan Bryden in Heiner Hänggi, 121–142. Dostopno prek: Google Books.
11. Call, T. Charles in Elizabeth M. Cousens. 2008. Ending Wars and Building Peace: International Responses to War-Torn Societies. *International Studies Perspectives* 9: 1–21.
12. Campbell, Keith. 2013. Afghanistan wooing investors but governance and other concerns seen as potential obstacles. *Mining Weekly*, 15. november. Dostopno prek: <http://www.miningweekly.com/article/minings-wildest-frontier-2013-11-15> (5. april 2014).
13. Carothers, Thomas. 2009. *Revitalizing U.S. Democracy Assistance: The Challenge of USAID*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace. Dostopno prek: http://carnegieendowment.org/files/revitalizing_democracy_assistance.pdf (5. april 2014).
14. Center for Strategic and International Studies in Association of the United States Army. 2002. *Post-Conflict Reconstruction: Task Framework*. Dostopno prek: <http://csis.org/files/media/csis/pubs/framework.pdf> (13. julij 2013).
15. Chomsky, Noam. 2005. *Profit pred ljudmi: Neoliberalizem in globalna ureditev*. Ljubljana: Sanje.
16. Chossudovsky, Michael. 2010. »The War is Worth Waging«: Afghanistan's Vast Reserves of Minerals and Natural Gas. *Global Research*, 16. junij. Dostopno prek: <http://www.globalresearch.ca/the-war-is-worth-waging-afghanistan-s-vast-reserves-of-minerals-and-natural-gas/19769> (11. maj 2013).

17. CNN.com. 2001. *Text of Bush's address*, 11. september. Dostopno prek: <http://edition.cnn.com/2001/US/09/11/bush.speech.text/> (9. marec 2013).
18. Copson, Raymond W. 2003. *Iraq War: Background and Issues Overview*. Washington: Congressional Research Service. Dostopno prek: <http://fpc.state.gov/documents/organization/19854.pdf> (3. marec 2013).
19. Cordesman, Anthony H. 2012. *Afghanistan from 2012 – 2014: Is A Successful Transition Possible?* Washington: Center for Strategic & International Studies.
20. Cowen, Tyler in Christopher Coyne. 2003. *Postwar Reconstruction: Some Insights from Public Choice and Institutional Economics: Working Paper*. Fairfax: Mercatus Center George Mason University.
21. Coyne, Christopher J. 2005. Institutional Prerequisites for Post-Conflict Reconstruction. *The Review of Austrian Economics* 18 (3): 325–342.
22. --- 2007. *Reconstruction and Reconciliation: What's Economics Got to Do with it?* Zurich: Swiss Federal Institute of Technology Zurich. Dostopno prek: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=31154> (24. avgust 2013).
23. --- 2010. *The Economic Reconstruction of Iraq*. Fairfax: George Mason University. Dostopno prek: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1550867 (15. februar 2013).
24. Coyne, Christopher J. in Adam Pellillo. 2011. Economic Reconstruction amidst Conflict: Insights from Afghanistan and Iraq. *Defence and Peace Economics* 22 (6): 627–643.
25. Cramer, Chris. 1999. *Privatisation and the Post-Washington Consensus: Between The Lab And The Real World?* London: Centre for Development Policy & Research. Dostopno prek: <http://www.soas.ac.uk/cdpr/publications/papers/file24328.pdf> (12. januar 2014).
26. Cross, W. John. 2010. *Criteria for Post-War Infrastructure Reconstruction Efforts*. Carlisle: U.S. Army War College. Dostopno prek: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA517910> (20. julij 2013).
27. Cullen, Michelle in Johanna Mendelson Forman. 1998. *Conflict Prevention and Post-Conflict Reconstruction: Perspectives and Prospects*. Paris: World Bank Post-Conflict Unit. Dostopno prek: <http://people.umass.edu/educ870/PostConflict/resources/Colleta-PostConflict-Rcnstrctn-98.pdf> (13. julij 2013).

28. Dale, Catherine. 2009. *Operation Iraqi Freedom: Strategies, Approaches, Results, and Issues for Congress*. Washington: Congressional Research Service. Dostopno prek: <http://fpc.state.gov/documents/organization/122966.pdf> (3. marec 2013).
29. De Coning, Cedric. 2008. *The Coherence Dilemma In Peacebuilding and Post-Conflict Reconstruction Systems*. Umhlanga Rocks: Centre for the Constructive Resolution of Disputes. Dostopno prek: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24a6a8c7060233&lng=en&id=102322> (20. julij 2013).
30. Del Castillo, Graciana. 2001. Post-Conflict Reconstruction and the Challenges to International Organizations: The Case of El Salvador. *World Development* 29 (12): 1967–1985.
31. Dobbins, James, John G. McGinn, Keith Crane, Seth G. Jones, Rollie Lal, Andrew Rathmell, Rachel Swanger in Anga Timilsina. 2003. Afghanistan V *America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq*, 129–148.
32. El-Qorchi, Mohammed. 2002. The Hawala System. *Finance and Development* 39 (4).
33. Engdahl, William F. 2009. *Popolna prevlada: Totalitarna demokracija novega svetovnega reda*. Ljubljana: Založba Ciceron.
34. --- 2012. *Vojne za nafto*. Ljubljana: Založba Ciceron.
35. Filipov, Filip. 2006. *Post-Conflict Peacebuilding: Strategies and Lessons from Bosnia and Herzegovina, El Salvador and Sierra Leone*. Čile: United Nations. Dostopno prek: http://www.eclac.org/publicaciones/xml/6/27306/sps123_lcl2613.pdf (14. december 2013).
36. Fitzgerald, Caitlin S. 2010. Reassessing Neoliberal Economic Reform in Post Conflict Societies: Operation Iraqi Freedom. *Critique: A worldwide journal of politics*. Dostopno prek: http://lilt.ilstu.edu/critique/Spring2010%20docs/Fitzgerald_Caitlin.pdf (11. maj 2013).
37. Flannes, Matthew William. 2011. *Neoliberalism, Creative Destruction and the Economic Reconstruction of Iraq, 2003 – 2010*. Phoenix: University of Arizona.
38. Florea, Simona. 2005. *The Role of NGOs in Post-Conflict Reconstruction: A Partnership with the United Nations: Master's Thesis*. Ženeva: Graduate School of Webster University.
39. Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior. 2009. *Public Aid Policies and Private Sector Participation in Post-war Reconstruction Processes and*

- Promoting Development*. Dostopno prek: http://www.fride.org/download/db19_ingles_final.pdf (25. januar 2014).
40. Goodhand, Jonathan. 2004. Afghanistan in Central Asia V *War Economies in a Regional Context: Challenges of Transformation*, ur. Michael Pugh, Neil Cooper in Jonathan Goodhand, 45–89. London: Lynne Rienner Publishers, Inc.
 41. Goodhand, Jonathan in Mark Sedra. 2007. Bribes or Bargains? Peace Conditionalities and »Post-Conflict« Reconstruction in Afghanistan. *International Peacekeeping* 14 (1): 41–61.
 42. Hailu, Degol in John Weeks. 2011. *Macroeconomic Policy for Growth and Poverty Reduction: An Application to Post-Conflict and Resource-Rich Countries*. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs. Dostopno prek: http://www.un.org/esa/desa/papers/2011/wp108_2011.pdf (14. december 2013).
 43. Harvey David. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
 44. Haughton, Jonathan. 1998. *The Reconstruction of War-torn Economies*. Cambridge: Harvard Institute for International Development. Dostopno prek: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnacd402.pdf (3. marec 2013).
 45. Heidelberg Institute for International Conflict Research. 2013. *Conflict Barometer 2012*. Dostopno prek: <http://www.hiik.de/en/> (9. maj 2013).
 46. Hinnebusch, Raymond. 2007. *The American invasion of Iraq : causes and consequences*. Ankara: Center for Strategic Research. Dostopno prek: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Raymond-Hinnebusch.pdf> (3. marec 2013).
 47. Insight On Conflict. 2013. *Afghanistan: Conflict Profile*. Dostopno prek: <http://www.insightonconflict.org/conflicts/afghanistan/conflict-profile/> (11. maj 2013).
 48. International Development Committee. 2012. *Afghanistan: Development Progress and Prospects After 2014*. Dostopno prek: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201213/cmselect/cmintdev/403/403.pdf> (11. julij 2013).
 49. Janežič, Tomaž. 2013. Neoliberalni totalitarizem in zloraba ekonomije. *Delo*, 12. april. Dostopno prek: <http://www.delo.si/revolt/ekonomija/neoliberalni-totalitarizem-in-zloraba-ekonomije.html> (1. september 2014).
 50. Jeong, Ho-Won. 2005. *Peacebuilding in Postconflict Societies: Strategy & Process*. London: Lynne Rienner Publishers.

51. Johnston Archive. 2001. *President George W. Bush's Address to the Nation on 7 October 2001*. Dostopno prek: <http://www.johnstonsarchive.net/terrorism/bush911d.html> (3. marec 2013).
52. Kamphuis, Bertine. 2005. Economic Policy for Building Peace V *Postconflict Development: Meeting New Challenges*, ur. Gerd Junne in Willemijn Verkoren, 185–210. London: Lynne Rienner Publishers.
53. Katzman, Kenneth. 2013. *Afghanistan: Post-Taliban Governance, Security and, U.S. Policy*. Washington: Congressional Research Service. Dostopno prek: <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30588.pdf> (18. januar 2014).
54. Kegley, Charles W. Jr. 2009. *World Politics: Trend and Transformation*. Belmont: Cengage Learning.
55. King, Lawrence. 2007. Does Neoliberalism Work? Comparing Economic and Sociological Explanations of Postcommunist Performance. *The European Electronic Newsletter* 8 (2): 10–17.
56. Klein Naomi. 2011. *Doktrina šoka: razmah uničevalnega kapitalizma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
57. Kovač Bogomir. 2013. O thatcherizmu. *Mladina*, 12. april. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/142890/o-thatcherizmu/> (18. avgust 2013).
58. Kumar, Krishna. 1997. The Nature and Focus of International Assistance for Rebuilding War-Torn Societies V *Rebuilding Societies After Civil War: Critical Roles for International Assistance*, ur. Krishna Kumar, 1–38. London: Lynne Rienner Publishers, Inc.
59. Kuo, Chin S. 2012. *The Mineral Industry of Afghanistan*. Washington: U.S. Geological Survey. Dostopno prek: <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2010/myb3-2010-af.pdf> (12. januar 2014).
60. --- 2013. *The Mineral Industry of Afghanistan*. Washington: U.S. Geological Survey. Dostopno prek: <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2012/myb3-2012-af.pdf> (12. januar 2014).
61. Le Billon, Phillipe. 2005. Corruption, Reconstruction and Oil Governance in Iraq. *Third World Quarterly* 26 (4–5): 685–703.
62. Lee, Eddy. 2005. *Trade Liberalization and Employment*. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs. Dostopno prek: http://www.un.org/esa/desa/papers/2005/wp5_2005.pdf (18. avgust 2013).

63. Lesjak, Jure. 2009. *O radikalni kritiki obstoječega družbenega sistema, upor in iskanju alternativ onkraj neoliberalizma: diplomsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
64. Lister, Sarah in Adam Pain. 2004. *Trading in Power: The Politics of »Free« Markets in Afghanistan*. Kabul: Afghanistan Research and Evaluation Unit. Dostopno prek: <http://www.areu.org.af/Uploads/EditionPdfs/423E-Trading%20in%20Power%20B.P.pdf> (11. januar 2014).
65. --- 2007. *Trading in Power: The Politics of »Free« Markets in Afghanistan*. Washington: Center for International Private Enterprise. Dostopno prek: <http://www.cipe.org/sites/default/files/publication-docs/021507.pdf> (26. januar 2014).
66. Lösche, Max. 2009. *How has neoliberalism influenced U.S. foreign politics?* Visby: Gotland University.
67. Machaj, Mateusz. 2007. Friedman for Government Intervention: The Case of the Great Depression. *Mises Daily*, 23. januar. Dostopno prek: <http://mises.org/daily/2442> (18. januar 2014).
68. Mahmood, Syed in Samuel Munzele Maimbo. 2005. *The Investment Climate in Afghanistan: Exploiting Opportunities in an Uncertain Environment*. Washington: The World Bank Finance and Private Sector Development Unit. Dostopno prek: http://siteresources.worldbank.org/INTAFGHANISTAN/Resources/AF_ICA_Report.pdf (22. december 2013).
69. Martinez, Elizabeth in Arnoldo Garcia. 2013. *What is Neoliberalism? A Brief Definition for Activists*. Dostopno prek: <http://www.corpwatch.org/article.php?id=376> (27. april 2013).
70. McChesney, Robert W. 2005. Uvod V *Profit pred ljudmi: Neoliberalizem in globalna ureditev*, ur. Noam Chomsky, 15–25. Ljubljana: Sanje.
71. McClennen, Sophia A. 2012. Neoliberalism as Terrorism; or State of Disaster Exceptionalism V *Terror, Theory and the Humanities*, ur. Jeffrey R. Di Leo in Uppinder Mehan, 178–195. Ann Arbor: University of Michigan. Dostopno prek: Open Humanities Press.
72. Mesa Peinado, Manuela. 2010. *The Role of NGOs and the Civil Society in Peace and Reconciliation Processes*. Madrid: Centro de Investigación para la Paz. Dostopno prek: <http://www.ceipaz.org/images/contenido/Role%20of%20NGOs%20and%20civil%20society%20in%20peacebuilding.pdf> (11. maj 2013).
73. Meyssan, Thierry. 2003. *Velika laž: 11. september*. Ljubljana: Orbis.

74. Močnik, Rastko. 2005. Kakšen kapitalizem? *Mladina*, 30. maj. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/103432/> (18. avgust 2013).
75. Mojumdar, Aunohita. 2010. Afghan citizens paid \$1bn in bribes for public services last year, study finds. *The Guardian*, 8. julij. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2010/jul/08/afghanistan-bribes-corruption-taliban> (5. april 2014).
76. Murshed, Mustafa in Mosammat Mustari Khanaum. 2013. Regulation or Deregulation of an Economic Entity: A Normative Analysis. *Bangladesh e-Journal of Sociology* 10 (1): 6–18.
77. Nkurunziza, D. Janvier. 2008. *Civil War and Post-Conflict Reconstruction in Africa*. Ženeva: United Nations Conference on Trade and Development. Dostopno prek: <http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Knowledge/30754226-FR-2.4.3-NKURUNZIZA-TUNIS.PDF> (13. julij 2013).
78. OECD iLibrary. 2014. *OECD Factbook 2013: Economic, Environmental and Social Statistics*. Dostopno prek: <http://www.oecd-ilibrary.org/sites/factbook-2013-en/04/02/01/index.html?itemId=/content/chapter/factbook-2013-34-en> (12. januar 2014).
79. Paterson, Anna in James Blewett. 2006. *Putting the Cart Before the Horse? Privatisation and Economic Reform in Afghanistan*. Kabul: Afghanistan Research and Evaluation Unit. Dostopno prek: <http://www.areu.org.af/Uploads/EditionPdfs/632E-Putting%20the%20Cart%20Before%20the%20Horse-BP-web.pdf> (11. januar 2014).
80. PBS Newshour. 2001. *President Bush*, 12. september. Dostopno prek: http://www.pbs.org/newshour/updates/terrorism/july-dec01/bush_speech_9-12.html (9. marec 2013).
81. Pikalo, Jernej. 2003. *Neoliberalna globalizacija in država*. Ljubljana: Založba Sophia.
82. Poole, Lydia. 2011. *Afghanistan: Tracking Major Resource Flows 2002-2010*. Somerset: Global Humanitarian Assistance. Dostopno prek: <http://www.globalhumanitarianassistance.org/wp-content/uploads/2011/02/gha-Afghanistan-2011-major-resource-flows.pdf> (24. avgust 2013).
83. Primorac, Igor. 2005. *Terorizem – Filozofska vprašanja*. Ljubljana: Krtina.
84. Pugh, Michael. 2006. Post-war economies and the New York dissensus. *Conflict, Security & Development* (6): 269–289.
85. Purcell, Mary. 2013. *What is USAID?* Dostopno prek: <http://borgenproject.org/what-is-usaid/> (5. april 2014).

86. Risen, James. 2010. U.S. Identifies Vast Mineral Riches in Afghanistan. *The New York Times*, 13. junij. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/2010/06/14/world/asia/14minerals.html> (11. maj 2013).
87. Scholte, Jan Aart. 2005. *The Sources of Neoliberal Globalization*. New York: United Nations Research Institute for Social Development. Dostopno prek: [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/9E1C54CEEB19A314C12570B4004D0881/\\$file/scholte.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/9E1C54CEEB19A314C12570B4004D0881/$file/scholte.pdf) (19. januar 2014).
88. Setnikar Cankar, Stanka in Nevenka Hrovatin. 2000. *Temelji ekonomije*. Ljubljana: Visoka upravna šola.
89. Shah, Anup. 2010. A Primer on Neoliberalism. *Global Issues*, 22. avgust. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/39/a-primer-on-neoliberalism#Neoliberalismis> (28. april 2013).
90. Sholnikov, Aleksandr in Anna Nadgrodkiewicz. 2008. *Building Democracies and Markets in the Post-Conflict Context*. Washington: Center for International Private Enterprise. Dostopno prek: <http://www.cipe.org/sites/default/files/publication-docs/IP0806.pdf> (11. januar 2014).
91. Simmons, Beth, Frank Dobbin in Geoffrey Garrett. 2006. Introduction: the diffusion of liberalization. *International Organization* 60 (4): 781–810.
92. Smith, Ben in Arabella Thorp. 2010. *The legal basis for the invasion of Afghanistan*. London: UK Parliament. Dostopno prek: <http://www.parliament.uk/business/publications/research/briefing-papers/SN05340/the-legal-basis-for-the-invasion-of-afghanistan> (11. november 2013).
93. Sorensen, Birgitte. 1998. ***Women and Post-Conflict Reconstruction: Issues and Sources***. Ženeva: United Nations Research Institute for Social Development in Programme for Strategic and International Security Studies. Dostopno prek: Google Books.
94. Suhrke, Astri. 2006. *When More is Less: Aiding Statebuilding in Afghanistan*. Madrid: Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior. Dostopno prek: http://www.fride.org/download/WP26_ConstrAfg_ENG_sep06.pdf (7. december 2013).
95. Svetovna banka. 2011. *Governance and the Public Sector in Afghanistan*. Dostopno prek: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/SOUTHASIAEXT/EXTSAREGTOPPRISECDEV/0,,contentMDK:20584869~menuPK:496677~pagePK:34004173~piPK:34003707~theSitePK:496671,00.html> (5. april 2014).

96. --- 2012a. *Afghanistan in Transition: Looking Beyond 2014 – Volume I: Overview*. Dostopno prek: <http://siteresources.worldbank.org/INTAFGHANISTAN/Resources/Vol1Overview8Maypm.pdf> (11. maj 2013).
97. --- 2012b. *Afghanistan in Transition: Looking Beyond 2014 – Volume II: Main Report*. Dostopno prek: <http://siteresources.worldbank.org/AFGHANISTANEXTN/Images/305983-1334954629964/AFTransition2014Vol2.pdf> (11. julij 2013).
98. Svetovna zdravstvena organizacija. 2013. *Washington Consensus*. Dostopno prek: <http://www.who.int/trade/glossary/story094/en/> (1. april 2013).
99. Štefančič, Marcel. 2011. Finančne elite. *Mladina*, 30. december. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/107883/> (18. avgust 2013).
100. Tadjbakhsh, Shahrbanout. 2009. Conflicted Outcomes and Values: (Neo)Liberal Peace in Central Asia and Afghanistan. *International Peacekeeping* 16 (5): 635–651.
101. *The Washington Post*. 2001. Text: President Bush Addresses the Nation, 20. september. Dostopno prek: http://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html (9. marec 2013).
102. Torbat, Akbar E. 2008. Global Financial Meltdown and the Demise of Neoliberalism. *Global Research*, 13. oktober. Dostopno prek: <http://www.globalresearch.ca/global-financial-meltdown-and-the-demise-of-neoliberalism/10549> (19. januar 2014).
103. Turner, Nicholas, Obijiofor Aginam in Vesselin Popovski. 2008. *Post-Conflict Countries and Foreign Investment*. Tokio: United Nations University Press. Dostopno prek: <http://unu.edu/publications/policy-briefs/post-conflict-countries-and-foreign-investment.html> (12. januar 2014).
104. United Nations Development Programme. 2013. *Fast Facts*. Dostopno prek: [http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/fast-facts/english/FF_conflict_prevention_08022013%20\(2\).pdf](http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/fast-facts/english/FF_conflict_prevention_08022013%20(2).pdf) (9. maj 2013).
105. Urad ZN za droge in kriminal. 2013. *Despite progress, Afghanistan's total corruption cost increases to \$3.9 billion*. Dostopno prek: <http://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2013/February/despite-progress-afghanistans-total-corruption-cost-increases-to-3.9-billion-dollars.html> (5. april 2014).
106. *USAID*. 2014. Who We Are. Dostopno prek: <http://www.usaid.gov/who-we-are> (5. april 2014).

107. Van den Boogaard, Vanessa. 2011. Building Afghan Civil Society »From the Outside«: The Role of Global Civil Society Actors and the Impacts on Perceived Local Legitimacy. *International Affairs Review* XX (2): 29–45.
108. Van Vuuren, Ian. 2013. *Varieties of Neoliberalism Within the Post-Cold War Period: Economic Policy in Post-Apartheid South Africa*. Stellenbosch: Stellenbosch University. Dostopno prek: <http://scholar.sun.ac.za/handle/10019.1/79903> (12. januar 2014).
109. Varnostni svet. 2001. *Resolucija 1368*, S/RES/1368/2001. Dostopno prek: <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement> (9. marec 2013).
110. Venugopal, Rajesh. 2011. Privatisation, Private Sector Development and Horizontal Inequalities in Post-Conflict Countries V *Horizontal Inequalities and Post-Conflict Development*, ur. Arnim Langer, Frances Stewart in Rajesh Venugopal. London: Palgrave Macmillan. Dostopno prek: <http://personal.lse.ac.uk/venugopr/5%20Privatization,%20Private%20Sector%20Development%20and%20Horizontal%20Inequalities%20in%20Post-Conflict%20Countries.pdf> (12. januar 2014).
111. Wallerstein, Immanuel. 2004. *Zaton ameriške moči*. Ljubljana: Založba /*cf.
112. --- 2006. *Uvod v analizo svetovnih sistemov*. Ljubljana: Založba /*cf.
113. Whyte, Dave. 2007. The crimes of neo-liberal rule in occupied Iraq. *British Journal of Criminology* 47 (2): 177–195.
114. Williams, Andrew. 2008. The Iraq War and International Law: By Way of an Introduction V *The Iraq War and International Law*, ur. Phil Shiner in Andrew Williams, 1–15. Portland: Hart Publishing.
115. Williamson, Richard S. 2007. *Nation-Building: The Dangers of Weak, Failing, and Failed States*. South Orange: Seton Hall's School of Diplomacy and International Relations. Dostopno prek: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0C54E3B3-1E9C-BE1E-2C24-A6A8C7060233&lng=en&id=31158> (25. avgust 2013).
116. Wohlmuth, Karl. 2007. *Reconstruction of Economic Governance after Conflict in Resource-rich African Countries: Concepts, Dimensions and Policy Interventions*. Bremen: Universität Bremen. Dostopno prek: <http://www.iwim.uni-bremen.de/publikationen/pdf/b106.pdf> (25. avgust 2013).

117. Yelapaala, Kojo. 2010. Rethinking the Foreign Direct Investment Process and Incentives in Post-Conflict Transition Countries. *Northwestern Journal of International Law & Business* 30 (1): 23–99.
118. Yin, Robert K. 2009. *Case Study Research: Design and Methods*. London: Sage Ltd. Dostopno prek: http://cemusstudent.se/wp-content/uploads/2012/02/YIN_K_ROBERT-1.pdf (31. oktober 2013).
119. Združeni narodi. 2009. *Best Practices In Investment for Development – How Post-Conflict Countries can Attract and Benefit from FDI: Lessons from Croatia and Mozambique*. Dostopno prek: http://unctad.org/en/Docs/diaepcb200915_en.pdf (8. februar 2014).
120. Zia-Zarifi, Sam. 2004. Losing Peace in Afghanistan V *Human Rights Watch World Report 2004*. Dostopno prek: <http://www.hrw.org/news/2004/01/25/losing-peace-afghanistan> (9. maj 2013).

PRILOGA: DOBIČKONOSNE DEJAVNOSTI IN GOSPODARSKI ZMAGOVALCI V KONFLIKTNEM GOSPODARSTVU

	Dobičkonosne dejavnosti	Gospodarski zmagovalci
Pomanjkanje varnosti	privatizirana varnost, plenjenje	vojaški poglavarji, tuja varnostna podjetja, nasilna podjetja, borci
	neformalna obdavčitev trgovine, nakazil, pomoči	vojaški poglavarji
	trgovina z orožjem	izkoriščevalci konflikta
Odsotnost močnih organov pregona	neformalni protekcionizem	vojni dobičkarji
	proizvodnja in trgovina z drogami	kriminalne organizacije, tihotapci, kmetje
	tihotapljenje	tihotapci, cariniki
	pridobivanje primarnih proizvodov	proizvodna industrija (pogosto multinacionalke), oborožene skupine
	trgovina z denarjem, financiranje s strani diaspore	trgovci z denarjem, posredniki
Prisotnost humanitarnih organizacij	transport in delovni prostori	taksisti, kurirji, prevajalci
	hotelske in gostinske storitve	uslužbenci hotelov in restavracij
	gradbena industrija	gradbena podjetja in delavci
	prostitucija in trgovina z ljudmi	lastniki bordelov, preprodajalci

Vir: prirejeno po Kamphuis (2005).